

36/4

CICERONIS

DE ORATORE LIBRI III.
ORATOR,
DE CLARIS ORATORIBVS.

Ex Col. Loyola

CORRIGENTE PAVLO MANVATIO,
ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. LIIII.

LIBRARIUS DE ORATIONIBUS
DE ORATIONIBUS
DE ORATIONIBUS

CORRIGENDUM
VENETIAE
M. D. LXXII

AD IOANNEM MONLUCIVM,
Christianissimi Regis consiliarium, eius-
demq; apud Venetam Rempublicam
oratorem, Pauli Manutij, Aldi
filij, in Ciceronis oratorios
libros prefatio.

VOD te non fugit Monluci sapientissime,
¶ præstare omnes cæteris hominibus, sed alius
alia re vult. non enim uniusmodi sunt no-
stræ uoluntates; sed quoniam ex animo, qui uarie
afficitur, tanquam ex typo effinguntur, ipse quo-
que uariæ sint, & multiformes, necesse est. ergo
non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero
ex ijs, quæ appetuntur, necesse est aliquid excel-
lat, ut de multis optabilibus unum optabile ma-
xime sit: quid sit id, quod ego cæteris præstare pu-
tem, si de me quærat; dicam, id, quod qui asse-
quuntur, eorum in potestate sensus omnium ani-
mîq; sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quæ
tantum possidet dignitatis, ut infra uel eorum fortu-
næ, quorum imperium prouinciæ nutumq; sequun-
tur, me quidem iudice cõstituantur: cum ita accidat,
ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur,
illis inuiti sepe pareamus. Sed quoniam, quo loco po-
sita laus est, eum locum maximis difficultatibus Na-
tura circumsepsit, ut perueniendi facultatem paucis-
simis relinqueret: non est, quare nobis in mentem ue-
niat mirari, cur neque diuturna, neque in multis per-
fectæ fuerit species eloquentiæ. illud uideo, cum in

hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloria duabus rebus ali maxime, otio, et libertate. itaque in urbe Roma, quæ bonorum oratorum quasi fecunda genitrix partus edidit uberrimos, neque ante secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Annibale uictò, hostis Italiæ terribilis nemo fuit. tum in Vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditiosorum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones inquam eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, et per hos quasi gradus interrogationis ascendo: Eloquentiæ quod summum fuit propositum præmium? Consulatus: qui summus honor fuit. Consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? concionator optimus. ergo à concionibus extitit orator. idemq; sublatis concionibus nullus fuit. cum enim ciuilibus armis oppressa respublica iaceret; uetus consuetudo periisset; à populo, cuius potestas uniuersi translata ad unum esset, non iam magistratus, non præfecturæ peterentur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe quaesierat, inanis omnis et superuacua fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominum studijs exercitationibusq; culta, cum à duobus Græchis ad C. Cæsaris ætatem, hoc est per annos centum fere ita uigisset, ut nihil unquam fuerit illustrius; non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad summum siue industria, siue natura perduxit, retro fere præcipiti lapsu reuoluuntur.

Imperatores deinde multi rem Romanam exceperunt: quorum ætatibus uestigium ueteris eloquentiæ nullum agnosceres. quid post? multo minus. nam imperij sede in Græciam translata, crebræ uastationes Italiæ consecutæ; cum influentis barbararum nationum copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, sed ipsa pene literarum memoria funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis honor nisi multis post seculis restitutus. patrum denique, aut auorum nostrorum memoria, cum exteros mores Italiæ cœli temperies aliquando ad humanitatem deduxisset, paululum oculos literæ sustulerunt. doctrina primum, serius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim sine eloquentia laudamus; eloquentem sine doctrina recte intelligens nemo duxit. nunc in oratorum nomine, quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque haud scio an etiam maior, quàm prisca illis temporibus, dignitas et amplitudo est. mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberæ ciuitates, qui non de sillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuersias qui perite, et copiose disceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes; sed ea tractent, quæ prudenter disputata, otium gentibus constituere, dignitatem imperij conseruare, terminos proferre possunt. hoc qui prestat, eum ego ueteribus oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono. illi causas agebant primum apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de sua iudicantibus persuadere orator siue hoc, siue illud non magno negotio posset. nunc agi-

tur in consilio lectissimorum uirorum: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata cuiusque contineatur. his probare quæ uelis, eo maioris ingenij uideatur esse, quo difficiliter ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque ornamentum est eorum, quibus contigit, ut possent; qui sane pauci sunt: maximum uero, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, ut inter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet Monluci clarissime, hunc ego recte iudicare non dubitem. nam si consideremus, primum à quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra Fortunam uirtus posset, maxime declarauit: ad eam Rempublicam, quæ nisi sapientissimorum ciuium copia floreret, semperq; florisset, profecto neque tanta nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam diu staret, cum ceteræ respublicæ suorum ciuium temeritate conciderint: ijs autem de rebus esse missum, quarum quæ magnitudo sit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quæ tantæ sunt, ut paucorum imperijs distributus terrarum orbis teneatur. Et cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud ad tui nominis celebritatem longe maximum accessit, quod, cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroptaret, eaq;

sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur; unus electus qui tantum muneris obires, acceptis à Rege mandatis, æstate media, summis caloribus in Græciam nauigasti. pacem ut componeres, optabatur: composuisti. hieme summa, difficillimis itineribus, per dispositos equos in Galliam recurristi. exceptus alia cura, cum de sedandis inter Regem tuum, Regemq; Britanum magni momenti controuersijs ageretur, præfuisi. te consulente, agente, ultro citroq; cursante, abiectis armis pax inter eos firmissimo fœdere constituta. habes hoc omnino Monluci, non dico à Fortuna, quam casus & temeritas regit, sed à te ipso, qui ad consilium et rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix usquequaque sis. nimirum sors, quam in rebus humanis dominari quidam sunt opinati, non omnium est æque communis, sed ipsa sibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non est errare sapientis: & quia sapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingenium enim probitas commendat; nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. quod nisi latinum sermonem in Italia peregrinitas immutasset; næ tu nobis longo intervallo & Crassos, & Antonios retulisses. sed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta consuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione dissimilis, ingenio similis, non tu quidem loqueris ut illi, sed ut illi tamen & sapis et persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formam orato-

ris à Cicerone uidemus expressam, mendis antea de-
formatos, nunc mea correctione ex politos emitterem:
non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere;
ut, quæ de perfecto oratore traduntur, ea perfecti
item oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita exi-
stimassem, quia uidebatur esse aptissimum, feci, et
feci eo libentius, quod, cum tu mihi & multa iam
summa humanitatis officia tribuisses, & is esses, qui
tribuere etiam maiora posses; ego, nisi aliquid, præ-
sertim ubi daretur occasio, retribuere, uerebar ne,
ex duobus maxime insignibus uitæ, alterutrius in-
famiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quæ à te
accepissem, minus meminisse, quod à consue-
tudine naturæq; mea alienissimum est;
uel ea, quæ sperari possent, negligere;
quod quia superbi esset, ab-
est non modo à fortuna mea,
sed et à uoluntate pluri-
mum. Vale.

M. D. XLVI.

Venetijs.

5
M. TULLII CICERONIS
AD QUINTVM FRA-
TREM DIALOGI
DE ORATORE.

OGITANTI mihi sæpenumero, &
c memoria uetera repetenti, perbeati fuisse
Quinte frater illi uideri solent, qui in opti-
ma rep. cum & honoribus, & rerum gestarum glo-
ria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut
uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate
esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum mihi
quoque initium requiescendi, atque animum ad utri-
usque nostrum præclara studia referendi fore, in-
stum, & prope ab omnibus concessum esse arbitra-
rer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitio-
nis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu
constitisset. quam spem cogitationum, et consiliorum
meorum cum graues communium temporum, cum
uarij nostri casus sefellerunt. nam qui locus quietis,
& tranquillitatis plenissimus fore uidebatur; in eo
maximæ molestiarum, et turbulentissimæ tempesta-
tes extiterunt. Neque uero nobis cupientibus, atque
optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus
à pueris dediti fuimus; celebrandas, inter nosq; reco-
lendas. nam et prima ætate incidimus in ipsam per-
turbationem disciplina ueteris: & Consulatu deue-
nimus in medium rerum omnium certamen, atque

discrimen: & hoc tempus omne post Consulatum ob-
 icimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste
 depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in
 his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis ob-
 sequar studijs nostris: et, quantum mihi uel fraus
 inimicorum, uel causæ amicorum, uel ipsa resp. tri-
 buet otij, ad scribendum potissimum conferam. Ti-
 bi uero frater neque hortanti deero, neque roganti.
 nam neque auctoritate quisquam apud me plus uale-
 re te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est
 ueteris cuiusdam memoriæ non sane satis explicata
 recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requi-
 ris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi
 clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. uis
 enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniam, quæ pueris,
 aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris in-
 choata, atque rudia exciderunt, uix hac atate digna,
 & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tan-
 tisq; consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius
 à nobis, perfectiusq; proferrî: solesq; nonnunquam
 hac de re à me in disputationibus nostris dissentire;
 quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquen-
 tiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia
 doctrinæ segregandam putes, & in quodam inge-
 nij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi
 quidem sæpenuero in summos homines, ac summis
 ingenijs præditos intuenti, querendum esse uisum
 est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm
 in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque
 te animo, & cogitatione conuerteris, permultos ex-

cellentes in quocunque genere uidebis, non medio-
 crium artium, sed prope maximarum. quis enim
 est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum ge-
 starum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit,
 non anteponat oratori Imperatorem? quis autem di-
 bitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantis-
 simos pene innumerabiles, in dicendo autem excel-
 lentes uix paucos proferre possimus? Iam uero,
 consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare remp.
 possent, multi nostra, plures patrum memoria,
 atque etiam maiorum extiterunt: cum boni per-
 quandiu nulli, uix autem singulis etatibus singu-
 li tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte
 cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque
 in quadam uarietate literarum uersentur, magis
 hanc dicendi rationem, quàm cum Imperatoris lau-
 de, aut cum boni senatoris prudentia comparan-
 dam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium
 genera circumspectat, quiq; in ijs floruerint, quamq;
 multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperq;
 fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit,
 laudandarum artium omnium procreatricem quan-
 dam, & quasi parentem, eam, quam *ἡδύτης*
 Græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari:
 in qua, difficile est enumerare, quot uiri, quan-
 ta scientia, quantaq; in suis studijs uarietate, &
 copia fuerint; qui non aliqua in re una separa-
 tim elaborarint, sed omnia, quæcunque essent, uel
 scientiæ peruestigatione, uel differendi ratione com-
 prehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici

DE ORATORE

uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, et multiplici, subtiliq; uersentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam uim, et materiam scientia, et cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint doctrinisq; uersati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, et Græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quam poetæ boni, reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artium studia fere reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, et sermone uersatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuq; distinctum; in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulgarigenere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorreere. Ac ne illud quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit,

LIBER PRIMVS. 7

atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, et perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quam eloquentiæ studia uiguerunt. nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio, et cogitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. Quis enim aliud in maxima scientiarum multitudine, summa magistrorum copia,

DE ORATORE

præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernosceri; quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq; & eruditio libero digna, celeritasq; & breuitas & respondendi, & laceßendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis. Neque legum, aut iuris civilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quæ sola per se ipsa quanta sit, histriodum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborant; quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintq; quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis

LIBER PRIMVS.

8

rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq; quorum gloria nobis et dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uideatur; ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copiosq; dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq; uideatur; & quod Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes, partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non completar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re

DE ORATORE

quesita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum. repetamq; non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrine quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt. sed, cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis antepoſam.

CUM igitur uehementius inueheretur in causam principum Consul Philippus; Drusiq; Tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mutius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus uidebatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter se usque

LIBER PRIMVS.

9

se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta & commemorata, et deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uiderent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaq; esset in homine incunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spatijs, tribus uel factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quam Platonis oratione creuisse. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, immo uero commodius etiam: puluinosq; poposcisse, et omnes in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedissee dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum ui-

B

DE ORATORE

deri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, ut non equalibus suis solum anteponebantur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, prestabilius uidetur, quam posse dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, uoluntates impellere, quò uelis; unde autem uelis, deducere. hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quam sapientissimis sententijs, grauissimisque uerbis ornata oratio, & perpolitata? aut tam potens, tamq; magnificum, quam populi motus, iudicum religionem, senatus grauitatem unius oratione conuerti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacestus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Rostra, curiamq; mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elat-

LIBER PRIMVS. IO

borandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestijs præsent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut uero iam ad illa summa ueniamus: quæ uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare; aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, confectè, comprehendam breuè. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et priuatorum plurimorum, et uniuersæ reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, et amicis utilitati, et reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor ut tibi possim concedere, unum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominū, in montibus, ac syluis dissipatum, non prudentium consilij compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, et ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Ro-

DE ORATORE

mulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in seruiuo Tullo? quid in ceteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam rempublicam quod eloquentiae uestigium apparet? Quid ex actis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostrae ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissimos audisse, Ti. & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & saepe alias, & maxime Censor saluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus transfudit: quod nisi fecisset, rempublicam quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. at uero eius filij disertus, & omnibus uel naturae, uel doctrinae praesidijs ad dicendum paratus, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista praecleara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia rempublica dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosque maiorum? quid auspicia, quibus & ego, et tu Crasse cum magna reip. salute praesumus? quid religiones, & cae-

LIBER PRIMVS. II

rimoniae? quid haec iura ciuilia, quae iam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & haec aetas nostra, praeter te Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius a nobis ciuile didicisti; quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisque praesesset, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu confertum uocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceterique in suo genere physici; uindicarentque ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent praeterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi peremotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitae didicisse, nihil omnino quasisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singula familiae litem tibi intenderent. Instaret Academia, quae, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero no-

v. p. 29.
reig.

DE ORATORE

stri disputationum suarum, atque interrogationum
laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam
hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiuventa
atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent
oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo
plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus,
quàm omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent.
Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos,
quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima qui-
dem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta,
tamq; multa profitenda Crasse non censeo. satis id est
magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea cau-
sa, quamcumque tu dicis, melior, & probabilior es-
se uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicen-
dis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio:
denique ut prudentibus diserte, stultis etiam uere di-
cere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi
uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria,
non communi oratorum facultate posse. Tum ille,
Non sum, inquit, nescius Scænola ista inter Græcos
dici, & disceptari solere. audiui enim summos ho-
mines, cum Quæstor ex Macedonia uenissem Athenas
florente Academia, ut temporibus illis ferebatur;
quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines
obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una
ipsum Carneadem diligentius audierat, hominem om-
nium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & co-
piofissimum. uigebat auditor Panetiij illius tui Mne-
sarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus;
multi etiam præterea præclari in philosophia, &

LIBER PRIMVS. 12

nobiles: à quibus omnibus una pene repelli uoce ora-
torem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni do-
ctrina, rerumq; maiorum scientia, ac tantum in iu-
dicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistri-
num, detrudi, et compingi uidebam. sed ego neque
illis assentiebar, neque harum disputationum inuen-
tori, & principi longe omnium in dicendo grauissi-
mo, & eloquentissimo Platoni. cuius tum Athenis
diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro
in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in
oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur.
uerbi enim controuersia iandiu torquet Græculos ho-
mines contentionis cupidiores, quam ueritatis. Nam
si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo
in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum,
aut in senatu copiose loqui: tamen huic ipsi multa
tribuat, & concedat necesse est. neque enim sine
multa pertractatione omnium rerum publicarum,
neque sine legum, moris, iuris scientia, neque na-
tura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis re-
bus satis callide uersari, & perite potest. qui au-
tem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem mini-
ma in causis quisquam recte tueri potest; quid huic
abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin
oratoris nihil uis esse, nisi compositæ, ornate, copiose
eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea
scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus,
nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint,
extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est,
sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Demo-

DE ORATORE

critus: materies illa fuit physici, de qua dixit; orator natus uero ipse uerborum oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, et in dicendo suauis, atque ornati fuerunt: sint eæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs; oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, et querimus. Etenim uidemus ijsdem de rebus icuine quosdam, et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominant, ubertatem in dicendo, et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, et elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, asserunt proprium, compositam orationem, et ornatam, et artificio quodam, et expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est enim tam furiosum, quam uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere; id orator si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, et ornatius, quam ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat,

LIBER PRIMVS. 13

esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, et quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistris, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce ijsdem per motionibus ad lenitatem, misericordiamque reuocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, uimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quæ si ne illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod sepe iam dixi, oratio grauis, et ornata, et hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, et Theophrastum scripsisse fateor. sed uide, ne hoc Scæuola totum sit a me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque ceteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos et inscribunt, et appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod sepepe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia,

DE ORATORE

de communi civium, de hominum, de gentium in-
re, de aequitate, de temperantia, de magnitudine
animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clama-
bunt credo omnia gymnasia, atque omnes philoso-
phorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil
omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his
rebus omnibus in angulis consumendi otij causa disse-
rant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam,
& dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, et
exiguo sermone disputant, hic omnium gravitate,
tum etiam iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis
philosophis tum Athenis diserebam. coquebat enim
me M. Marcellus hic noster, qui nunc Aedilis Cur.
est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic no-
stro sermone interesset: ac iam tum erat adolescentu-
lus his studijs mirifice deditus. Iam uero de legibus
instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uetigali-
bus, de iure civium generatim in ordines, ætatesq;
descripto, dicant uel Græci, si uolunt, Lycurgum,
aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in
numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam
Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homi-
nes in dicendo, & perpolitos: uel nostri decemuiros,
qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est
fuisse prudentes, antepontant in hoc genere & Ser.
Galbæ, & Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi
gloria præstitisse. nunquam enim negabo esse quas-
dam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis,
atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed
oratorem plenum, atque perfectum esse cum dicam,

LIBER PRIMVS. 14

qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere.
Etenim sepe in ijs causis, quas omnes proprias esse
oratorum consistuntur, est aliquid, quod non ex usu
forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex ob-
scuriore aliqua scientia sit promendum, & assu-
mendum. quæro enim, num possit aut contra impe-
ratorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris
usu, aut sepe etiam sine regionum terrestrium, aut
marimarum scientia? num apud populum de le-
gibus iubendis, aut uetandis? num in senatu de om-
ni reip. genere dici sine summa rerum ciuiliū co-
gnitione, & prudentia? num adiuuari possit ora-
tio ad sensus animorum, atque motus uel inflam-
mandos, uel etiam extinguendos, quod unum in
oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatio-
ne earum omnium rationum, quæ de naturis huma-
ni generis, ac moribus à philosophis explicantur?
Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus:
equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. phy-
sica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, et
ceterarum artium propria, posuisti; scientiæ sunt eo-
rum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione
si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugien-
dum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum
architectum, qui Atheniensibus armamentarium fe-
cit, constat perdiserte populo rationem operis sui red-
didisse; existimandum est, architecti potius artificio
disertum, quam oratoris fuisse. nec, si huic M. An-
tonio pro Hermodoro fuisse de naualium opere dicen-
dum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse orna-

DE ORATORE

te de alieno artificio, copiosq; dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoq; usi sumus; tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. illud uerius; neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusq; sit faciundae, ac poliendae orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine, qui, quacunque res incidit, quae sit dictione explicanda, prudenter, & compositae, et ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuiquam nimis infinitum uideatur, quod ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo; si, quae ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret; tantumq; ea teneat, quae sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendum; cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quae sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eae sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit sulpicio, quaeret a C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille, scire uideatur. Sin de iure civili, te cum communica-

LIBER PRIMVS. 15

bit, teq; hominem prudentissimum, et peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quae res incidit, in qua de natura, de uitij hominum, de cupiditatibus; de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi haec quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit: hoc profecto efficiet, ut, quamcunque rem a quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quam ille ipse, unde cognorit. sed, si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturae obscuritatem, in differendi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq; largiamur inertiae nostrae: tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdisendus: caetera, si non didicerit, tamen poterit, se quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiae ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de caelo, stellisq; dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse praclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusq; cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac pene par, in hoc quidem certe prope idem,

DE ORATORE

nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uti, quæ uelit. Nam quod illud *Q. Scaeuola* negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno es- ses; quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debe- re: nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat *C. Lucilius* sepe dicere, homo tibi subiratus; mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sen- tio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homi- ne dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila lus- dunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint ne pal- lastram, an nesciant; et qui aliquid fingunt, est- tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pin- gere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationi- bus hęc ipsi iudiciorum, concionum, senatus, etiã si proprie cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum om- nibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ri- dens *Scaeuola*, Non luctabor, inquit, tecum *Crassè* amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa nee

LIBER PRIMVS. 16

scio quo modo rursus detorqueres, atque oratori pro- pria traderes. Hęc, cum ego *Prætor Rhodum* uenif- sem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ *Apollonio* ea, quæ à *Panætio* acceperam, contulif- sem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaq; non tam grauitè dixit, quàm facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam uè contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres. quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq; si ad eas facultatem istam ornatiſſimæ orationis ad- iunxerit; non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. sed is; si quis esset, aut si etiã unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iu- dicio, et omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ip- si nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uer- setur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa concedat. Hic *Cras- sus*, Memento, inquit, me non de mea, sed de orato- ris facultate dixisse. quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, quàm ad cognoscendum uenimus: quos in foro, quos in am- bitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de re- bus tantis suspicari. quod si tibi tantum in no- bis uideatur esse; quibus etiã si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe,

DE ORATORE

Et otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa, quæ ego non attigi, accesserint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamq; comprehenderit. sed primum id difficile factu est, præsertim in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et consuetudine dicendi populari, et forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauius aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborum, & letum, sed palæstræ magis, et olei, quàm huius ciuiliis turbæ, ac fori. nanque ego met, qui sero, ac leniter græcas literas attigissem, tamen, cum pro Consulè in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cumq; hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesearchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua cele-

ri, &

LIBER PRIMVS. 17

ri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omnes habere: easq; ipsas esse inter se æquales, & pares: ita, qui esset eloquens, cum uirtutes omnes habere, atque esse sapientem. sed hæc erat spinosa quedam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat. Carneades uero multo uberius ipsædem de rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat: eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere; neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra disertis homines Athenienses, in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspicendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat: neque ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraq; sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum li-

DE ORATORE

bris inueniri. Quod si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: querebat, cur de proœmijs, & de epilogs, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur. ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quàm sibi ascescerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uite dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Hic respondebat, non se negare

*Oratoris officia
et huiusmodi*

LIBER PRIMVS. 18

Demosthenem summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi: sed siue illo hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse querendum. Sape etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. idq; cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare ips, à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus; et rem gestam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioq; et intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repereret usque à Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuectores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissent, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ul-

DE ORATORE

lam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, et incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuade-re uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosset nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, et magnificentius augere posset, atque ornare, quæ uellet, omnesq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontis animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore

LIBER PRIMVS. 19

aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus: aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraq; quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit; paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, in speranti mihi, inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriusque nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti; et per sæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi

DE ORATORE

fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. quod quidem si erit à nobis impetratum: magnam habebō Crasse huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam; & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbænum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antonium; qui & potest facere id, quod requiris; & consuevit, ut te audio, dicere. nam me quidem fateor semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti. quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo studio rectissimo, atque optimo non obsequi uellem; præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq; cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De ijs credo rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poterôq;. Tum ille: Nanque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non poterô, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, uestro arbitrato percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo An-

LIBER PRIMVS. 20

tonius exposuit, quid sentias querimus; existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitrato loquar, imponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitrâmini? non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quereret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodièq; faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpici de his rebus audire uelle: adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, & ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine

DE ORATORE

omnium sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperij, & gloriæ sit consilio, linguâq; princeps: cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putauit deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet; neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere Scæuola, fas mihi esse non puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi controuersia positam. Nam, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. sunt enim uaria, & ad uulgarem, populariq; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo: non est qui-

LIBER PRIMVS. 21

dem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quanquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo presente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quibus paulo ante

DE ORATORE

dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nam et animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent; qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq; sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse; quod falsum est; (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quedam, & figura totius oris, & corporis. Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, et corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uastati, atque agrestes; ut etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo facti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur; id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut ho-

LIBER PRIMVS. 22

mines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim nõ uideat C. Cælio, æquali meo, maximo honoris fuisse homini nouo illam ipsam, quancunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uerum æqualem Quæ Varium, uastum hominem, atque quæ fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quedam oblectatio, quam diligenter, et quam prope fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque controuersie sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciatur, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putauit. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatisime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest, ut enim

DE ORATORE

quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem uariosq; euentus orationis, hominumq; iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uideatur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentie nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, et in me ipso sepiissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus contremisecam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum benescium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensu, significare inter sese, & colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sape, ut dicitis, inquit, animaduerti Crasse & te, & ceteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas: unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratori-

LIBER PRIMVS.

23

bus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. altera est haec, de qua quaeri saepe soleo. ceterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquit, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitia peccatum uideatur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uideatur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut aeterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. illud uero, quod a te dictum est, esse permulta, quae orator nisi a natura haberet, non multum a magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; inq; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebatq; & ad quam quenque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior,

DE ORATORE

posse percipere animo, & memoria custodire. non queritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialectorum, sententiæ philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisperitorum, uox tragicæ dorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rariius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singulorum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quam tenui, et leui quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam. sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: Se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuertitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus: uideatis ne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atque deleat? itaque hoc iam diu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absom, facio impudenter. mihi enim uolo

LIBER PRIMVS. 24

ignosci: cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere possit, detruendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubere discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad uos, qui possentis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumque perspexi: tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce plenior, aut suauior mihi uideor audisse. quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ipsi, quæ habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne deceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui scicut unus paterfamilias his de rebus loquor; sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod transferamus, & nostro more aliquando, non rhetoricoloquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines

DE ORATORE

nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tui mediocri eloquentia contenti sumus: idque ex te quaerimus; ut ne plus non assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es; quoniam, quae à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, et ardorem quandam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero nos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil profunt perueniendi aliquid, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantumcunque est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae; quod quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, et lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso, quae dicitur cupimus,

LIBER PRIMVS. 25

cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpici, cum audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixeris; quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, et contrita praecipua didicisse. Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: Deinde, esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione sine designatione personarum, et temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quaeri solere, aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse uideatur: Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: His autem omnibus partibus subiecta quaedam esse argumenta propria: sed causarum, quae sint à communi quaestione seiunctae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: Esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus aequitas quaeritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium da-

DE ORATORE

remus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæque essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent natura, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, et de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur. quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quod quidque referat, & quod intuens, ab eo, quodcun-

LIBER PRIMVS. 26

que sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quædam suscipienda uobis est: quanquam uos quidem iam pridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quique ea, quæ agenda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quanquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum illa mox. nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, querimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dictis quammaxime ad ueritatem accommodate. sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, et uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile est etiam subito sepe dicere: tamen illud utilius,

DE ORATORE

Sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est; quod, ut uere dicam, minime facimus; est enim magni laboris, quem plerique fugimus; quamplurimum scribere. Stylus optimus, & praestantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiae, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus; inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, et occurrunt; omnesq; sententiae, uerbaq; omnia, quae sunt cuiusque generis maxime illustrata, sub acumen styli subeant, & succedant, necesse est. tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hec sunt, quae clamores, et admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem; ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse uideantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum intermisso impetu, pulsusq; remorum: sic in oratione perpetua,

LIBER PRIMVS. 27

cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut aut uersibus propositis quammaxime grauib; aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quod ea uerba, quae maxime cuiusque rei propria, quaeq; essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si iisdem uerbis uterem, nihil prodesse; si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuecerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum graecas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequerem; ut, cum ea, quae legerem graece, latine redderem, non solum optimis uerbis uterem, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quaedam uerba imitando, quae noua nostris essent, dummodo essent idonea. iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguae motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuenti nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem,

DE ORATORE

prauitatemq; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forsensem: subeundus usus omnium; & periclitanda uires ingenij; & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq; de omni re in contrarias partes: & quidquid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius civile: cognoscende leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quanquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi uel-

LIBER PRIMVS. 28

lent, ab eo peroratum. Tum Scaeuola, Quid est Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit: & sic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressumq; non uiderim: & tanquam in aliquam locumpletem, ac refertam domum uenerim, non explicita ueste, neque proposito argento, neque tabulis, et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis; sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quedam inuolucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scaeuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq; ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris. similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scaeuola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, ex-

DE ORATORE

quirere. sed tu hoc nobis da Scæuola, & perforce, ut Crassus hæc, quæ coarctauit, & peranguste referit in oratione sua, dilatet nobis, aut explicet. Ego me hercule, inquit Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quam mea: neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc uero Crasse mea quoque etiam causa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq; uideo: quam uehementer probō. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc Scæuola desiderare: quæ neque ego tenco, uti ij, qui docent; neque sunt eius generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruenagatis uix huic ætati audiendum putas: etiam ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitantur, & reprimuntur; de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso iure civili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris uero instrumento tam lautam supellestem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam, quæ sunt innumerabilia, & immensa, et ad ipsum tuum ius civile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in cam-

LIBER PRIMVS. 29

pum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola? cum Hypseus maximè uoce plurimis uerbis à M. Crasso Præt. contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, nō minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuili prudentia: quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne, nobis in tribunali Q. Pompeij, Præt. urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur, CUIVS pecuniæ dies non fuisset? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille inficiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quam esset coepta deberi; petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, & gris

DE ORATORE

medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuis-
simisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irri-
dendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum
P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus
elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in
hoc efferendum, & laudandum puto; quòd cum P.
Scaeuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere: ne-
que illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi
dicendi copiam assumpsisset; quod quidem hic, qui
mecum Consul fuit, filius eius est consecutus: neque
se ante causas amicorum tractare, atque agere cœ-
pisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille M.
Cato? non'ne & eloquentia tanta fuit, quantam il-
la tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre ma-
ximam potuit; et iuris ciuilis omnium peritissimus?
Verecundius hac de re iandudum loquor, quòd adest
uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem
maxime admirror: sed tamen idem hoc semper ius ci-
uile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atque
opinionis meæ uoluistis esse participes; nihil occulta-
bo; & quoad potero, uobis exponam, quid de
quaque re sentiam. Antonij incredibilis quæ-
dam, & prope singularis, & diuina nis ingenij uis-
detur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse
facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque des-
fendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros
uero non dubitabo primum inertix condemnare sen-
tentia mea, post etiam impudentiæ. nam uolitare in
foro, hæerere in iure, ac Prætorum tribunalibus, in-
dicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæ-

LIBER PRIMVS. 30

pe non de factò, sed de æquitate, ac iure certetur;
iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usu-
caponum, tutelarum, gentilitatum, agnationum,
alluionum, circumluionum, nexorum, manci-
piorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testa-
mentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq;
rerum innumerabilium iura uersentur; cum omni-
no, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis,
an peregrinus; seruus, an liber quispiam sit, igno-
ret: insignis est impudentiæ. illa uero deridenda ar-
rogantia est; in minoribus nauigijs rudem esse se con-
fiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gu-
bernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiari
aduersarij stipulatiuncula, & cum obignes tabel-
las clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille ca-
piatur; ego tibi ullam causam maiorem committen-
dam putem? citius hercule is, qui duorum scalmor-
um nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto
Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne par-
uæ quidem causæ sunt, sed sæpe maxime, in quibus
certatur de iure ciuili? quòd tandem os est illius pa-
troni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet
accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm
illius militis, de cuius morte cum domum falsus ab
exercitu nuncius uenisset; & pater eius re credita
testamentum mutasset; & quem ei uisum esset, fe-
cisset heredem; essetq; ipse mortuus: res delata est
ad Centumuiros, cum miles domum reuenisset, egis-
setq; lege in hereditatem paternam testamento exhæ-
res filius? nempe in ea causa quæsitum est de iure

DE ORATORE

ciuiti, posset ne paternorum bonorum exhaeres esse filius, quem pater testamento neque haeredem, neque exhaeredem scripsisset nominatim. Quid, quae de re inter Marcellos, & Claudios patricos Centumuiros iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem gente ad se redisse dicerent: non ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romae exulare ius esset, se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus: non ne in ea causa ius applicationis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est a patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratae contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem; nonne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Gratidianus aedes Auratae uendidisset; neque seruire quandam earum aedium partem in mancipij lege dixisset: defendebamus, quid quid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, praestare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & a iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cum aedes L. Fusio uenderet; in mancipio lumina, utitum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatque adificari coeptum est in quadam parte urbis, quae mox

LIBER PRIMVS. 31

do ex illis aedibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio; quod, cuiuscunque particulae coeli officeretur, ita, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, quae expectatione defensa est? cum Q. Scruola, aequalis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuili eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretque, nisi posthumus & natus, & ante, quam in suam tutelam uenisset, mortuus esset, haeredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum haeres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset haeres. num desinit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quae sunt innumerabilia. capitis nostri saepe potest accidere ut cause uersentur in iure. Et enim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum propter inuidiam Numantini fuederis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum reuenisset, neque in se

DE ORATORE

natum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? praesertim cum haec non in crimine alio quo, quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo foederato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset; quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? nonne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem praegnantem in provincia reliquisset; Romaeq; alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset; mortuusq; esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quaeretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quae, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinae locum duceretur. Haec igitur, & horum similia iura suae ciuitatis

ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, praesidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi; castigemus etiam seignitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. Sed o Dij immortales, non dicerem hoc audiente scaeuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis a plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiae praesuerunt, obtinendae, atque augendae potentiae suae causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis a Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si poterò, planius. Omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formae, interualla, magnitudines; in astrologia caeli conuersio, ortus, ob-

DE ORATORE

itus, motusq; syderum; in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio; uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitari, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, et diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quae rem dissolutam, diuisamq; conglutinaret, et ratione quadam constringeret. sit ergo in iure civili finis hic, legitime atque iustitiae in rebus causisq; ciuium aequalitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui simileis communiione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complexitur partes. Partes autem sunt, quae generibus ijs, ex quibus emanant, subiiciuntur: omniaq; quae sunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerum, quae sunt eius rei propriae, quam definire uolumus, breuis, et circumscripta quadam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breuiter. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito; aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit; ut primum omne ius civile in genera digerat, quae perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quadam membra dissipiat; tum propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam

artem

LIBER PRIMVS. 33

artem iuris ciuili habebitis, magis magnam, atque ubiorem, quam difficilem, et obscuram. Atque interea tamen, dum haec, quae dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, et colligentem undique, repleti ista iuris ciuili scientia. Nonne uidetis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime caeteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperq; uixit, ita tenere ius civile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, antepontatur? omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur, eadem enim sunt elata primum a pluribus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt saepius. Accedit uero, quo facilius percipi, cognosciq; ius civile possit, quod minime plerique arbitrantur, mira quadam in cognoscendo suauitas, et delectatio. Nam siue quem haec aliena studia delectant: plurima est et in omni iure, et in pontificum libris, et in xii tabulis antiquitatis effigies; quod et uerborum prisca uetustas cognoscitur; et actionum genera quadam maiorum consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur; quam scaeuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiae: totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, xii tabulis contineri uidebitis. Siue quem ista praepotens, et gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce

E

DE ORATORE

Habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure civili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uideamus, cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, premijs, atque splendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq; legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uideatur x i i tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis uerbate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut itacum illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris latitiam, & uoluptatem, quod, quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo,

LIBER PRIMVS. 34

& Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. incredibile est enim quam sit omne ius civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de causis dixeram scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris civilis cognitionem esse necessariam. iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsumt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? itaque ut apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πρυτανιστοι uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est,

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' sextus; multiq; præterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem peperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebranda, & ornanda quod honestius potest esse perfugium, quam iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparauim non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus aduentat, desicere cœpissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim præclarior, quam honoribus, & reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium di-

DE ORATORE

cat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expectant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex

Incertis certos, & competesq; consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis: testis est huiusce Q. Mucij ianua, et uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam etate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quae sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monumenta rerum gestarum, et uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda sepe oratio est ex iure ciuili; et iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilibus scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus omnis haec & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendae reip. ratio, ac scientia, tanquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde

LIBER PRIMVS. 31

qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq; constringere; idemq; ingenij praesidio innocentiam, iudiciorum poena liberare; idemq; languentem, labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quencunque in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse; aut à me posse exponi tam breui: uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putari esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut monstrarem tantum uiam, & ut fieri solet, digitum ad fontes intendere. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq; abs te uidetur istorum studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendae, percipiendaeq; uirtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quae cupitis, peruentu-

DE ORATORE

ros, ab hoc aditu, ianuâq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ; petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iandudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Ut uideatur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peato igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis Antonio hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane uideo, atque sentio, non solum quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed quia, quòd in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingre diar ad ea, quæ uultis, audacius, quòd idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quòd in dicendo solet; ut nulla expectetur ornata oratio. ne

LIBER PRIMVS.

36

que enim sum de arte dicturus, quam nunquam dici, sed de mea consuetudine: ipsaq; illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata. quæ si nobis hominibus eruditissimis non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæseritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uero, inquit, pergam: et id faciam, quòd in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne uagari, et errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam si forte quæreretur, quæ esset ars Imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset Imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum quæ essent animo, et scientia compotes, eos esse Imperatores dicerem: uterq; exemplis Africanorum, et Maximorum; Epaminondam, atque Annibalem, atque eius generis homines nominarem. sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, et

DE ORATORE

scientiam, & studium suum contulisset: definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augeturq; teneret, iisq; uteretur; hunc reip. rectorem, et consilij publici auctorem esse habendum: predicaremq; P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quaereretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, quilegum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: et ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pene profitetur, est tamen quaedam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasq; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelleretur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc

LIBER PRIMVS. 37

ego appello oratorē: eumq; esse praeterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis pene describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est scaeuola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus breuiter, impoliteq; dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero scaeuolus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendae reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq; conterreat. qui quanquam est in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque uero; si quis utrunque potest; aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istae facultates, longeq; sunt diuersae, atque seiunctae. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius quam singulas artes nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis

DE ORATORE

Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris civilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpsit, is perficiet, ut, quod praterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuriconsulti, quoniam utrunque eorum P. Mucius optime fecerit: eademq; ratione dicantur etiam quos *Πρωτους* Græci uocant, iidem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in retironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hostitem in agendo esse debere. Neque uero istis tra-

LIBER PRIMVS. 38.

goedijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor; quod ita dixisti, neminem posse eorum mentis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq; totas ætates uidemus esse contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq; cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, forog; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum cæteros animorum motus aut iudicijs, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq; eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq; ea, quæ

DE ORATORE

uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita sapiens inter stultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut, etiam si ualde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq; pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animo ne sit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an hæc inter se iungi, copulariq; possint; an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq; esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. sed aliud quiddam longe aliud Crasse querimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuq; callido; qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, uq; homines, quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. teneat oportet uenas cuiusque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid agat, aut erit acturus, mentes, sensusq; degustet: philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiuscemodi Tusculani requiem, atque otium; ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: usque eò illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus:

LIBER PRIMVS. 39

quis tibi Crasse concessisset, clarissimo uiro, et amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima cione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miseris: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeat sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est; quæq; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? itaque hæc, cum a te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophie deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. idemq; Ser. Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehende-

DE ORATORE

solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset; cum M. Cato, Galbae grauis atque acer inimicus, aspere apud populum et uehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicij Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria stectum populo moueret; & duos filios suos paruos tutelae populi commendasset; ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populum Galba premeretur; his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptum esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse, uel mortem anteponebam. neque uero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiae; cumq; illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque sanctior; non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut uberius causam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius more suo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quod si tu tum Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus phi-

LIBER PRIMVS. 40

losophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq; digni; tamen omnem eorum impertunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit; credo, ne Stoicis renunciaretur. imitatus est homo Romanus, et consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed inquit: ut, si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri; fortem, et uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenæ esti-

DE ORATORE

matio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem comeruisse se se maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates esset; respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur: qui hos nos apud Græcos maximus haberetur. cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quoniam modo istos philosophos ferre possemus; qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius: tantum dico, et aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuola te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletasti, & ornasti. deinde, quod in ea tu plus operæ, laborisq; consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, & magister esset domi; ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanetanta, quantam tu illam esse uis: etenim si ne controuersia & magna est, & late patet, & ad multos

LIBER PRIMVS. 41

multos pertinet; & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsent. sed uide Crasse, ne, dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilibus scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolijs atque denudes. Nam si ita diceres; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis. nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua querimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sepe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat; eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere: nec, si prædium nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia; iccirco qui, quibus uerbis heriscij oporteat, nesciat, idem heriscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas

DE ORATORE

protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curiij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superior, fuerit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuerit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iuriconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sepe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret; eumq; maior natu, etiam consularis Ser. Galba affectaretur, quod Crassi filiam Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq; ab eo uerum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quæsiuitq; qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; commotumq; ut uidit hominem: suspensio, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quanquam fuit Cras-

LIBER PRIMVS. 42

sus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij fratris sui libris, et in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & prope ueram uideri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod de ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis uiribusq; torquet. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curiij defendisti, non arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum. Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis factijs pellexisti; cum & illud nimium acumen illuderet; & admirarere ingenium Scaeuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quam emori; cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute,

DE ORATORE

sed etiam ridicule, ac facete; ubi si uerba, non rem, sequeremur, confici nihil posset. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac letitiae fuit. in quo quid tibi iuris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, summa festiuitate & uenustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mucius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure civili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes; cum in eiusmodi causis alias scriptum, alias aequitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut heredem, aut militem defendisses; ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contulisses. tu uero uel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur: uel, si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensq; cum Centumuiris commendasset: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totum illud, **VTI** lingua nuncupasset, non in **XII** tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: hæc quàm sit facilis, illi uide-

LIBER PRIMVS.

43

rint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Patruum malit, quàm Manilianas uenaliu uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere; non uides ueteres leges aut ipsas sua uenustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quòd uero uiros bonos iure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitij: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causas satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo; neque me unquam ius civile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, et uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non

DE ORATORE

licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi, an hac communi intelligentia contenti esse possimus? Cur ergo non idem in iure civili, praesertim cum in causis, et in negotijs, et in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenae esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior; difficile credo sit cum hoc scaeuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, et exquisita defuerunt. An uero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non uenimus, si de tabulis, et perscriptionibus controuersia est; contortas res, et saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest oratori iuris civilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, et magna, et difficilia sunt ea, quae sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc

LIBER PRIMVS. 44

oratorio motu, statuque Roscij gestum, et uenustatem? tamen nemo suasit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam uox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus Graecorum more et tragædorum uoci seruiet: qui et annos complures sedentes declamitant: et quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eandemque cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, et quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quam toties, quoties praescribitur, Paenam, aut Munionem citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, et in uoce, quae una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrina potest: et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, et gestus subito sumi, et aliunde arripi non potest; iuris utilitas ad quamque causam quamuis repente uel a peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paulo ante dictum est, πειραται uocantur. in quo nostri omnino melius multo; quod clarissimorum hominum auctoritate leges, et iura tecta esse uoluerunt. sed ta-

DE ORATORE

men non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure civili, non pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilibus scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori necessarium sit, querimus. quanquam (quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et cantus remissiores esse facturum. quod si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione, et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm uaria genera dicendi: et quod haud sciam an tu primus ostenderit, qui iandiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa uis, & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus talis et uiri, et ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum abs sum ab ista sententia; ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum ueniunt, multitudine esse ponendum; sed tanquam portum aliquem expe-

LIBER PRIMVS. 43

Item istam, quam tu times, solitudinem. subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero, etiam si adiuuant; historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam; si quando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor: neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multum spatij mihi habere uidentur; si modo ea facere, & persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessaria. nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa disputatio, non mediocris contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile: quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. uolui si enim in suo genere unumquenque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ praua sunt, fastidijs adhaerescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. ita-

DE ORATORE

que nos raucos sæpe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. à quibus enim nihil præter uoluptatem aurium quæritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq; cæteris studijs, quamuis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur; imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriæ proditum est, coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; neque id consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse adstua-

LIBER PRIMVS. 46

dium; & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex uarijs, et diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset; sane dubitare uisus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus. Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis: atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine; quæ tibi nemo unquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorum, qui de omni re proposita in utraque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs; neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundidisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsitæ sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: et nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sane,

DE ORATORE

inquit, uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturum esse L. Lelio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit; quam iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS
DE ORATORE
LIBER SECVNDVS.

AGNA, nobis pueris, Quinte frater, si
m memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrine, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse. erantque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discendi a doctrina detererent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus predicarent: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi uiri, studium uideretur. quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum

LIBER SECVNDVS. 47

erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaque sepe narrauit. cumque nos cum consobrinitis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus, quae Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sepe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam sepe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus didisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo sepe quaesui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uariisque sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quam illa despiciere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemneret

DE ORATORE

re, alter ne nosse quidem Græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptiois, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: uel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem: uel mehercule etiam ut laudem eorum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio uin-

LIBER SECVNDVS. 48

dicarem. nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putavi: ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalẽ redderem, si possem. quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsentium memoria teste commendemus. Nec uero te charissime frater atque optime rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestis putas, insequor ut erudiam. quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam à summis ingenijs, acera

DE ORATORE

rimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognos-
sci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq; discendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit. quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipforum usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem Crassus? nunquidnam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus: etenim uides esse ludos. sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uespero uenisset Caesar de Tusculano suo; dixit mihi, à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, et tanquam in schola prope ad Græcorum consuetudinem disputasse. ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen ne molesti nobis interueniremus, ut huc secum uenirem.

LIBER SECVNDVS. 49

rem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Cesari attribues: si familiarius, utriusque nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interueniemus, uenisse delectat. Tum Crassus. Equidem, quæcunque causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi charissimos, et amicissimos: sed tamen, uere dicam, quæuis mallet fuisset, quam ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quam hesternò die placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit: quid dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua contingerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Caesar, Equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uerere ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Caesar ex omnibus latinis uerbis huius uerbum uel maximam semper putauì. quem enim nos

DE ORATORE

ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quod uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quo modo Græci ineptum appellent; non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, et recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, et palestra, et tot locis sessiones, gymnasiorum, et græcarum disputationum memoriam quodam modo commouent: aut importunum tempus in

LIBER SECVNDVS. 50

tanto otio; quod et raro datur, et nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palestram, et sedes, et porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis et delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. nam et seculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quam in his philosophi garrire coeperunt: et hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum malunt. qui simul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, et grauissimis disputantem philosophum omnes unktionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissima, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. sæpe ex focero meo audiui, cum is diceret focerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari; eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, et umbilicos ad Caietam, et ad Lucrinum legere conuisse, et ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. Sic enim se res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa pas-

DE ORATORE

sim ac libere solutas opere uolitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi gestiunt, ac uolitare cupiunt uacuitura, atque labore. itaque illud, quod ego in causa Curiana Scæuole dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis uenimus: omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo Catule sententia: meq; cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & plane cessare delectat. Nam quod addidisti tertium; uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit, Persium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs; nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor na-

LIBER SECVNDVS. 51

uasse operam, quod huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perincunda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia differat: quemq; iandudum & Cotta, & Sulpicius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar; & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo; sic faciemus: atque ista quidem conditio ne, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neque domi impetram: & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque à magistro & græcis literis eruditum. et eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. oratoris autem omnis actio opinionibus, non scien-

DE ORATORE

tia continetur. nam & apud eos dicimus, qui nesciunt: & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sepe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno uero esse non possit. Ut igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sepe perueniat, quæ opiniones hominum, & sepe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à ueritate, quam à nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter consuetudinem aliam quam callidius id faciant: non est dubium, quin, si quis animaduertent, quid sit, quare alij melius, quam alij dicant, id possit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atque in causis: ita nunc,

LIBER SECVNDVS.

52

quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarior. nam ut usum dicendi omitam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. quis enim cantus moderata orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quam acute, crebreque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententiæ: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitij acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatus? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis moerorem leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia uertustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerbo-

DE ORATORE

rum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque uariare, et distinguere quas si quibusdam uerborum, sententiarumque insignibus; aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hac ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quae ceterarum artium sunt, si modo eas cognorit, ut heri Crassus dicebat, potest dicere; sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur. sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quaeque doceat: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus prestare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut caeteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni minime impediendus est

LIBER SECVNDVS. 53

interpellatione iste cursus orationis tuae: patiere tamen, mihi; ignoscet: non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere; idque, si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominemque reddidit: nam besterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cecilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descriperas, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram; ut, si te refellissem, hos a te discipulos abducerem. nunc Catulo audiente, et Caesare, uideor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam; dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuique cum muneri uelimus esse praepositum. Nam Crassus heri, cum uos Catule, et Caesar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Graeci plerique posuerunt; neque sane, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia uersaretur; unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim

DE ORATORE

quereretur, hoc modo; expetenda ne esset eloquentia, expetenda ne honores: certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re, et definita quereretur; cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod et à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit; etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abste est Popillia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem, et ad præcepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia oratione dicendi præcepta sumentur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa elementa desiderare: quæ ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positus enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor habuit, principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus; in ijs rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualitudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq; res.

LIBER SECVNDVS. 54

rum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, et quæ sint eius generis, facile uidebit qui uolet laudare quempiam; & qui uoluerit tuperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis: nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, et turbulentum. explicauit in eo testimonio dicendo omnia consilia Consulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro rep. restitissim: quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid si, quod sæpe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in senatu ab Imperatore, aut ad Imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi causis accuratio est utendum; iccirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur,

DE ORATORE

aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contempnas, inquit Antonius; Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio. cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album: & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ijq; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hællanicus,

LIBER SECVNDVS. 55

Acusilas fuit, aliq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater. ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, et æquabili perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. & post illum Thucydides omnibus dicendi artificio mea sententia facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui

DE ORATORE

ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas diciturunt: et hos libros tum scripsisse dicitur, cum à rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda; maximèq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo prestantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsus, se ad historiam contulerunt; causas omnino nunquam attingerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Calisthenes, comes Alexandri scripsit historiam; & hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quam scienter, quam proprie de uno quoque dixit? Id me hercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc,

LIBER SECVNDVS. 56

cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate; uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum ijs me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historie legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid uere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta

DE ORATORE

nota sunt omnibus. ipsa autem ex ædificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo; & cum de euentu dicatur, ut cause explicentur omnes uel casus, uel sapientie, uel temeritatis; hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profuens sine hac iudiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis ne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quæ tradita sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua; quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq; causa, quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, et sine persona questionem. hoc quid, et quantum sit, cū dicunt; intelligere

LIBER SECVNDVS. 57

telligere mihi non uidentur. si enim est oratoris, quæ cunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis questionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem questionum oratori uolumus adiungere uagam, et liberam, et late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus; itemq; de re imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum; quæ uersantur in consuetudine uita, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe ut in causa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt,

DE ORATORE

simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputatio-
num, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc
loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum
nulla à me præcepta ponentur: sic statuo, ut in cæ-
teris artibus, cum tradita sunt cuiusque rei difficilli-
ma, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint,
tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis
speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel
formæ, uel ætatis, etiam si non didicerit, pingere;
neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pin-
gat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus
facere non possit; neque est omnino ars ulla, in qua
omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradan-
tur; sed qui primarum, & certarum rerum gene-
ra ipsa didicerunt, reliqua per se non incommode
persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione,
siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit,
ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus,
aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum
aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbi-
trium mouere possit; hunc de toto illo genere reli-
quarum orationum non plus quasiturum esse quid
dicat, quàm Polyæctum illum, cum Herculem fin-
gebat, quemadmodum pellem, aut hydram finge-
ret, etiam si hæc nunquam separatim facere didici-
set. Tum Catulus. Præclare mihi uideris Antoni po-
suisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui ora-
tor esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex
eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum
hominem in duo solum genera causarum. cætera in-

LIBER SECVNDVS. 58

numerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti.
sed uideo, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit,
& pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne
in illis rebus, quas prætermittis, relinquuntur. non
enim mihi minus operis uideatur de uniuersis generi-
bus reorum, quàm de singulorum causis, ac multo
etiam maius de natura deorum, quàm de hominum
litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam
enim tibi Catule non tam doctus, quàm, id quod est
maius, expertus. Omnium cæterarum rerum ora-
tio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque
inexercitato, neque communium literarum, et poli-
tioris humanitatis experti. in causarum contentioni-
bus magnum est quoddam opus, atque haud scio an
de humanis operibus longe maximum: in quibus uis
oratoris plerumque ab imperitis exitu, & uictoria
iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit et
feriendus, & repellendus: ubi sepe is, qui rei domi-
nus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam
amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut do-
cendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut
incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad causam,
oratione moderandus: in quo sepe beneuolentia ad
odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum
est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seue-
ritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristi-
tiam, tum ad lætitiã est contorquendus. omnium
sententiarum grauitate, omnium uerborum ponde-
ribus est utendum. accedat oportet actio uaria, ue-
hemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris,

DE ORATORE

plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem
comprehenderit, ut tanquam Phidias Minerue si-
gnum efficere possit: non sane, quemadmodum in
clypeo idem ille artifex minora illa opera facere dis-
scat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac
mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, qui-
busnam rationibus, quibus ne præceptis ea tanta uis
comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (ne-
que enim ætas id mea desiderat: & aliud quoddam
genus dicendi nos secuti sumus: qui nunquam sen-
tentias de manibus iudicium uel quadam orationis ex-
torsumus, ac potius placatis eorum animis tantum,
quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen
ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscen-
di studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græ-
co aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta des-
cantet; cum ipse nunquam forum, nunquam ullum
iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phor-
mio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad
Antiochum uenisset exul; proq; eo, quod eius nomen
erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab
hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret;
cumq; is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur
homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, &
de omni re militari. tum, cum ceteri, qui illum au-
dierant, uehementer essent delectati; quærebant ab
Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudica-
ret. hic Pœnus non optime græce, sed tamen libere
respondisse fertur: multos se deliros senes sæpe ui-
disse, sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, ui-

LIBER SECVNDVS. 59

disse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim
aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm
Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Rom.
omnium gentium uictore certasset, græcum homi-
nem, qui nunquam hostem, nunquam castra uidis-
set, nunquam denique minimam partem ullius pu-
blici numeris attigisset, præcepta de re militari dare?
Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præci-
piunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt,
id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quod
non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentu-
los docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius.
nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis
enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum
quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non
ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero.
nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat:
aut efficiunt, ut me non didicisse minus poeniteat.
dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm phi-
losophum illum Annibal: & eo fortasse plus habeo
etiam negotij. sed tamen est eorum doctrina, quan-
tum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim
totam rem in duas partes, in causæ controuersiam,
& in quæstionis. Causam appellant rem positam in
disceptatione rerum, & controuersia: Quæstionem
autem rem positam in infinita dubitatione. De cau-
sa præcepta dant. De altera parte dicendi mirum
silentium. Denique quinque faciunt quasi membra
eloquentiæ: inuenire, quid dicas: inuenta dispo-
nere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare:

DE ORATORE

tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sex uel partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: Post autem diuidere causam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationem esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicem, non prima denunciatione efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & bre-

LIBER SECVNDVS. 60

uem: recte nos admonent. quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq; in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesternodie Crassus componi posse dicebat: ut generarum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamq; immensa posse fieri. sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, et perpolitata assequuntur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum, ne, an ad pugnam arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatorum, et militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, et acutus idem, atque uersutus inuictos uiros efficit non difficilium arte coniuncta. Quare ego tibi orationem sic iam instituiam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: ista ipsa præcepta acciperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. si intelli-

DE ORATORE

gam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in eccellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersae ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime possis; uel facere, quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu Catule de quodam declamatore dixisti, stultitia suae quamplurimos testis domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusque sit; ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus; quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar; hunc ego Catule Sulpicium primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri, et concitata, quod erat ingenij; et uerbis efferuescentibus, et paulo nimium redundantibus, quod erat aetatis. non sum asperna-

LIBER SECVNDVS. 61

tus: uolo enim se efferat in adolescente foecunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quàm, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiae scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praecclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in praecceptis meis, ut demonstramus quem imitemur, atque ita, ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sepe cognoui, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia ac penitiosa, consecantur imitando, nihil est facilius,

DE ORATORE

quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est; id sumere, et in eo uitiosum esse, non magnum est; ut ille, qui nunc etiam amissa uoce furit in rep. Fusius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere scit, cuius potissimum similis esset; & in eo ipso, quem delegebat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorum scriptis cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio uoluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abundantes. non potuissent accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysie scripta sunt, non nulla Critie: de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isoocrates, magister istorum omnium: cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt:

LIBER SECVNDVS. 62

sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque et illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq; complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uersati: quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euauit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclum, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse uellent. hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si noster Sulpicius faceret, multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones; idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille,

DE ORATORE

Quasi uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem confisere existimor: uerum et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur. quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uero uester æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi: quod ego maxime potui indicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc enim primum præcipiemus, quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat

LIBER SECVNDVS. 63

in murum ascendere: ascendit, hostes repulit, accensatur. nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere. recte igitur de causa discenda præcipiunt. hæc est enim in ludo causarum fere formula. at uero in foro tabula, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorum, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, et maxime priuatas, (sunt enim multo sæpe obscuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam suam multi æstimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à causa ad causam ire uideantur, causas dicunt incongnitas. in quo est illa quidem magna offensio, uel negligentia, susceptis rebus; uel perfidia, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dum inertia uituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat; & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; & agere aduersarij causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, aduersarij, iudicis. qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abiudico atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt: sed certe iidem

DE ORATORE

illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamque cognouit, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurum uel sit, queratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque insciatione defenduntur. nam et de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seungere: de sicarijs, de uenescijs, de peculatu insciari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit nec ne, sed qualis sit, queritur: ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiente M. C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno pl. alia tam mente remp. capeßenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure casum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uis-

LIBER SECVNDVS. 64

deantur. Iam quid uocetur queritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijcebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum queritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum et in sensum et in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quam percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod

DE ORATORE

tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquantur, si est scriptum aliquid ambiguit. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debent: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam queritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum uel sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, querimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto cause genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam quid

LIBER SECVNDVS. 63

quid sit illud, quod mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & iudicij: deinde illa duo diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa; ut probemus uera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quencunque causa postulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re posita ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicata, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt; quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa atque à reis deferuntur. altera est, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adulescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quod se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est, riuulos consecrari, fontes rerum non uidere: & iam ætatis est ususq; nostri, à capite, quod uelimus, arcessere, & unde omnia manant, uide-

DE ORATORE

re . Et primum genus illud earum rerum , quæ ad oratorem deferuntur , meditatam nobis in perpetuum ad omnem usum similitum rerum esse debet . nam pro tabulis , & contra tabulas , & pro testibus , et contra testes , pro quæstionibus , et contra quæstiones , et item de cæteris rebus eiusdem generis , uel separatim dicere solemus de genere uniuerso , uel definite de singulis temporibus , hominibus , causis . quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpici dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis . longum est enim nunc me explicare , qua ratione aut confirmare , aut infirmare testes , tabulas , quæstiones oporteat . hæc sunt omnia ingenij uel mediocris , exercitationis autem maximæ : artem quidem & præcepta duntaxat hæctenus requirunt , ut certis dicendi luminibus ornentur . itemq; illa , quæ sunt alterius generis , quæ tota ab oratore pariuntur , excogitationem non habent difficilem , explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant . itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis , primum quid , deinde quomodo dicamus : alterum , quod totum arte tinctum uidetur , tametsi artem requirit , tamen prudentiæ est pene mediocris , quid dicendum sit , uidere ; alterum est , in quo oratoris uis illa diuina uirtusq; cernitur , ea , quæ dicenda sunt , ornate , copiose , uarièq; dicere . quare illam partem superiorem , quoniam semel ita uobis placuit , non recusabo quominus perpoliam atque conficiam ; (quantum consequar , uos iudicabit) quibus ex locis ad eas tres res ,

LIBER SECVNDVS. 66

quæ ad fidem faciendam solæ ualent , ducatur oratio , ut & concilientur animi , & doceantur , et moueantur . hæc sunt enim tria . ea uero quemadmodum illustrentur , præsto est qui omnes docere possit , qui hoc primus in nostros mores induxit , qui maxime auxit , qui solus effecit . nanque ego Catule (dicam enim non reuerens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror , neque Græcum , neque Latinum , quem ætas nostra tulerit , quem non & sæpe & diligenter audierim . itaque si quid est in me , quod iam sperare uideor , quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis , ex eo est , quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator , quod non in memoria mea penitus infederit . Atque ego is qui sum , quantuscunque sum ad iudicandum , omnibus auditis oratoribus , sine ulla dubitatione sic statuo & iudico , neminem omnium tot , & tanta , quanta sunt in Crasso , habuisse ornamenta dicendi . Quamobrem si uos quoque hoc idem existimatis , non erit , ut opinor , iniqua partitiō , si , cum ego hunc oratorem , quem nunc fingo , ut institui , crearo , aluero , confirmaro , tradam eum Crasso et uestiendum , & ornandum . Tum Crassus , Tu uero , inquit , Antoni perge , ut instituisti . neque enim boni est , neque liberalis parentis , quem procrearit , & eduxerit , eum non & uestire , & ornare , præsertim cum te locupletem esse negare non possis . quod enim ornamentum , quæ uis , qui animus , quæ dignitas illi oratori defuit , qui in causa peroranda non

DE ORATORE

dubitaui excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & indicibus cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumq; defenderets, non dubitaui seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos saepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo possit; multas etiam e rep. seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, et ex Coepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et iure esse conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili uis, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & praestantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter uos in dicendo dissimilimisiis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse uideatur. quare Crasse neque tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut pratermissum, aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omit-

LIBER SECVNDVS. 67

tis ista, quae proposuisti, quae nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quae dicenda sint in causis, reperiantur: quae quanquam abs te nouo quodam modo, praclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & praecipis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quae saepissime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; & quo facilius id a te exigam quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meae totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in caelum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiamur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literae

DE ORATORE

sunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert, uel auditione et cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium suorum hostes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fructus possit & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum ne sit, queratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturalis quadam prudentia, non ijs subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent querere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reip. causa, cum ex s. c. ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit ne ex s. c. seruande reip. causa. Perspicua sunt hæc qui-

LIBER SECVNDVS. 68

dem, & in uulgari prudentia sita, sed illa querenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidentum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magno pere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes atque impolitus. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellunt, in quo sine personis atque temporibus de uniuerso genere queratur: alterum, quod personis certis & temporibus desiniatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est; num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex s. c. patriæ conseruandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione queratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quod sumptuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de auaritia; quod seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus; quod a multis arguitur, de genere testium: contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario ad

DE ORATORE

tempore atque homine ad communes rerum et generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de factò quærat: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita. Quæ uero, cum de factò non ambigitur, quæruntur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratu dederit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. sin illa controuersia causam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratu dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quæstionem est; et ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personæ: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discer-

LIBER SECVNDVS. 69

nerent, eaq; paulo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Coita noster et Sulpici: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucae sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & prope decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, et ea re multum attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotijq; non in tempore ac nominibus omnis quæstio; cum scriptum ita sit; si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille sit hæres; si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum fontes desiderat. in quo etiam isti nos iurifici consulti impediunt, à discendoq; deterrent. uideo enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri responderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe

DE ORATORE

perdiscendi abiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expedit, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam est difficile Crasso; qui & quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq; contulerit. iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse à iudicij causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si uoce L. Crassi carebit, ornameto quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & Pertexæ modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumera bilibus personis, neque in infinita temporum ua-

LIBER SECVNDVS. 70

rietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico & sententijs. Ea uero sua uerba parient: quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum queritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, et generum uniuersorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellauimus, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione seperis, si modo usum rerum percullueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere; sed tamen ipsum ingenium diligentia

DE ORATORE

etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualeat. hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda: hæc, nihil est, quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant; diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde, ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est. ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundant philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec iccirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re di-

LIBER SECVNDVS. 71

cant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quam putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorē & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non adnouere aurem; et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustauī. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Græcia; ex quo etiam quidam Numam

DE ORATORE

Pompiliū regem nostrum fuisse Pythagoreū ferunt, qui annis permultis ante fuit, quā ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendae ciuitatis duobus prope seculis ante cognouit, quā eam Graeci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos haec ciuitas aut gloria clariore, aut auctoritate grauiore, aut humanitate politiore P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis saepe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobilissimos philosophos mississent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romae essent, & a se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores Antoni, miror cur philosophiae, sicut Zethus ille Pacuuianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen haec est mea sententia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspitionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. sed ut eo reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere

LIBER SECVNDVS. 72

re bene differendi, & uera ac falsa dijudicandi, quam uerbo Graeco διαλεκτικῶν appellaret? in hac arte, si modo est haec ars, nullum est praecipuum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerum ne sit an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa querendo reperiunt, non modo ea, quae iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur stoicus iste nihil adiunuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. haec enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto

artificis

DE ORATORE

Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illud legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quaesdam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitauerunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non euerterit. sed hoc maius est quiddam, quam ab ijs, qui hæc tradunt & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teatatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstrem, & ea breuiter illustrem, uerbisq; definiam. quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit,

LIBER SECVNDVS. 73

derit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi uideatur, atque natura, aut assumi foris? ex sua uideatur, cum aut, res quæ sit tota, queritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque hærent in rei natura, colliguntur. si res tota queritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium superbum, suum arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. sin ex uocabulo, ut Carbo: Si Consul est, qui consulit patriæ: » quid aliud fecit Opimius? sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta querimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines: & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum uestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: si pietati summa tribuenda laus est, debetis moneri, cum Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: si magistratus in populi Rom. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus

DE ORATORE

uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, chari nobis esse debent; certe in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus et nostram salutem, et imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si fere partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere et similitudinis et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut diis, aut euentis, et fictæ narrationes sæpe ponenda. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illa ipso loco, et nemo præter te ibi uisus est, et causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, et præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti Carbo, iccirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, et aliud quid quæsisse perspicuum est. quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplo-
rasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in Tribunatu tulisti, quod semper a bonis consististi. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam tollere uultis, mater eius est tollenda luxuriositas. Ex his autem, quæ sunt orta de causis: Si ætate rarij copijs et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis curatur, uectigalibus seruiamus. Maiora aut

LIBER SECVNDVS. 74

tem, et minora, et paria comparabimus sic. Ex maiore: si bona existimatio diuitijs præstat, et pecunia tant opere expetitur; quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic: Hic parue consuetudinis causa huius mortem fert tam familiariter: Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri? Ex pari sic: Est eiusdem et eripere contra tempus et largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc uerum est, dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum est, habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est, recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossus, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint: reliqua cura et cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliam quam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis, et in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugerè possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in nullo genere

DE ORATORE

dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, quam lem se uideri uelit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto præterea ad dicendum requireret. iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas; et, id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alióq; transire; sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerunque ut occlusas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & prosperans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis, quam iudicio aut consilio regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus

LIBER SECVNDVS. 78

Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum: in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule deus. non mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocactione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposta, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixerò, tum erit denique de disponenda tota oratione querendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduersariorum, animosq; eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicit orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuant in oratore, lenitas uocis, uultus,

DE ORATORE

pudoris significatio, uerborum comitas. Si quid persequare acrius, ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eaq; omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in quibus hæc non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario confesrenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam acratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facultateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet impellitq; ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant,

LIBER SECVNDVS. 76

aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut latentur, aut moereant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quam commouere languentem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, prius quam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; uersor, ut odoror quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime posse uideantur. Si se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis status ostenditur, uela do. sin est integer quietusq; index, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut statem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere pos-

DE ORATORE

fit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa Manij Aquilij Caij; Norbani, nonnullisq; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule, ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorumq; uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis fucosq; puerili, ut mihi non solum tu incidere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamq; deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iniusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum; maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permoueret. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad

LIBER SECVNDVS. 77

misericiordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatu ipse ad eam & ardens accesseris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est earum sententiarum atque eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio, (nam id esset leuius: quanquam, cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondalia illa dicentis,

DE ORATORE

Segregare abs te ausus, aut sine illo salamina ingredi,
Neque paternum aspectum es ueritus?

nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum uoce,

Quem etate exacta indigem

Liberū lacerasti, orbasti, extinxisti, neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelā est traditus.
flens ac lugens dicere uidebatur.

quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. sepe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum ueteres casus fictosq; luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ; cum mihi Manius Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego Consulem fuisse, Imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissim, hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum discrimen adductum uiderem, non prius sum conatus misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. sensi equidem tum magno pere moueri iudices, cum excitauim moerentem ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu Crasse laudas,

LIBER SECVNDVS. 78

non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut catrices ostenderem; cum C. Marius moerorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret; cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habitæ, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpici, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & Questore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitatas, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Coepionis graui miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uelent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarer; ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis

DE ORATORE

consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quaedam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi Quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamque orationem ex omni reip. nostrae temporum uarietate repetiui; conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestiae semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, et prope necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque Tribunos pl. creati, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium diffensione potuisse: ac si illae seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum: quod si unquam populo Rom. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id quod docebam saepe esse concessum; nullam illa causam iustiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi et conuerti in increpandam Coepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Qu. Coepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque

LIBER SECVNDVS. 79

que renouabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meae constitisse; quod et populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, et iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Coepionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputauimus, lenitatis et mansuetudinis coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; praesertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commedationem, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me illa causa tractata; ut et acerrimus in Coepionis inuidia renouanda, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetifera

DE ORATORE

simus uiderer . ita magis affectis animis iudicium ,
quàm doctis , tua sulpici est à nobis tum accusatio
uicta . Hic Sulpicius , Vere hercule , inquit , Antoni
ista commemoras . nam ego nihil unquam uidi , quod
tam è manibus elaberetur , quàm mihi tum est elap-
sa illa causa . Cum enim , quemadmodum dixisti , tibi
ego non iudicium , sed incendium tradidissem ; quod
tuum principium dij immortales fuit ? qui timor ?
quæ dubitatio ? quanta hæsitatio tractusq; uerborum
? ut illud initio , quod tibi unum ad ignoscendum
homines dabant , tenuisti , te pro homine pernecessario
Questore tuo dicere ? quam tibi primum munisti
ad te audiendum uiam ? Ecce autem , cum te nihil
aliud profecisse arbitrarer , nisi ut homines tibi ciuem
improbum defendenti ignoscendum propter necessi-
tudinem arbitrarentur , serpere occulte coepisti nihil
dum alijs suspicantibus , me uero iam pertimescentes
ut illam non Norbani seditionem , sed populi R . irac-
undiam , neque eam iniustam , sed meritam ac des-
bitam fuisse defenderes . deinde qui locus abs te præ-
termissus est in Cæpionem ? ut tu illa omnia odio , in-
uidia , misericordia miscuisti ? Neque hæc solum in
defensione , sed etiam in Scauro , cæterisq; meis testi-
bus ; quorum testimonia , non refellendo , sed ad eun-
dem impetum populi confugiendo , refutasti . Quæ
cum abs te modo commemorarentur , equidem nul-
la præcepta desiderabam . istam enim ipsam demon-
strationem defensionum tuarum , abs te ipso commemo-
ratam , doctrinam esse non mediocrem puto . At
qui , si ita placet , inquit Antonius , trademus etiam

LIBER SECVNDVS. 80

quæ nos sequi in dicendo , quæq; maxime spectare so-
lemus : docuit enim iam nos longa uita , ususq; re-
rum maximarum , ut , quibus rebus animi homi-
num mouerentur , teneremus . Equidem primum
considerare soleo , postulet ne causa : nam neque
paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces ,
neque ita animatis hominibus , ut nihil ad eorum
mentes oratione flectendas proficere possimus ; ne
aut irrisione , aut odio digni putemur , si aut tra-
gædias agamus in nugis , aut conuellere adoria-
mur ea , quæ non possint commoueri . Nam quo-
niam hæc fere maxime sunt in iudicium animis ,
aut quicunque illi erunt , apud quos agemus , ora-
tione molienda , amor , odium , iracundia , inuidia ,
misericordia , spes , lætitia , timor , molestia ; senti-
mus amorem conciliari , si id uelle uideare , quod sit
utile ipsis , apud quos agas , defendere ; si aut pro
bonis uiris , aut certe pro ijs , qui illis boni atque uti-
les sint , laborare . nanque hæc res amorem magis
conciliat , illa uirtutis defensio charitatem : plusq;
proficit , si proponitur spes utilitatis futuræ , quàm
præteriti beneficij commemoratio . Enitendum est , ut
ostendas in eare , quam defendas , aut dignitatem
inesse , aut utilitatem , eumq; , cui concilies hunc a-
morem , significes nihil ad utilitatem suam retulisse ,
ac nihil omnino fecisse causa sua . inuidetur enim
commodis hominum ipsorum ; studijs autem eorum
cæteris commodandi fauetur . Videndumq; hoc lo-
co est , ne , quos ob benefacta diligere uolumus , eorum
laudem atque gloriam , cui maxime inuideri solet ,

DE ORATORE

nimis efferre uideamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimouere: eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sepe uehementer, et eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transcunt. quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitij atque peccatis. tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq; si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi,

LIBER SECVNDVS. 81

riculi, tamen ea non delectari, totamq; abicere atque deponere: omninoq; persciendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentiq; fortuna) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miserijs permixta esse uideatur. iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbis, aut timeat; ut intuens alium crebro, ad se ipsum reuertatur. ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauius accipiuntur, si dicuntur dolenter; tum afflictæ & prostrata uirtus maxime lætuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut sepe iam dixi, atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. sed est quedam in his duobus generibus, quorum alterum lenis, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac uim nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quæri-

18 DE ORATORE

tur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissus & producti esse debent. nam neque asiliendum statim est ad illud genus orationis: (abest enim totum a causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissa est, adhærescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem supeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis au-

LIBER SECVNDVS. 82

tem est, et uehementer sæpe utilis iocus, et facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, nature sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula et salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, et Byzantij, et præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsietas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, et breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. ueruntamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore et facetijs profici uidi. sed cum in illo genere perpetua festiuitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et uultu adiuuant e & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hæerere debeat, quàm

82 D E C O R A T O R E
cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus fra-
ter ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interro-
gatus quid latraret, Eurem se uidere respondit? quid
in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros con-
tra Scaeuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum
pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis
Antonì, Crasso est omnium sententia concedendum.
non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in
utroque genere leporis excellens, & illo quod in per-
petuitate sermonis, & hoc quod in celeritate atque
dicto est. nam hæc perpetua contra Scaeuolam Curia-
na defensio, tota redundauit hilaritate quadam &
ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim ad-
uersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod
est hominibus facietis & dicacibus difficillimum, ha-
bere hominum rationem & temporum, & ea, quæ
occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. itaque
nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse inter-
pretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam à
sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona
dicta tenere: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint:
nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. sed
ut in scaeuolam continuuit ea Crassus; atque illo alte-
ro genere, in quo nulli aculei contumeliarum inea-
rant, causam illam disputationemq; lusit: sic in Bru-
tum, quem oderat, et quem dignum contumelia iu-
dicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de
balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de
amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille
diceret se sine causa sudare, Minime mirum, in-

LIBER SECVNDVS. 83
quit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia hu-
iuscemodi fuerunt; sed non minus illa iucunda per-
petua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, &
alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legen-
dam dedisset, alteri de lege Seruilia; & cum con-
traria inter sese de rep. capita contulisset: noster
hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos
tribus legendos dedit. ex libro primo, Forte euenit ut
in Priuernati essemus. Brute testificatur pater se tibi
Priuernatem fundum reliquisse. Deinde in libro se-
cundo, In Albano eram ego & Marcus filius. Sa-
piens uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis norat
hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet,
nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio,
in quo finem scribendi fecit: (tot enim, ut audiui
Scaeuolam dicere, sunt ueri Bruti libri) In Tiburti
forte affedimus ego & Marcus filius. Vbi sunt ij
fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs
consignatos reliquit? quod nisi puberem te, inquit,
iam haberet; quartum librum composuisset, & se
etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset.
Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore,
atque his facietijs non minus refutatum esse Brutum,
quàm illis tragædijs, quas egit idem, cum casu in
eadem causa efferretur anus Iunia? proh Dijs immor-
tales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpecta-
ta, quàm repentina? cum, coniectis oculis, gestu o-
mni imminente, summa grauitate & celeritate uer-
borum, Brute quid sedes? quid illam anum patri
nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum ima-

DE ORATORE

gines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt: an iuri ciuili? est paternum. sed dicet te, cum ades uenderes, ne in rutis quidem et caesis solum tibi patrum recepisse. an rei militari? qui nunquam castra uideris. an eloquentiae? quae nulla est in te: et quid quid est uocis ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae questum contulisti. Tu lucem aspiceres aures? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imaginem ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed haec tragica atque diuina: faceta autem et urbana innumerabilia ex una concione meministi: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore et festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse saepe, et eas arte nullo modo posse tradi: et illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non huius rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paululum inuiderem. nam esse quamuis facetum atque falsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis uenustissimus et urbanissimus, omnium grauissimum

LIBER SECVNDVS. 84

et seuerissimum et esse, et uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, aperuisti quiddam, quod praecipendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerneret: quod quidem in primis a Crasso obseruari solet. Sed hoc praecipuum praeterrittendum est facetiarum, quod his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quaerimus, ut in aduersarium, et maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quae laceffiti dicimus, quam quae priores. nam et ingenij celeritas maior est, quae apparet in respondendo: et humanitatis est responsio: uideremur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non pronocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quam contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Caesarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, et unde deducatur, praesertim cum tantam uim et utilitatem salis et urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse

DE ORATORE

artem salis? Hic cum Sulpicius reticisset, Quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandem loquitur, ars ulla sit: observatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere possent, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum, quod referenda sunt, didicerimus. quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uideatur, disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiuia Crasse exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus, ut aiunt, oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fixum alios aiebat esse oportere. Tum ille, iocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Per pauca quidem mihi restant, inquit: sed ta-

LIBER SECVNDVS. 89

men defessus iam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac per paululum gustaris, extrudam et eieciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, per breuiter exponam. De risu quinque sunt quæ querantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem & regio quasi ridiculi (nam id proxime queritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam laessentis: uel quod, frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem si-

DE ORATORE

gnificat, quod eruditum, quod urbanum: maximeq; quod tristitiam ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq; res sepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuq; dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidentur: id quod in quarto loco querendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitij, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq; belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis et corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed querimus idem, quod in cæteris rebus maxime querendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse

LIBER SECVNDVS. 86

in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: falsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. ad didisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM: cum quæres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspiciatis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum; siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstras, ut more eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem
» Crassus, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa
» la uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere
» est illa Rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho has sero, inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat, præstet idem ingenuitatem & ruborem suum uerborum turpitudine & rerum obscœnitate uitanda. Ergo hæc duo genera

DE ORATORE

sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facietiarum; in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi aut sententiæ quodam acumine mouetur. sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem uestram Graniuum, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: Licet, inquit, rogare, philippus? Tum quæstor properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule. sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quam ipse testis: omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitium scurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. sestio: uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile: & quod sine causa lacepsit; & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. Ea quia meditata

LIBER SECVNDVS. 87

putantur esse, minus ridentur. illud egregium sestij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summam, quæ risum maxime moueant. Hæc igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facietias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re uerboque moueatur. sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seruire, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in iisdem uerbis et laudare frugi seruuum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec oclusum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauius claudicanti

DE ORATORE

ex uulnere ob remp. accepto, & ob eam causam uer-
recundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin*
prodis mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facies,
toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: prae-
clarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudica-
canti, Vbi uetus illud? num claudicat? at hic clodi-
cat. hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in
claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid
hoc Naeui ignauus? se uere Scipio, at in male olen-
tem, video me à te circumueniri. subridicule Philip-
pus. At utrunque genus continet uerbi ad literam
immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argu-
tissima putantur; sed non semper in ioco, saepe etiam
in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam
sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sae-
pius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari,
inquit, si non conuenit: caput enim magnum est.
laudabile & honestum. At ex eodem genere est.
Caluus satis est: quod dicit, parum. ne multa; nul-
lum genus est ioci, quo non ex eodem seuera et gra-
uia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum,
non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam
ridiculum, quam Sannio est? sed ore, uultu, imi-
tandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso.
falsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eius-
modi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare
primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet,
non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspicio-
sum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae:
quas personas agitare solemus, non sustinere. Alter-

LIBER SECVNDVS. 88

rum genus est imitatione admodum ridiculum, sed
nobis tantum licet furtim, si quando & cursum:
aliter enim minime est liberale. Tertium, oris de-
prauatio non digna nobis. Quartum obscenitas,
non solum non foro digna, sed uix conuiuio libero-
rum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco,
facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante diuisi,
positae uidentur esse, aut in uerbo. nam quod, qui-
buscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re con-
tinetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uer-
bis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis
acuta, atque in uerbo posita, non in re: sed non sae-
pe magnum risum mouent, magis ut belle & literate
dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum
studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu fran-
gere putaretur, gregalesq; cur in campum non ue-
nisset, requirerent, excusauit uespa Terentius, quod
eum brachium fregisse diceret. Ut illud Africani,
quod est apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an
confixum uis facere, inquit? Ut tuus amicus Crasse
Granius, Non esse sextantis. Et si quaeritis, is, qui
appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed ri-
sus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum
probat id quidem, ut ante dixi, uel maxime; in-
geniosi enim uidentur, uim uerbi in aliud, atque cae-
teri accipiant, posse ducere; sed admirationem ma-
gis, quam risum mouet: nisi si quando incidit in a-
liud genus ridiculi. quae genera percurram equidem;
sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud
expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis. noster

DE ORATORE

error risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambiguum, fit falsus: ut apud Næuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidens, percunctatur ita, *Quanti addictus? mille nummum.* Si addidisset tantummodo, *Ducas licet;* esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit, Nihil addo, *ducas licet;* addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, falsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut à Catuslo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui generora, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcesitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet partem uerbi immutationem, quod in litera positum Græci uocant *ἰσχυρολογία*: ut Nobiliorem mobiliorum Cato: aut ut idem, cum cuiusdam dixisset, *Eamus deambulatum*, et ille, *Quid opus fuit de?* Immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, *Si tu & aduersus & auersus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atque hæc omnia uerbo continentur. sæpe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paululum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut socius

LIBER SECVNDVS. 89

socius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant: *St, tacete; quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,*

Tanta confidentia esis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cælio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni; cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium deliciorem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conijciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *Agas Asellum.* & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: *Tu uero, inquisi, molestus non eris: Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum Consullem; præcoq; dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbi-*

DE ORATORE

tror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum: Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixerò, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent Imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauius sententijs, sic in facetijs. dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornantigitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus sepe est etiam iacetum: ut

LIBER SECVNDVS. 90

Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, et dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exhibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaq; magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus est narratio. res sane difficilis. exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem: Collationem, ut ille Gallus olim testis in Visonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Ut illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris, pater; nostros homines similes esse Syrorum uenaliū; ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod uis-

DE ORATORE

tium corporis ducuntur cum similitudine turpioris : ut meum illud in Helmiū Manciam , iam ostendam cuiusmodi sis : cum ille , Ostende , quæso ; demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis , distortum , eiecta lingua , buccis fluentibus : risus est commotus : nihil tam Mancie simile uisum est : ut cum Sestio Penario mentum in dicendo intorquenti , tum ut diceret si quid uellet , si nucem fregisset . Etiam illa , quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur , uelut tu Crasse in concione , ita sibi ipsum magnum uideri Memmium , ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret . Ex quo genere etiam illud , quod Scipio apud Numantiam , cum stomacharetur cum C. Metello , dixisse dicitur ; si quintam pareret mater eius , asinum fuisse parituram . Arguta etiam significatio est , cum parua re , et sæpe uerbo res obscura & latens illustratur : ut cum C. Fabricio P. Cornelius , homo , ut existimabatur , auarus & furax , sed egregie fortis & bonus Imperator , gratias ageret , quod se homo inimicus Consullem fecisset , bello præsertim magno & graui ; Nihil est , quo mihi gratias agas , inquit , si malui complari , quam uenire . Ut Asello Africanus obijcienti lustrum illud infelix , Noli , inquit , mirari : is enim , qui te ex ærarijs exemit , lustrum condidit , & taurum immolauit . Tanta suspicio est , ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius , quod Asellum ignominia leuarit . Urbana etiam dissimulatio est , cum alia dicuntur ac sentias ; non illo genere , de

LIBER SECVNDVS. 91

quo ante dixi , cum contraria dicas , ut Lamiæ Crassus ; sed cum toto genere orationis seuereludas , cum aliter sentias ac loquare : ut noster Scæuola Septimuleio illi Anagnino , cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum , roganti , ut se in Asiam præfectum duceret , Quid tibi uis , inquit , insane in tanta malorum est multitudo ciuium , ut tibi ego hæc confirmem , si Romæ manseris , te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturum . In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse , & eum Græco uerbo appellat Ἐργαζα : sed uti ferunt , qui melius hæc norunt , Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaq̃ longe lepore & humanitate omnibus præstitisse . genus est perelegans , & cum grauitate falsum , cumq̃ oratorijs diſtionibus , tum urbanis sermonibus accommodatum . Et hercule omnia hæc , quæ à me de facetijs disputantur , non maiora forensium actionum , quam omnium sermonum condimenta sunt . Nam quod apud Catonem est , qui multa retulit , ex quibus à me exempli causa multa ponuntur , per mihi scitum uidetur , C. Publicium solitum dicere , P. Mummius cuius temporis hominem esse . sic profecto res se habet , nullum ut sit uitæ tempus , in quo non deceat leporem humanitatemq̃ uersari . sed redeo ad cætera . Est huic finitimum dissimulationi , cum honesto uerbo uitiosa res appellatur : ut cum Africanus Censor tribu mouebat eum centurionem , qui in Pauli pugna non affuerat : cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse , quæreretq̃ cur ab eo notaretur ; Non

DE ORATORE

amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinisset, multaq; ex ea praelia praeclara fecisset, cum aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mis mis perapposita, sed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, postquam rem habere coepit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis mediisfidius. Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancina, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatam, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haeridentur, et hercule omnia, quae à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, et dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam à porta Esquilina uideo uillam tuam. Ut illud Nasicae, qui cum ad poetam Ennium uenisset, eiq; ab ostio querenti Ennium,

LIBER SECVNDVS. 92

ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, et illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, et eum à ianua quereret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quererem, ancillae tuae credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset, = Quid tu Egilia mea, Quando ad me uenis cum tua colu et lana? = Non pol, inquit, audeo: Nam me ad famosas uetuit mater accedere. Salsa sunt etiam, quae habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, qui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puero esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisafit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Nenum:

DE ORATORE

Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum. Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lentis: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, Prætor aduersario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset; & in eius tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, post relatum; C. Canius eques R. cum Ruso adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia, Quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albutium Granius, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto scauola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtulisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum redisset: Perdam, inquit, uocem, si id fecero: melius est, inquit, quam

LIBER SECVNDVS. 93

reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygonis Pompeij, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; se deretque aduocatus reo Bestiæ; cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: quod lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset; Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris,

DE ORATORE

Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignam esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodixisset, & satis contumeliose, quid fers Cincioles, quæsisset: Ut emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe etiam false, quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quærentibus, & quasi percontantibus, lente respondere quod nollent: ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, et ui continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent: hæc autem, quæ sunt in re, et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. expectationibus enim decipientibus, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo,

LIBER SECVNDVS. 94

rifus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, et moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, ut in te Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salstiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti; tanquam in Pontinum diuertentem te esse dixisti, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidem à te acceptus, inquit: et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. non enim ueveor, ne quis me in isto genere leniorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumenta cause, et eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, et illos, quibus permouentur, uidi atque cognoui, tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. nulla enim feres res potest in dicendi disceptationem aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrunque: sed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer;

DE ORATORE

ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; cause ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando et augendo dissimulatum obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tuor, siue plura sunt, siue aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confesso. Summa denique huius generis hæc est, ut, si in resfellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum confessoram tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt; abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam, quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo; confiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugne similem fugam; consistere uero in meo presidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum & prouidendum puto, quodq; me sollicitare summe solent. non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut

LIBER SECVNDVS. 95

ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri cause, quàm non profuisse. sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit, ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue resfellendi causa, siue querendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni semper is fui, qui de te oratore sic predicarem; unum te in dicendo mihi uideri tectissimum; propriumq; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idq; memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini; cætera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & nocere ei, pro quo quisque diceret; quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, et uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ:

DE ORATORE

mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quidem potenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret. dicendo, obfsetq; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de uulgari & communi prudentia disputo. ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quam si meminisse docuisset. Vides ne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm, quod semel audisset uidisset ue, meminisset. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est: neque illa mea cautio et timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatē

LIBER SECVNDVS.

96

tem. etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectiunda, ne quid offendas, ne quod irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi læcessatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? aduersarium ne? immo uero, aiunt, se, et eum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sepius uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora fa-

DE ORATORE

tiunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines charos, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non ne abs te iudices abalienes? Quid? si, quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocriter peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquo, nihil ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpici obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim sepius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq; rerum ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque

ita

LIBER SECVNDVS.

197

ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Ut uero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen, ut sæpe fit, ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem, cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debent. Nam & principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiando, et in per-

N

D E V O R A T O R E

orando: digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permouendorum animorum causa, saepe utile est. itaque uel narratione exposita saepe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eaque causa sunt ad agendum, et ad ornandum grauiissima atque plenissima, quae plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quae minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi nunquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quae non statim, ut dici coepta est, melior fieri uideatur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione firmissimum quidque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, seruentur etiam ad perorandum; si quae erunt mediocria, (nam uitiosus nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio.

LIBER SECVNDVS. 90

nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atque commune. principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quae continuo eum, quae audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt; sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: et ait idem, cum brachium concalescerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut et uenustati uel maxime seruiant, et reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, et pugna non saepe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio uitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, et quod totum repente euolet. sic omnia, quae fiunt, quaeque aguntur acerrime, leuioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde querenda, sed ex ipsis uisceribus causae sumenda sunt. iccirco, tota causa pertentata,

DE ORATORE

atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi sepe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debet, aut aditum ad causam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula et aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. itaque in paruis atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sepe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias ducilicebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significant uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agitur, ut beneuolos, benèq; existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quàm rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec mi-

LIBER SECVNDVS. 91

nime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium; faciliora etiam in principijs, quod & attentum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam ciitharædi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud medietati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quod breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed sæpe obest ue maxime in narrando, non solum quod obscuritatem

DE ORATORE

affert, sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit: uidelicet illa, Nam is postquam excessit ex ephēbis, quā longa est narratio mores adolescentis ipsius, & seruilis percontatio, mors Chrysidis, uultus, & forma, et lamentatio sororis, reliqua peruarie iucundeq; narrantur. quod si hanc breuitatem quæsisset, Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus; In ignem posita est; - in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est; ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est; tamen res tota cognoscibile potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista breuitate percurritur. apertam enim narrationem tam esse oportet, quā cætera: sed hoc magis in hoc elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quā aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore periculo hæc pars orationis obscura est, quā cætera: uel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: uel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit

LIBER SECVNDVS. 92

autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. sed quando utendum sit, aut non sit narratione; id est consilij: neque enim, si nota res est, nec si dubium sit quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus: ac si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraq; nos erunt, acriter persequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia non stultitia fieri putat, ut cause noceamus, accidat: nam ad summam totius cause pertinet, caute an contra demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur ut causa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta cause coniuncte & infirmandis contrarijs & tuis confirmandis. nanque una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniq; cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam causa uidetur esse, cur secernamus

DE ORATORE

ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ. nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim, præsertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerunque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentie, pecunie, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalæ memoriam augebit, utilitatem ex laude

LIBER SECVNDVS. 93

nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse rep. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et quanquam una fere uis est eloquentie, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum uideatur, maximaq; pars orationis ad mouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi uarijque lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur; aut hominum offensione uel

DE ORATORE

inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ profunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo à tristitia, et sepe acerbitate, commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere causarum quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, qua omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram: sed et quia multa sunt orationum genera, & grauiora, et maioris copię, de quibus nemo fere præciperet; & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus; totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci legendi: qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, alijque laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam atque inornatam; aut scribuntur ad funebrem concionem; quæ ad orationis laudem minime accommodata est. sed

LIBER SECVNDVS. 94

tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum uelut; Quæ Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lelius; uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quoque tractatus hic locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraque, quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa uirtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ; ut opes & copię non superbiæ uideantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: alia, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæc uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum fructuosæ putantur; sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ

DE ORATORE

tenuis & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quaedam ingenij, & ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera uirtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quae iucunda, & grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt, in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtutum sunt certa quaedam officia ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemque in ceteris res gestae ad cuiusque uirtutis genus, et uim, & nomen accommodabuntur. gratissima autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento ac praemio: quae uero etiam cum labore & periculo ipsorum, haec habent uberissimam copiam ad laudandum; quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus esse uidetur praestantis uiri, quae est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis praemia, res gestae iudicij hominum comprobatae: in quibus, etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, lauda-

LIBER SECVNDVS. 95

tionis est. Sumendae autem res erunt aut magnitudine praestabiles, aut nouitate prima, aut genere ipso singulares: neque enim paruae, neque usitatae, neque uulgares admiratione aut omnino laude dignae uideri solent. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praecleara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, quam est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uituperandi praeccepta contrarijs ex uitis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum uirum proprie et copiose laudari sine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari sine uirtutum cognitione satis insigniter atque asserere posse. Atque his locis & laudandi & uituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum. Habentis de inueniendis rebus disponendisque quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus haec exormentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoque euolutum illis integumentis dissimulationis tuae, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi re-

DE ORATORE

linguo: sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, uideris. sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem quam memoriae malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim, cum coenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem; cecinissetq; id carmen, quod in eum scripsisset; in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta et pollucem fuissent; nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos aequae laudasset, peteret, si ei uideretur. Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magno opere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodixisse, uidisse neminem: hoc interim spatium conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humas re uellent sui, neque possent obtritios interno scere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea, quae memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas rez

LIBER SECVNDVS. 96

rum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur. Qui sit autem oratorum memoriae fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatus; ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: idemq; multa ex alijs causis aliquando a se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed haec ars tota dicendi, siue artis imago quaedam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat & procreet; uerum ut ea, quae sunt orta iam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acrimonia fere quisquam est, ut, non dispositis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quae essent a sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quae perciperentur

DE ORATORE

auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcæ & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando completi uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum ueniunt, sede opus est: etenim corpus intellecti sine loco non potest. quare, ne in re nota & peruulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acris, insignitis, quæ occurrere celeriterq; percutere animum possint. quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur; et similitum uerborum conseruata, et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione et modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. Multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli conuertunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententiæ imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriæ imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina
prope

LIBER SECVNDVS. 97

prope memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenta memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si laetet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendiratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, et facilitatem agnoscimus tuam; tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affectum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem & diligentiam admiror; & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari; quod semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore

DE ORATORE

Et doctrina consequi posse. sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paulo sciebam uel prudentius, uel inuitius (nolo enim dicere de tam suauis homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularum se esse hominem, et censorium? eadem nostra causa est. An etatem afferet? triennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis, ut aiunt; iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despicies fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio. sepe ego doctos homines, quid dico sepe? immo nonnunquam: sepe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quam Quæstor absuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos uiros, et

LIBER SECVNDVS. 98

in Asia istum ipsum Scepsum Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse uersatus. quod se esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermisum; non essem tam inurbanus ac pene inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilium est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere, uide quam sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est,

DE ORATORE I

surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater i cum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonij disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curam molestiamq; renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est; uix diebus decem post eum diem, qui hoc & superiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo scencorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo; quem dixisse constabat, uidentium sibi aliud esse consilium, illo senatu se remperere non posse: mane Idibus Septembris & ille, & senatus frequens uocatu Drusi in curiam uenit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod Consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuentus. hic, ut sepe inter homines sapientissimos con-

LIBER TERTIVS. 99

stare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. deplorauit enim casum atque orbitatem senatus; eius ius ordinis à Consule; qui quasi parens hominis aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consilijs remperastigasset, consilium senatus à rep. repudiaret. hic cum homini & uehementi, & deserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, et grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum institit coercere. quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur; cum sibi illum Consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq; in conspectu populi R. contideris; me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cadenda, si Crassum uis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permutata tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq; eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfaceret, nunquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse; ab eo dictam; & eundem, id quod in

DE ORATORE

auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox et oratio; quam quasi expectantes, post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruiisset, cum febris domum redijt, dieque septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones; quae in medio spatio saepe franguntur, et corruunt, et ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicerent potuerunt. nam quam diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tam diu priuatis magis officijs et ingenij laude floruit, quam fructu amplitudinis aut reip. dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfuntione aditum omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitae consilia morte peruertit. fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriae, graue bonis omnibus: sed ij tamen reip. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiae, non exilium generi, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post reditum eius caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria

LIBER TERTIVS. 100

praestitisset. sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemque fortunae, non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipsis definitur uiris, qui hoc sermone, quem referre coepimus, continetur. quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quae est à multis saepe deserta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocti sunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni laude praestantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium et fugam deprecaretur, esse coactum ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille reip. constantissime Consul defenderat, quaeque Censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui haec non uidit, et uixisse cum reip. pariter, et cum illa simul extinctus esse uideatur. neque enim propinquum suum, maximi animi uirum, P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegae sui, Pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestae respersum esse uidit: cui, moerori (quam mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. non uidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus

DE ORATORE

est è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidie flamma fuisse, quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua ciuili ferri subeunda fuit crudelitas: aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuisse. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmet ipsi ob amorem in reip. incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sepe tua uera ac sapiens uideri solet; qui propter tot, tantos, tamq; precipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis incunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt; sermonemq; L. Crassi reliquum ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamq; referamus. neque

LIBER TERTIVS. IOI

enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur. nos enim, qui ipsi sermone non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quod si quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorum, aut Crassum fuisse pleniorum putet, quam quo modo à nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nam fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseq; qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis causis sepe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset,

D E O R A T O R E

cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iam in postmeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? et si admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc præsertim minus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media sylua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidē ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, et una uī, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsam à cæteris

LIBER TERTIVS. 102

per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam atque aternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis uinculo conueneri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, quæ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum conuentusq; reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regiones ue delata est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina uī, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuus est diducta oratio, non fontibus; et quoscunque ingreditur, eodem est instructu ornatuq; commitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; &

DE ORATORE

qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiuungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quam mihi imponitur: tantum significabo breuit, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq; sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uideatur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratioq; picturæ, dissimillimiq; tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua; quæ cum in

LIBER TERTIVS. 103

isdem sententijs uerbisq; uersetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos constat esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles; quam apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides; quanquam omnibus par pene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profuens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pene solus uideatur; sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiotius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? non ne nouam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare?

DE ORATORE

Quis unquam res præter hunc tragicas pene comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentis duo, prope æquales, Sulpicius & Cottus. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rem explicans proprijs aptisq; uerbis, hæret in causa semper; et, quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, ommissis ceteris argumentis in eomentem orationemq; defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero uobis uideo

LIBER TERTIUS. 104

mur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficile de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus uestigijs primum institi, in ijs fere soleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quam eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione et silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ; et in ea uarietate fere melius a deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur; atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num ne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pene innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, speciei dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atque in una institutione formari. quod non est ita; diligentissimèq; hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, uidendum, quò sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quæ si ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. cuius est uel ma-

DE ORATORE
xime insigne illud exemplum, (ut ceteras artes omit-
tamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se
calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo
franis uti solere: alterum enim exultantem uerbo-
rum audacia reprimebat, alterum cunctantem &
quasi uerecundantem incitabat. neque eos similes ef-
fecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero li-
mauit; ut id conformaret in utroque, quod utrius-
que natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fue-
runt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad
omnium uestrum studium, & ad genus id, quod
quisque uestrum in dicendo probaret, adherescer-
ent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxi-
me mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt
ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda
quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus me-
lior, (nam de actione post uidero) quam ut Latine,
ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur,
apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem,
quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expe-
ctari à me puri dilucidiq; sermonis: neque enim co-
namur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec spe-
rare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dictu-
rum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus,
hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus
igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum
necessarium: nam alterum traditur literis doctri-
naq; puerili; alterum adhibetur ob eam causam,
ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus
ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse
possit.

LIBER TERTIUS. 105
possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam ex-
politur scientia literarum, tamen augetur legendis
oratoribus & poetis: sunt enim illi ueteres, qui or-
nare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes pro-
pe præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui
erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi La-
tine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus
iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando or-
nandi causa, parce, quod ostendam: sed uisitatis ita
poterit uti, lætissimis ut utatur, is, qui in ueteribus
erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque
ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut
et uerba offeramus ea, quæ nemo iure reprehendat;
& ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et nu-
mero conseruemus, ut ne quid perturbatum ac discre-
pans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, et spi-
ritus, et uocis sonus est ipse moderandus. Nolo expri-
mi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo
uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata et quæ-
si anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quæ
sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi
coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quæ ne-
mo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut mulie-
bris, aut quasi extra modum absona atque absurda.
est autem uitium, quod nonnulli de industria conse-
stantur. Rustica uox & agrestis quosdam dele-
tat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum
sermo retinere uideatur; ut tuus Catule sodalis L.
Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ soniq;
uocis agresti; & illud, quod loquitur, priscum ui-

sum iri putat, si plane fuerit rusticorum. Me autem tuus sonus & suauitas ista delectat, omitto uerborum; quanquam est caput; uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quibus Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene quam suauiter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium. Quæ Valerium Soranum lenitate uocis atque ipso oris pressu & sono facile uincat. Quare cum sit quadam certa uox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Leliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire. Sono ipse sono uocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentatio-

nis aut imitationis asferre uideatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asferre, ut ille quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta nos ter, cuius tu illa lata Sulpici non nunquam imitaris, ut iotam literam tollas, & è plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messorum uideatur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitis audiatis. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipsum uolumus: idque si feceris, multa, ut arbitror, hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpici te reprehendere; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi suppositionem pedis imitatus, & pauca quadam uerba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo; ne me ipsum irrideam: sunt autem mea multo & plura, et maiora, quam dicis: quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de istis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici; libri confirmant, & lectio ueterum oratorum & poetarum. Neque uero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus

DE ORATORE

quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo, uerbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea quæ significari ac declarari uolumus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut uester æqualis Pomponius agere coepit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui nides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus; qui adduci possumus, (de me enim coniectio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus uitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Fa-

LIBER TERTIVS. 107

ciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, uel potius pene præterij, Latine loquendi, planeq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumq; conficiunt, id est quod dico ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ijs sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. quæ ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me auctore deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere poterunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæ sita,

DE ORATORE

audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis uirtutibus; quanquam sunt omnes uirtutes aequales & pares; sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut haec uis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere: quae quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaque prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendicopiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandique rationem, uimque dicendi ueteres Graeci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitae studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quae uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiae suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque ut ei studio se excellentissimis ingenij homines dederunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenij uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quaerenda & inuestiganda

LIBER TERTIVS. 108

duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magistra: neque diiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi praecipitores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se a Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorum uerborum actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotijs publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua ferati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in ijs artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque aetates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam, ique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quae non potest esse seiuncta, faciendi dicendique sapientiam florent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingenij abundantarent, a re autem ciuili, et a negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitant atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium cruditorum testimo-

DE ORATORE

nio, totiusq; iudicio Græciæ cum prudentia, et acume, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui hæc, quæ nos nunc querimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnium rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq; sentiendi et ornate dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium uariosq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socraticam nullam reliquisset. Hinc disidium illud extitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, et inutile, et reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate; quod ex illius uariis & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; profeminatæ sunt quasi familie dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit; deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem ille magis uoluptariæ disputationes delectant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posterij simpliciter defenderant, ij, qui nunc uoluptate omnia mea

LIBER TERTIVS. 109

tiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricum, Herilliorum, Megaricum, Pyrrhoneorum: sed ea horum uel disputationibus sunt iandiu fracta et extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem querimus, et quem auctorem publici consilij, et regende ciuitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quod aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter et delicate, nos auocat à Rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à reuerum ego non quero nunc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et boni uiri, et, quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quod negant uersari in re. esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaerint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen; nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quod sola

Politica

Politia

DE ORATORE

ex omnibus eloquentiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod orationis etiã genus habent fortasse subtile, et certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possis. alia enim et bona et mala uidentur Stoicis, et cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominie, præmii, supplicii: uere ansecus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quanquam Academicorum nomen est unum, sententie duæ. nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo, et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit, copia fortasse et uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ex uariis Platonis libris, sermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusq; iudi-

LIBER TERTIVS. 110

cium, primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenii dicendiq; copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoni Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scæuam, qui cum Romæ audiuit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Ithuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiã ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit; & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, et uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiã, quæ dici uoluistis à me, ex ingenti

III DE ORATORE

quodam oratorem, immensòq; campo in exiguum sane gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanque, ut ante dixi, ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut exposul, à Socrate disertis à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communiione uoluissent. Sed ut Pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros Epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, à communi philosophiæ nomine separauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum

LIBER TERTIVS. III

ipse forsitan uobis uidear, detulisset, non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse, quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi Quæstor in Asia, cum essem æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; & inde decedens, Atheniensibus: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam uimq; doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. scribunt enim de titium genere, et de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quæ ad quancunque rem pertineant, ornate copiosq; dicat. in quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una

DE ORATORE

philosophia quasi tabernaculum uitae suae collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum uersatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panatio uixit, M. Visellius, de uirtute, homines stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut uestrum quisquam concedere? non est philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Haec uero, quae sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est, eligendum acutis atque acribus; eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici sinet: sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelis more de omnibus rebus in utranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes praecipis illius cognitis explicare; aut hoc Arcefila modo & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat; quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemque dicendi; is sit uerus, is perfectus, is solus orator. nam

LIBER TERTIVS. 112

neque sine forensibus neruis satis uehemens, et grauis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi ac molesti. Pamaphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo uiderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omnes gradus aetatis recorde tuae; cumque uitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, uideo; nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere, utrum magis mixer, te illa, quae mihi persuades maxima esse adiuuenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum persuadeas uelim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de hi-

DE ORATORE

strione dicendum: negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. semper enim, quacunque de arte, aut facultate queritur, de absoluta et perfecta quæri solet. quare, si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem Catule fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere; nec uero, id quod tu recte commemorasti, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ij sumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi.

Magister

LIBER TERTIVS. II 3

Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, * atque uelocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

Quamuis bonus ipse

Samnis, in ludo ac rudibus cuius satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim patris familias, est eques Romanus; puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. ista dicuntur facile; si & tantum sumas, quantum opus sit; & habeas, qui docere fideliter possit; & scias etiam ipse discere. sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria studiumq; permaneat. libet autem semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studiotenear, etiam fortasse si assequi non possim: at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est; quod quisquam

Q

DE ORATORE

magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat: nanque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. iam iam, inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas: & hercule assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis. Pergis ne, inquit Crassus, me, quae dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur haec spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? haec duae partes, quae mihi supersunt, illustrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici potestulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicium est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius, quam illud uulgaris ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, compertatis; ut tibi Caesar faciendum est ad annum; ut ego in Aedilitate laboraui; quod quotidianis & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, et collocandorum,

LIBER TERTIVS. 114

& concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna; quam cum Graeci iam non tenerent, ob eamque causam iuuentus nostra dedisceret pene discendo; etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego Censor edicto meo sustuleram; non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adolescentium nollem; sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Graecos, cuiusmodi essent, uidebam tamen esse, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam, et humanitatem dignam scientia: hos uero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; & cum impudentiae ludus esset; putauit esse Censoris, ne longius id serperet, prouidere. quam non haec ita statuo atque decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum, moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis; qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum: in toto spectantur haec

DE ORATORE

corpore: ut porro conspersa sit quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse solum equabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & etates) difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur, ea quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, et uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & deliciares in cantu flexiones, et falsæ uocule, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamant. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis; & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olerè uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & lenitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter cetera

LIBER TERTIVS. IIS

ros sensus commouetur, quàm cito id, quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo, hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fucis offenditur; quod sensus in nimia uoluptate natura, non mente satiantur; in scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uita noscuntur. Quare, bene & præclare, quamuis nobis sæpe dicatur: belle & festiue, nimium sæpe uolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agi hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,
Nam sapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam, petit;
sed abiicit prorsus, ut in proximo,
Sed quid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,
Incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat.
quid ille alter?

D E O R A T O R E

Quid petam praesidii?
quam leniter, quam remisse, quam non aetuose? in-
stat enim,

O pater, o patria, o Priami domus.
In quo tanta commoueri actio non possit, si esset con-
sumpta superiore motu, & exhausta. Neque id a-
ctores prius uiderunt, quam ipsi poetae, quam deni-
que illi etiam, qui fecerunt modos: a quibus utrisque
summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur,
inflatur, uariatur, distinguuntur. Ita sit nobis igitur
ornatus & suavis orator, nec tamen potest aliter es-
se, ut suauitatem habeat iusteram & solidam, non
dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum
praecipua, quae dantur, eiusmodi sunt, ut ea quam-
uis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut
ante dixi, primum sylua rerum ac sententiarum
comparanda est; quae de parte dixit Antonius. haec
formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda
uerbis, uarianda sententiis. Summa autem laus elo-
quentiae est, amplificare rem ornando: quod ualet
non solum ad augendum aliquid et tollendum altius
dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiicien-
dum. id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fi-
dem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel
cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus ani-
mos, uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postre-
mum dixi, amplificatio potest plurimum; eaque una
laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior
est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit
Antonius, primo reiciebat, laudandi et uituperandi

LIBER TERTIVS. IIG

di. nihil est enim ad exaggerandam & amplifican-
dam orationem accommodatius, quam utrunque
horum cumulatisime facere posse. Consequuntur
etiam illi loci, qui quanquam proprii causarum, &
inherentes in eorum neruis esse debent, tamen, quia
de uniuersa re tractari solent, communes a ueteribus
nominati sunt: quorum partim habent uitiorum &
peccatorum acrem quandam cum amplificatione in-
cusationem, aut querelam, contra quam dici nihil
solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem,
in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus o-
portet: aliter enim ieiuni sunt, atque inanes: alij
autem habent deprecationem, aut miserationem: alij
uero ancipites disputationes; in quibus de uniuerso
genere in utranque partem differi copiose licet. Quae
exercitatio nunc propria duarum philosophiarum,
de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat
eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi
ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de offi-
cio, de aequo & bono, de dignitate, honore, igno-
minia, praemio, poena, similibusque de rebus in utran-
que partem dicendi, omnino & uim & artem ha-
bere debemus: sed quoniam de nostra possessione de-
pulsus, in paruo & eo litigioso praediolo relictus sumus,
& aliorum patroni nostra tenere tuerique non potui-
mus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum
patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mu-
tuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex
particula parua urbis, ac loci nomen habent, &
Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur,

DE ORATORE

olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis Politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeat ne à Carthaginensibus captiuos nostros redditus suis recuperari; aut infinite de uniuerso genere, quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus causam, aut controuersiam appellant; eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hætenus loquuntur. Etiam hæc instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure civili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioque celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deserui. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri et disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, si-

LIBER TERTIVS. II7

ue in ipsi causis, quæ in civili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur, ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sit ne sapienti capessenda res publica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura queritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si quærat, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quanque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispartiunt. nam aut, quid sit, queritur, hoc modo, Naturæ ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum aut rerum publicarum: aut causa & ratio, ut si quærat, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum queritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut si differatur, id ne sit ius, quod maxima parti sit utile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut, Ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si quæ-

DE ORATORE

ratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut, siné tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cum, quæ forma & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut si quæratür auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur, expetendâ ne sit gloria; aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisue rebus, ut expetendâ ne honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, sit ne honestum gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi; unus, cum, idem ne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut assentator & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alij, quæritur; ut illud, optimi ne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur. quæ uero referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur; quo in genere, quid rectum faciendumq; sit, quæritur; cui loco omnis uirtutum & uitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollendâ ue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis

LIBER TERTIVS. 118

igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera questionum arguerita sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatisimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur, & à priuata ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singularis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis uos adolentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustiisq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani atque huius ambulationis antemeridiana, aut nostra pomeridiana sessionis. non enim solum acueda nobis neque procudenda lingua est; sed onerandum complendumq; pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus

DE ORATORE

publicis adhibendi auctores & principes sumus) non
stra est, inquam, omnis ista prudentie doctrineque
possessio; in quam homines quasi caducam atque uacuam
abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt; atque etiam
aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris
arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt:
quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia,
de officio, de ciuitatibus instituentibus & regendis, de omni uiuendi,
denique etiam de natura ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde
non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus;
dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam
intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem terram
in his discendis rebus atatem; sed, cum fontes uiderimus,
quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognosceret omnino,
tum, quotiescunque opus erit, ex ijs tantum, quantum res petet,
hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum
& ingenijs, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit
uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non
penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur
tanto, tamque immenso campo cum liceat oratori uagari libere,
atque, ubicunque constitierit, consistere in suo; facile suppeditat
omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia
uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis,
de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor
in uerbis. sit modo is, qui dicit, aut

LIBER TERTIVS. 119

scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque
puerili; & flagret studio; & à natura adiuuetur; & in
uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus,
ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum
imitandumque cognorit: næ ille haud sane, quemadmodum
uerba struat & illuminet, à magistris istis requiret.
Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta
sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.
Hic Catulus, Diogenes immortales, inquit, quantam rerum
uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus
es; quantisque ex angustijs oratorem educere ausus es,
et in maiorum suorum regno collocare. Nanque illos
ueteres doctores auctoresque dicendi nullum genus
disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque
esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus
Heleus Hippas, cum Olympiam uenisset, maxima illa
quinquennali celebritate ludorum gloriatus est,
cuncta pene audiente Græcia, nihil esse ulla in arte
rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes,
quibus liberales doctrine atque ingenue continerentur,
geometriam, musicam, literarum cognitionem & poetarum,
atque illa, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis
dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus,
soccus, quibus indutus esset, se sua manu coniecisse.
scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso
est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores
de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores
quidem repudiarent. Quid de Prodic

DE ORATORE

Cio, quid de Thrasymacho Calcedonio, de Protogora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & differuit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit, philosopho succubuit orator; qui aut non est uictus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis uerius est; aut, si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quacunque in disceptationem questionemque uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominauit, multique præterea summæ dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis uita tuperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summæ imperij gubernatione districtus, tantam uim rerum cognitionemque comprehenderit, eamque omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi, nati in literis, ardentesque his

P. Crassa

LIBER TERTIVS. 120

studijs, otio uero diffuentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una Catule re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cocus, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante tam discerptas fuisse, ut nemo genus uniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium: M. uero Manilium nos etiam uidimus transuerso ambulante foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, face-re ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibat, non solum ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc Ti. Coruncanij, hæc proauj generi mei Scipionis, prudentissimi hominis, sapientiæ; qui omnes Pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur: ijdemque & in senatu, &

DE ORATORE

apud populum, & in causis amicorum, & domi,
& militiae consilium suum fidemque praestabant.
quid enim M. Catoni, praeter hanc politicissimam do-
ctrinam transmarinam, atque aduentitiam, defuit?
num, quia ius civile didicerat, causas non dicebat?
aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat?
at utroque in genere & laborauit, & praestitit.
num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam
gratiam tardior in rep. capeffenda fuit? nemo apud
populum fortior, nemo melior senator: idem facile
optimus Imperator: denique nihil in hac ciuitate tem-
poribus istis sciri disciue potuit, quod ille non cum
inuestigauit, & scierit, tum etiam conscripserit.
Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad
republicam gerendam nudi ueniunt atque iner-
mes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati.
sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum
aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum ali-
quem militarem, quae sane nunc quidem obsoleue-
runt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi;
nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit;
aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum
cursu positam putant: omnium uero bonarum ar-
tium, denique uirtutum ipsarum societatem cogna-
tionemque non norunt. Sed ut ad Graecos referam ora-
tionem, (quibus carere in hoc quidem sermonis ge-
nere non possumus: nam ut uirtutis a nostris, sic
doctrinae sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse
dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur,
& uocarentur: hi omnes, praeter Milesium
Thalem,

LIBER TERTIVS. 121

Thalem, ciuitatibus suis praefuerunt. Quis doctior
iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis
instruetior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui
primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse
dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciui-
bus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis
doctrinaque praestaret. Quid Pericles? de cuius dicen-
di copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem
Atheniensium loqueretur pro salute patriae, seuere-
rius tamen id ipsum, quod ille contra populares ho-
mines diceret, populare omnibus & iucundum ui-
deretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum
illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, le-
porem habitasse dixerunt; tantamque in eo uim fuisse,
ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos
quosdam relinqueret. At hunc non declamator ali-
quis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut acce-
pimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus
in maximarum rerum scientia. itaque hic, doctri-
na, consilio, eloquentia excellens, quadraginta an-
nos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore &
bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciui-
tatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque
eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus
eruditi? Quis Dionem Syracussum doctrinis omni-
bus excoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non
linguae solum, uerum etiam animi ac uirtutis ma-
gister, ad liberandam patriam impulit, instruxit,
armauit. Alijsne igitur artibus hunc Dionem in-
stituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirum Ti-

Polign

DE ORATORE

motheum, Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem, hominemq; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agefilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? Equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronuntiandum ualuisent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quòd ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinæ suæ, uersumq; quendam Philoëtetæ paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue quem uolet eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iun-

LIBER TERTIVS. 122

Etiam habere eloquentiæ, philosophum appellare maluit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscitiam illius, cui res non superpetit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin querimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disrungen, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfectò inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quòd mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi erat tributum à nobis ac denunciatum. sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres: & eas ipse iam ingressus; atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte dicemus: quòd cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pene omnium abstraxit; om-

DE ORATORE

nemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem edm nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua uelim sit illud, quod saepe posuisti, ut non necesse sit consumere etatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantum modo aspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites uias rationesq; & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Caesar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quae tu uerbis ad coelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Crasse neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero: uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forensium et communium uulgaris haec cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio; quae tum denique, cum causa aliqua, quae a me dicenda est, desiderat, quae uero. Quamobrem, nisi forte es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quae ad ipsius orationis laudem splendoremq; pertinent: quae ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiam

LIBER TERTIVS. 123

consequi posse, sed ut aliquid addicerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quae mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inuectores sunt harum sane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est; alius, qui ex continuatis coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quae propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut ijs, quae transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut ijs, quae nouamus & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quoddam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est, uitare uitium; (quanquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus & copia bonorum. sed quid ipse adificet ora-

DE ORATORE

tor, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quaerendum atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa; quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius,
X Quæ tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec, prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, Non rebar, aut opinabar: et alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt; uel coniungendis uerbis, ut hæc,
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:
Num non uis huius me uersutiloquas malitias?
uidetis enim &, uersutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta esse uerba, non nata: uel sæpe sine coniunctione uerba nouantur, ut ille sensus disertus indigenitalis, ut,
Baccarum ubertate incuruescere.
Tertius ille modus transferendi uerbi late patet; quem necessitas genuit inopia coacta et angustijs, post autem delectatio incunditasque celebravit. nam ut uer-
X stis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepit ad ornatum etiam corporis & digni-

LIBER TERTIVS. 124

tatem: sic uerbi translatio instituta est inopia causa, frequentata delectationis. nam, gemmare uites, luxuriam esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumis. illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:
= Inhorrescit mare;
Tenebræ conduplicantur; noctisque & nimbum occæcat nigror;
Flamma inter nubes coruscat; cælum tonitru con-
tremat;
Grando mista imbri largi suo subita præcipitans cadit;
Undique omnes uenti erumpunt; seui existunt turbines;
Feruet æstu pelagus.
omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine

DE ORATORE

ipsa indicat;
Quandoquidem iste circumueſit dictis, ſepit ſedulo.
Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur,
ut illud, ſi telum manu fugit. Imprudentia teli
emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit,
quam eſt uno ſignificata translato. Atque hoc in ge-
nere perſepe mihi admirandum uidetur, quid ſit,
Xquod omnes translatis & alienis magis delectantur
uerbis, quam proprijs & ſuis. Nam ſi res ſuum no-
men & proprium uocabulum non habet, ut pes in
naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in
uxore diuortium; neceſſitas cogit, quod non habeas,
aliunde ſumere: ſed in ſuorum uerborum maxima
copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt
ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel
quod ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante
pedes poſita, et alia longe repetita ſumere: uel quod
is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen
aberrat; quæ maxima eſt delectatio: uel quod ſin-
gulis uerbis res, actorum ſimile conficitur: uel quod
omnis translatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad
ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui eſt
ſenſus acerrimus. nam & odor urbanitatis, et mol-
litas humanitatis, & murmur maris, & dulcedo
orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus. Illa uero
oculorum multo acriora; quæ ponunt pene in conſpe-
ctu animi, quæ cernere & uidere non poſſimus. ni-
hil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in alijs
rebus poſſimus uti uocabulo & nomine: unde enim
ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indi-

LIBER TERTIUS. 129

dem uerbum unum, quod ſimilitudinem continet,
translatum, lumen affert orationi. Quo in genere
primum fugienda eſt diſſimilitudo,
Coeli ingentes fornices.

Quamuis ſphæram in ſcenam, ut dicitur, attulerit
Ennius, tamen in ſphæra fornices ſimilitudo non po-
teſt ineſſe.

Viue vlyſſes, dum licet:

Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, cape, non pete: haberet enim moram
ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum: ſed, rape. hoc
uerbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, dum
licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit du-
ctum. Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixe-
rim; Charybdim bonorum, uoraginem potius: facia-
lius enim ad ea, quæ uifa, quam ad illa, quæ audi-
ta ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel
ſumma laus eſt uerbi transferendi, ut ſenſum feriat
id, quod translatum ſit; fugienda eſt omnis turpitu-
do earum rerum, ad quas eorum animos, qui au-
diunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africanæ ca-
ſtratam eſſe remp. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam.
quamuis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis
cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius, quam res
poſtulet, Tempeſtas comeſationis; aut minus, come-
ſatio tempeſtatis. Nolo eſſe uerbum anguſtius id,
quod translatum ſit, quam illud proprium ac ſuum.
Quidnam eſt obſecro, quod te adiri abnutas?
melius eſſet, uetas, prohibes, abſterres: quoniam
ille dixerat,

Illico istic,
Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.
Atque etiam, si uereare, ne paulo durior translatio
esse uideatur, mollienda est preposito saepe uerbo: ut
si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis
relictum diceret; paulo durius: sin, ut ita dicam,
pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda
debet esse translatio; ut deducta esse in alienum lo=
cum, non irruisse, atque ut precario, non ui, ue=
nisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in
singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat oratio=
ni. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est
in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis
connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligen=
dum sit:
- Neque me patior
Iterum ad unum scopulum, et telum classem Achiz=
uum offendere.
atque illud:
Erras, erras: nam exultantem te, & praesiden=
tem tibi
Repriment ualidae legum habenae, atque imperij in=
sistent iugo.
Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in
rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc ma=
gnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fu=
gienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quae di=
cuntur enigmata. non est autem in uerbo modus
hic, sed in oratione, id est in continuatione uerbo=
rum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in

uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione;
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
pro Afris est sumpta Africa. neque factum uer=
bum est, ut,
- Mare saxifragis undis; neque translatum, ut,
Mollitur mare; sed ornandi causa proprium proprio
commutatum,
Desine Roma tuos hostes: =
Testes sunt campi magni. =
Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe su=
mendus: ex quo genere haec sunt, Martem belli esse
communem, Cererem pro frugibus, Liberum ap=
pellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro
senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, ar=
ma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes,
& uicia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur:
Luxuries quam in domum irrupit; & Quò auari=
tia penetravit; aut, Fides ualuit, iustitia confecit.
Videtur profecto genus hoc totum, cum inflexo com=
mutatoq; uerbo res eadem enunciat, ornatius:
cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non
ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex
parte totum, ut, pro aedificijs, cum parietes, aut
tectum dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam
turmam, equitatum populi R. dicimus; aut ex uno
plures,
At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat: =
aut cum ex pluribus intelligitur unum,
Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

DE ORATORE

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sepe etiam uerbo non tam eleganter, quam in transferendo, sed, etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetus sum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum; aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocacionem primum, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocacionis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulus sit, sed quodam modo coagmentatus & leuis. In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam Lepide lexeis compositæ, ut tesserula, omnes,
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.
quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me
quidem abstinuit,
Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.
Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine,

LIBER TERTIVS. 127

quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, et ego uellem, melius aliquanto, quam Albutius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungatis, ut ne ue aspere concurrant, ne ue nastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum; quod iam uereor ne huic Cæculo uideatur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque liberiorum notis, sed uerborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq; princeps Isocrates instituisse fertur, ut in conditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. X
nanque hæc duo musici, qui erant quondam idem poete, machinati ad uoluptatem sunt, uersum atque cantum; ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quod, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, nu-

DE ORATORE

merose cadere & quadrare & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq; distinguat, quam quòd ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma; relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, **X** quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quoniam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quam necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq; generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamq; sumuntur: sed ea nos cum iacientia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutum nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, et aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, ea

LIBER TERTIVS. 128

dem haberent plurimum uel dignitatis, uel sæpe etiam uenustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cælum, terraq; ut media sit, eaq; sua ui nutuq; teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spæria quinque stellæ dispares motu cursuq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata coherere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referre nunc animum ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandamq; naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq; uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quam latera, quam carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam uela, quam mali, quam reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitoliij fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habitatio, quem-

*Ut hi tres casus de
ymenibus ad uenustatem
rebus*

DE ORATORE

admodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut, etiam si in caelo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationibus euenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suauitas quaedam & lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animae interclusio, atque angustiae spiritus attulerunt. id inuentum est ita suauis, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quae uolui uno spiritu potest. sed hic naturae modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures, iambum & trochaum frequentem segregat ab oratore Aristoteles Carule uester; qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque: nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroium nos dactyli & anapasti & spondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus; ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliae sunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatum autem ab eodem illo maxime pæon: qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut haec uerba, desinite, incipite, comprimite; aut à breuibus

LIBER TERTIUS. 129

breuibus deinceps tribus, extrema producta atque longa; sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par fere cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petam praesidi aut exequar? quo ue nunc. A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat; quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neque uero haec tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est uere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret; sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita, atque facta quodam modo non astrictè, sed remissius numerosam esse oportere, etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior & diuittior fluxit dithyrambus; cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et si numerosum est id in omnibus sonis atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummo-

DE ORATORE

do ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profuens: quid est aliud causa, cur repudietur, nisi quod hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio & equalium & saepe uariorum interuallorum percussio numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possumus, in anni precipitante non possumus. Quod si continuatio uerborum haec soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisq; distincta, quam si continuata ac producta: uerba illa modificata esse debent: quae si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus: sic enim has orationis conuersiones Graeci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius et iucundius, longiora. Atque haec quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catulle, dicta sunt. quod eo saepius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quorum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne haec aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te haec opera

LIBER TERTIUS. 130

quotidiana & peruagata expectare. ista, quae dicis, dici uolumus, neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellauim, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formanda uobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uideatur: nec sunt haec rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed saepe capienda membris minutioribus oratio est; quae tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos praon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent et respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiae uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo & praone priore, aut cretico; sed uarie distincteq; considat. notatur enim maxime similitudo in conuiescendo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ipse

DE ORATORE

se uerborum sit aut breuior, quam aures expectent; aut longior, quam uires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfectio, atque absolutio indicatur. nam uersus aequae prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quae quoniam apparent & intelliguntur, uarianda sunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi seruandi et notandi pedes; si modo non breuiora & praecisa erunt superiora; quos aut chorios, aut heroes, aut alternos esse oportebit, aut in paene illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum uicissitudines efficiant, ut neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quod si Antipater ille Sardonius, ille quem tu probe Catule meministi, solitius est uersus hexametros aliosq; uarijs modis atque numeris funderere ex tempore; tantumq; hominis ingeniosi ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum se mente ac uoluntate coniecisset in uerbum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo haec uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est, inuincibilisq; natura. omnes enim tacito quodam

LIBER TERTIVS. 131

sensu sine ulla arte, aut ratione, quae sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, diiudicant: idq; cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio; quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid, hoc non idem sit in uocibus? ut a multitudine et populo non modo cateruae atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim, cum a natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sane egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam saepe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, a Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris; ut epularum solennium fides ac tibiae, Saliorumq; uersus indicant; maxime autem a Graecia uetere celebrata: quibus

DE ORATORE

utinam, similibusq; de rebus disputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poeta non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumq; cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum & quasi orbem uerborum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse, uel audere cepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa essent paria, quae dicerent, et aequalibus interspiracionibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis; est plena quaedam, & tamen tenera, & tenuis, & non sine neruis ac uiribus, & ea quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fucis illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformatus est & uerbis, & sententijs, ut, quemadmodum qui uiuentur armis aut palaestra, non solum sibi uitandi aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptam compositionem & conde-

LIBER TERTIVS. 132

centiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba & sententiae pene innumerabiles; quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam peruetustis: in perpetua autem oratione, cum coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis oratio sententiarum atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumq; quasi gerantur, sub aspectum pene subiectio: quae & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria saepe praecisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à praecceptis Caesaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet: propositioq; quid sis dicturus, &

DE ORATORE

ab eo, quod est dictum, seiunctio, et reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendi ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio expositioq; sententiae suae: tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quae est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias: praemunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quae est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitae imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, saepe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, et in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quae maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quaedam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, laesio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiae. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenu-

LIBER TERTIVS. 133

statem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, et paulum immutatum uerbum atque deflexum: et eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus, & concursio; & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quaedam distinctio, et reuocatio uerbi, & illa quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiectio, & ordo, & relatio, et digressio, & circumscriptio. Haec enim sunt fere, atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quae quidem te Crasse uideo, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus et sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, noua nobis esse arbitrabar; sed uoluntati uestrum omnium parui.

DE ORATORE

His autem de rebus sol me ille admonuit ut breuior essem; qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene euoluere coegit. sed tamen huius generis demonstratio est, et doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe monstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. nam et causæ capitibus alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruuarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoque oratores, quæ sint ætate, honore, auctoritate, debet uideri; tempus, pacis an belli, festinationis an otii. itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis et naturæ est: scire quid, quandoque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam in dicendo una dominatur. sine hac sum-

De oratione

A. 23

LIBER TERTIUS. 134

mus orator esse in numero nullo potest, mediocris hæc instructus summos sæpe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quomibi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quæ perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra Demosthenem pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissima et maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quomiser conferam? quomuertam? in Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram lamentantemque uideam, et abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut

DE ORATORE

imitanda est actione, perturbata sepe ita est, ut obscuretur, atque pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq; corpus hominis, et eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. nam uoces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, instatum. nullum est enim horum similitium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos. = & ea quæ tu dudum Antoni
protulisti,

Segregare abs te ausus: &

✕ *Ecquis hoc animaduertit? uincite. = & Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mæror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;*

✕ *Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam? ne? an? ne ad Pelix filias? & illa,
O pater, o patria, o Priami domus:*

LIER TERTIVS.

135

& quæ sequuntur,

Hæc omnia uidi inflammari,

Priamo ui uitam euitari.

Aliud metus, demissum, et hæsitans, et abiectum:

Multi modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia:

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, et necem:

Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quædam incitatione grauitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:

Iterum iam aggreditur me, & quietum exusitat:

Maior mihi moles, maius miscendum est malum;

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,

Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,

Tum ad te ludibunda doctæ & delicate detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu ac sono obduetum:

Qua tempestate Paris Helenam inuuptis iunxit nuptiis,

Ego tum grauida expletis iam fere ad pariendum mensibus:

DE ORATORE

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem et sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palestra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius, protiectum quasi quoddam telum orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio; et imago animi uultus est, indices oculi. nam hac est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit auctorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculi autem natura nobis, ut equo & leoni setas, cau-

LIBER TERTIVS. 136

dam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgi, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem lingue societate coniunctus est: sententiæ sepe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes mouet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum atque laudem maximam sine dubio partem uox obtinet: quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorreere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, et actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Græchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum

DE ORATORE

hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica esse delapsos. quanquam ea tela textitur; et ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile & suauis est: nam à principio clamare, agreste quiddam est: et illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor; quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, quò tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actioni afferet suauitatem: sed fistulatore domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustie coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum asserre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum

LIBER TERTIVS. 137

possum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicauit, cum me Consule in senatu causam defendit Africa; nuperq; etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. quamobrem recte uides Catule: nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, et studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo: tamen illum ætati suæ præstare cupio: uobis uero illum tanto minorem præcurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit; nosq; curamus; et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamq; laxemus.

M. TULLII CICERONIS
DE CLARIS ORATORIBVS
LIBER, QVI Dicitvr

BRVTVS.

V M è Cilicia decedens Rhodum uenif-
sem; & eò mihi de Q. Hortensij morte
esset allatum; opinione omnium maiorem
animo cepi dolorem. nam &, amico amisso, cum
consuetudine iucunda, tum multorum officiorum
coniunctione me priuatum uidebam: & interitu ta-
lis Auguris dignitatem nostri collegij diminutam
dolebam: quàm in cogitatione, & cooptatum me ab
eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium
dignitatis meæ fecerat: et inauguratum ab eodem;
ex quo Augurum institutis in parentis eum loco co-
lere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd, ma-
gna sapientium ciuium bonorumq; penuria, uir
egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorum om-
nium societate, alienissimo reip. tempore extinctus,
& auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desi-
derium reliquerat: dolebamq;, quòd non, ut pluri-
que putabant, aduersarium, aut obiectatorem
laudum mearum, sed socium potius, & consortem
gloriosi laboris amiseram. etenim, si in leuiorum ar-
tium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles
poetarum equalium morte doluisse: quo tandem
animo eius interitum ferre debui, cum quo certare

BRVTVS. 138

erat gloriosus, quàm omnino aduersarium non ha-
bere? cum præsertim non modo nunquam sit aut il-
lius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed con-
tra semper alter ab altero adiutus & communican-
do, & monendo, & fauendo. sed quoniam perpe-
tua quadam felicitate usus ille cessit è uita, suo ma-
gis quàm suorum ciuium tempore; & tum occidit,
cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm
iuuare; uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene
beateq; uiuere: nostro incommodo detrimentoq;, si
est ita necesse, doleamus; illius uero mortis oppor-
tunitatem beneuolentia potius, quàm misericordia
prosequamur; ut, quotiescunque de clarissimo &
beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quàm nosmet
ipsos diligere uideamur. nam si id dolemus, quòd
eo iam frui nobis non licet: nostrum est id malum:
quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, sed
ad domesticam utilitatem referre uideamur. sin,
tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angis-
mur: summam eius felicitatem non satis grato ani-
mo interpretamur. etenim si uiueret Q. Horten-
sius, cætera fortasse desideraret una cum reliquis bo-
nis & fortibus ciuibus; hunc autem & præter cæ-
teros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum fo-
rum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius in-
genij, uoce erudita, & Romanis Græcisq; auribus
digna spoliatum atque orbatum uideret. equidem
angor animi, non consilij, non ingenij, non aucto-
ritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare,
quibusq; me assuefeceram, quæq; erant propria cum

T ij

præstantis in rep. uiri, tum bene morata & bene constituta ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio: tum profecto fuit, cum patrociniū pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis accidit, ut, quanquam essent multo magis alia laudanda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore ætas nostra, perfunctæ rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae neque desidia, sed otij moderati atque honesti; cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiabant. itaque ij mihi uidentur fortunate beatiq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. quorum memoria & recordatio in maximis nostris grauissimisq; curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam cum in ambularem in xysto, & essem otiosus domi; Marcus ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura confederit. quos postquam salutauī, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego

pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de republica esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos uero, inquam, Attice & præsentem me cura leuatis; & absenti magna solatia dedistis: nam uestris primum literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est et monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est uisus: nam me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius ualeitudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se Romanus erexit; posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt: sic, post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alienaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, si quidem, quod uolui, tanta in re consecutus sum: sed scire cupio, quæ te Attici literæ delectauerint. Iste uero, inquam, Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla saluatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rea-

rum memoriam breuiter, & ut mihi quidem uisum est, per diligentem complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est, quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui possit esse? Ille uero et noua, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quæ cum studiose tractare cœpissim; ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit; admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq; remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatior, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideo: idq; ut ignoscas, à te peto. nec enim ex nouis, ut agricolæ solent, fructibus est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis foetus repressus, exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere possit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille: Ego uero & expectabo ea, quæ polliceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si

solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris. etsi fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduam tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. uideo enim iam te ausurus esse appellare; quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. itaque quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id, inquam? Ut scribas, inquit, aliquid: iam pridem enim conticuerunt tuæ literæ. nam ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sane postea accepimus, eisq; nosmet ipsi ad ueterum annalium memoriam comprehendendam impulsus atque incensi sumus. sed illa, cum poteris: atque, ut possis, rogo. nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis quod querimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius detulissim; magnopere hic audire se uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ

coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut sane, si potes, libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sepe facio. nam mihi Brute in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, equodnam curriculum aliquid quando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. cum enim in maximis causis uersatus esses; & cum tibi etas nostra iam cederet, fascesq; summitteret; subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus & gloria, quam studium ipsum, exercitatioq; delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare qui eloquentiae uerae dat operam, dat prudentiae: quare ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quisquam potest. Praclare, inquam, Brute dicis: eoq; magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci,

aut adeptum putet; eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

HIC ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta uis sit eius, expromere, quantamq; ipsi, qui sint eam consecuti, dignitatem asserat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. hoc uero sine ulla dubitatione confirmauerim; siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est ars ipsa magna per sese. quare quinque artium concursus maximarum quantauim, quantamq; difficultatem habeant, existimari potest. testis est Graecia: quae cum eloquentiae studio sit incensa, iandiuq; excellat in ea, praestetq; ceteris, tamen omnes artes uetustiores habet, et multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quam haec est à Graecis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt Attice, & quasi lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator extulit, primumq; etiam monumentis & literis oratio est caepta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse uideatur. quanquam opinio est, & eum, qui multis an-

BRVTVS.

nis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniore
etiam Solonem, posteaq; Clisthenem, multum, ut
temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc ætatem
aliquot annis, ut ex Attici monumentis potest perspi-
ci, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia,
tum etiam eloquentia præstitisse. post Pericles; qui
cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit
laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis,
turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen elo-
quentem constat fuisse. huic ætati suppare Alcibia-
des, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod
dicendi genus uiguerit, ex Thucydidi scriptis, qui
ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant
uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues,
& ob eam ipsam causam interdum subobscuri. sed
ut intellectum est, quantam uim haberet accurata,
& facta quodam modo oratio; tum etiam magistri
dicendi multi subito extiterunt; tum Leontinus
Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras
Abderites, Prodicus Cius, Hippias Elæus in honore
magno fuit; aliq; multi temporibus eisdem docere
se profitebantur, arrogantibus sane uerbis, quem-
admodum causa inferior (ita enim loquebantur) di-
cendo fieri superior possit. ijs opposuit sese Socrates;
qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum
instituta solebat, uir is, cuius ex uberrimis sermo-
nibus extiterunt doctissimi uiri: primumq; tum phi-
losophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior,
sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; homi-
num uita et moribus disputatur, inuenta dicitur.

BRVTVS. 142

quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus,
abhorret; philosophos aliud in tempus reiciamus, ad
oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Ex-
titit igitur iam senibus illis, quos paulo ante dixi-
mus, Isocrates, cuius domus cuncta Græciæ quasi
ludus quidam patuit, atque officina dicendi, ma-
gnus orator, et perfectus magister, quanquam fo-
rensi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam,
quam nemo quidem meo iudicio est postea consecu-
tus. is et ipse scripsit multa præclare, et docuit alios:
et cum cætera melius quàm superiores, tum primus
intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum ef-
fugeres, modum tamen et numerum quendam opor-
tere seruari. ante hunc enim uerborum quasi stru-
ctura, et quædam ad numerum conclusio nulla erat:
aut, si quando erat, non apparebat eam dedita ope-
ra esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: ueruntamen
natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut
ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim
natura circumscriptione quadam uerborum compre-
hendit concluditq; sententiam. quæ cum aptis con-
stricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose.
nam et aures ipsæ, quid plenum, quid inane sit,
iudicant: et spiritu, quasi necessitate aliqua, uer-
borum comprehensio terminatur: in quo non modo
defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Ly-
sias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus,
sed egregie subtilis scriptor atque elegans: quem iam
prope audeas oratorem perfectum dicere. nam pla-
ne quidem perfectum, et cui nihil admodum desit,

B R V T V S.

Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam: & ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra: itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat: processerat enim in solem & puluerem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti doctissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem teneramq; reddidit; & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quam grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem & Pisistrati de nullo ut

B R V T V S. 143

diserto memoriæ proditum est. at hi quidem, ut populi R. ætas est, senes; ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent uideri. nam etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenæ iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum ascripta legibus. sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo seculo Themistocles infecutus est, ut apud nos per antiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq; fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam etsi aliter est apud te Attice de Coriolano: concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitrato: quoniam quidem concessum est

BRVTVS.

rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno sibi consciuisse mortem; hunc isti aiunt, cum tantum immolauisset, excepisse sanguinem patera, et, eo potu, mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt: illa mors uulgari nullam præbebat materiem ad ornatum. quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria & Coriolano; pateram quoque à me sumas licet. præbebo etiam hostiam; ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. sed tum ferre Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi; tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abstrusisq; rebus ad causas forenses popularesq; facile traduxerat. huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ, huius ubertatem et copiam admiratæ, eiusdem uim dicendi terroremq; timuerunt. hæc igitur etas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus reip. nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione deuinctis nasci

BRVTVS. 144

cupiditas dicendi solet. pacis est comes, otijq; socia, et iam bene constituta ciuitatis quasi alumna. quædam eloquentia. itaque ait Aristoteles, cum, sublati in Sicilia tyrannis, res priuatæ longo interuallo iudicij repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens et controuersa natura, artem et præcepta sículos Coracem et Tisiam conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere; scriptasq; fuisse & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci: quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes uituperationesq; conscripsisset; quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere: huic Antiphontem Rhamnusium similia quedam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere alijs coepisse, artem remouisse. similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, quibus in iudicij uentur; sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, sepe ipse in iudicium uocaretur, orationes alijs destituisse scribere, totumq; se ad artes componendas transfuisse. & Græciæ quidem oratorum partus, atque

fontes uides, ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sane recentes. nam ante quam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis & in bellicis rebus effecerat. hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet. at uero extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximiq; huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. nam ut semel e' Perreæo eloquentia euecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemq; illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui pene dediceret. hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes: Rhodij saniores, & Atticorum similiores. sed de Græcis hæcenus: etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, Ista uero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breuiora quam uellem. Optime, inquam: sed ueniamus ad nostros: de quibus difficile est plus intelligere,

telligere, quam quantum ex monimentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestræ principi defuisse? qui de matre suauanda ex oraculo Apollinis tam acute arguteq; coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit; qui collegæ suo imperium abrogauerit, ut e' ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumq; montem, qui sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias, eiq; ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex Pontificum commentarijs longe plurimum ingenio ualuisse uideatur: Man. Curium, quod is Tribunus pl. interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Consulens

non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari: qui cum Consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum lana faceret, quod erat flamen Carmentalis; plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat lana amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cum auctoritate, tum oratione sedauit. sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae premium fuisse, nihil sane mihi legisse uideo; tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui Tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo tulerit, qui Consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis; & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriae proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiae est auctor, et idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono, ut opinor, annali:

- » Additur orator Cornelius suauiloquenti
- » Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
- » Marci filius. = & oratorem appellat; & suauiloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in

plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur: sed est ea laus eloquentiae certe maxima,
» = dictus ollis popularibus olim,
» Qui tum uiuebant homines, atque æuam agitabant,
» Flos delibutus populi, =
Probe uero: ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia: qua uirum excellentem praclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:

= Suadaeq; medulla.

Per. Id. quam uocant Graeci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut, quam deam in Periculis labris scripsit Eupolis sesitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, Quæstorq; his Consulibus M. Cato, modo plane, annis c x l ante me Consulem: & id ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim Consulibus, ut in ueteribus commentariis scriptum est, Næuius est mortuus. quanquam Varro noster, diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuii producit longius. nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis post illos, quos ante dixi, Consulibus mortuus est, Catone Censore. hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis i x post eum fuit Consul. cum nos ut perue-

terem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio Consulibus mortuus est, annis LXXXVI ipsis ante me Consulem. Nec uero habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem. nisi si quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & non nullæ mortuorum laudationes forte delectant. & hercules hæc quidem extant. ipsæ enim familie sua quasi ornamenta ac monumenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt; falsi triumphi, plures Consulatus, genera etiam falsa, & à plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio Consul anno x post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ fere sunt, quàm Attici Lysia, cuius arbitror plurimas esse: est enim Atticus; quoniam certe Athenis est et natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timeus cum quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas: et quodam modo est non nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breues: sed ille Græcus ab omni laude felicitior: habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates confectentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. quanquam in Lysia sunt sæpe etiam

lacetæ, sic, ut eo fieri nihil possit ualentius. uerum est certe genere toto strigosior: sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dii boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut Imperatorem: oratorem enim hoc loco querimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in docendo edifferendoq; subtilior? refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim et legerim, et uerbis, et rebus illustribus. licet ex ijs eligant ea, quæ notatione et laude digna sint: omnes oratoriae uirtutes in eis reperiuntur. iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante seculis & Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. nam ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysia Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. sed & in nostris in scitia est; quod ij ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidæ uolunt esse, & Lysia. laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem: atque uitam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem:

BRVTVS.

gratum est tamen, quod uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quaedam horridiora uerba. ita enim tum loquebantur. id muta; quod tum ille non potuit: & adde numeros, & aptior sit oratio: ipsa uerba compone, & quasi coagmenta; quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. ornari orationem Græci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant *Ἰσορροπία*; & sententiarum orationisq; formis, quæ uocant *Ἰσορροπία*: non uerisimile est, quàm sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. nec uero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius: sed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quàm ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. nondum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchriora etiam Polycteti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt

BRVTVS. 148

omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum & perfectum. nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. quid, nostri ueteres uersus ubi sunt?

- » Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
- » Cum neque musarum scopulos quisquam superarat,
- » Nec dicti studiosus erat.
- » Ante hunc.

Ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet: nam & Odyssea Latina est, sic, tanquam opus aliquod Dædali; & Liuianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio et M. Tuditano Consulibus docuit, anno ipso ante quàm natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintum Consule captum Tarento scripsit Liuium, annis xxx post, quàm eum fabulam docuisset et Atticus scribit, et nos in antiquis commentariis inuenimus: docuisse autem fabulam annis post x l, Cn. Cornelio, Q. Minutio Consulibus ludis iuuentatis, quos Salinator Senensi prælio uouerat. in quo tantus error Accii fuit, ut his Consulibus xl annos natus Ennius fuerit: cui si æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam

B R V T V S.

dedit, quam uero, qui multas docuerant ante hos Consules, et Plautus, et Næuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum ætates et tempora persequendi. Ego uero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum: et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute intelligis. atque utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiujs de clarorum uirorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato. tamen illius, quem in uatibus, et Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. sed ipse dicit, cur id faciat:

Scripsere, inquit, alii rem Versibus:
Et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. nec uero tibi aliter uideri debet: qui à Næuio uel sumpstisti multa, si fateris; uel, si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores nati fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano Consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisse, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratione

B R V T V S. 149

culæ, tum historia quedam Græca, scripta dulcissime. Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilibus omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Galus; qui maxime omnium nobilium Græcis literis studuit; isque et oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam enim erat unctior quedam splendidiorque consuetudo loquendi. nam, hoc Prætoris ludos Appollinæ faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Seruilio Consulibus mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis Consul, et Censor fuit: cuius est oratio Græca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Consul, et Censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum; quietiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cum Triumuir coloniam deduxisset. et T. Annium Luscum, huius Q. Fuluij collegam, non indiserunt dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus, Africani pater, personam principis ciuis facile dicendū tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui ante nos quinque et LXXX. natus excessit è uita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset, quam etiam ora-

tionem scriptam reliquit; sed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. nam & A. Albinus, is qui Græce scripsit historiam, qui Consul cum L. Lucullo fuit, & literatus, & disertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Piclor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusq; Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius & alie sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. Tum ipse L. Cotta ueterator habitus. sed C. Lælius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenij oratorum potest. sed inter hos, ætate paulum his antecedens, sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoueret, ut augeter rem, ut miseratibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quo modo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiq̄uitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipsius Lælij & Scipionis ingenio, quamquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. at o=

ratio Lælij de collegijs non melior, quàm de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Lælij quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit angustius: sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quàm Scipio: & cum sint in dicendo uarie uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. nec mihi cæterorum iudicio solum uidetur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo. memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Ruso audisse, cum diceret adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio & D. Brutus, ut opinor, Consules de re atroci magnaq; quærerent. nam cum in silua Scantia facta cædes esset, notiq; homines interfecti; insimulareturq; familia, partim etiam liberi societatis eius, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummiō Consulibus redimisset; decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent Consules: causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq; dixisse Lælium: cum Consules re audita, Amplius, de consilij sententia pronunciauissent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius

BRVTVS.

meliusq; dixisse; iterumq; eodem modo a Consulibus rem esse prolatam: tum Lælium, cum eum socij domum reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset honoris eorum causa, studiose accurateq; fecisset; sed se arbitrari causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo fortior, acriorq; esset, grauius, & uehementius posse defendi: itaque auctoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam: illum autem, quod ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa componendaq; posuisse: & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usque illum, quoad ei nunciatum esset Consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quorum aliud alij dictare eodem tempore solitus esset: interim cum esset ei nunciatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, & ijs oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. addebat etiam, idq; ad rem pertinere putabat, scriptores illos male multatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando uehementem atque incensum fuisse. quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta ui, tantaq; grauitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio præterire-

BRVTVS. 151

tur: itaque multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione sufficari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauius agendi ad animos audientium permouendos; multoq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat; elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. quæ quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba Prætores contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, L. Libone Tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante quam mortuus est annis diebus, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq; se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, in-

BRVTVS.

quam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forenses; pleræque enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque contingit, ut ipsi Galbæ: quem sortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque; ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi tanquam uentus hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consecretantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, et scribere: ardor animi non semper adest: isque cum consedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. fuerunt etiam in oratorum numero me diocrium L. & Sp. Mummiij fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem Lucius &

BRVTVS. 152

antiquus, spurius autem nihilo ille quidem ornator, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indifertus fuit: C. uero filius eius difertus. Caiusque Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & prope aequales C. Carbo et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendilocus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellarie M. Antius Briso Tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Consule ad-

iuuante. eaq; res P. Africano uituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso probatur. Tum duo Coepiones multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia subleuabant: sed Publij sunt scripta nec nimis extenuata, (quanquam ueterum est similis) et plena prudentiae. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus; qui et ingenio ualuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam et cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: et cum esset P. Mucij filius, fratremq; haberet P. Scaeuolam, domi ius civile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq; gratiam; cum et consuleretur plurimum, et diceret. Horum aetatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt: quorum Caij filius, qui Consul cum Domicio fuit, unam orationem de socijs et nomine Latino contra Gracchum reliquit, sane et bonam, et nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? est ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij a C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat ualde doctum esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu; sed nunquam sum adductus, ut crederem: eamq; suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo
quidem

quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut a pluribus confusa uideatur; unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus: nec de Persio reticisset Gracchus, cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris obiecisset; praesertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam et causas defensitauit; et Tribunatus eius, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Laelij gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior, is soceri instituto; quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaeuolam sibi minorem natu generum praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiae destulisse: is tamen instituto Laelij Panætium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspicui potest: quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem Augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilibus intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Caelius Antipater, scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Utinam in Ti. Graccho, Caioq; Carbone talis mens ad rem bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria praestitisset. sed eorum alter propter turbulentissimum Tri-

bunatum, ad quem ex inuidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicium uindicanit. sed fuit uterque summus orator: atque hoc memoria patrum teste dicimus. nam et Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiaq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris à puero doctus, & Graecis literis eruditus. nam semper habuit exquisitos è Graecia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylaenum, Graeciae temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quòd uita suppeditauit, est in multis iudicijs causisq; cognitus. hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in Consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, & uehementem, atque eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus commentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. hic optimus illis temporibus est patronus habitus; eoq; forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam & quaestiones perpetuae hoc adulescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt: (L. enim Piso Tribunus pl. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manilio Consulibus tulit: ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isq; & ora-

tiones reliquit, quæ iam euauerunt, et annales sane exiliter scriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius Lepido et Mancino Consulibus tulit. Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Pauli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus est, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. iisdemq; temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiusq; quam ceteri. P. Scaeuola ualde prudenter & acute. paulo etiam copiosius, nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii uolubilis, sed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. filius, qui in Tribunatu C. Gracchum collegam iterum Tribunum fecit, uir & oratione grauis, & auctoritate: eiq; proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in Tribunatu,

C. Gracchum paulum aetate antecedens : fuit enim M. Lepido et L. Oreste Consulibus *Questor* Gracchus, *Tribunus Pennus*, illius M. filius, qui cum *Q. Aelio* Consul fuit : sed is omnia summa sperans, adilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. His adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, et Rutilio breuiter licet dicere : quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterque in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria : quanquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit : neque enim refert uideri, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suauiter dicere : ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq; conditius. quid dicam opus esse doctrinae sine qua, etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. in Scauri oratione, sapientis hominis et recti, grauitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia medioriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime : significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset. quanquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præ-

cepta sunt. huius et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam et disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponeendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi et seuro genere dicendi uersatus est : et uterque natura uehemens et acer. itaque cum una Consulatum petiissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uocauit : multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit : quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes icuinae : multa præclara de iure : doctus uir, et Græcis literis eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis ; quorum peracutum et ardens plenum orationis genus, sed tamen et exile, nec satis populari assensionem accommodatum : itaque illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uiro et stabilis inuenta est : qui cum innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, et pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adulescens : sed *Q. Mucius* enucleate ille quidem, et

BRVTVS.

polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii & magnitudo cause postulabat. habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus; quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt: uolo enim, ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiam durior, qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem Augures, quo minus iudicij operam darent, non habere: sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus: quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus: Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Grecis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pene uerborum; ijdem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiuntur. unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio

BRVTVS.

156

quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute sine causa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; uagum illud orationis, & fusum, et multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id est ex uetere Academia, philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi & copia. quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantoties contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur consuetudo iudiciorum & fori. quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Græce loquatur, loqui. quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lætitanuisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. sed et huius oratio in philosophiam translata, pugnacior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior. nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, et gradus persequamur.

BRVTVS.

Nobis uero, inquit Atticus, et uehementer quidem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem fere ætatis, sane illustris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest: sunt enim & alie, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur: quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nouimus fortasse; quod ueteres orationes post nostras, non à me quidem, (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. quanquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, ueruntamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia nonnulla; et multa dixit, et illustria; et in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, Consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir et præstantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus à puero C. Gracchus. noli enim putare quenquam Brute pleniorum & uberiorum ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus pene solum lego. Immo plane,

BRVTVS. 157

inquam, Brute legas censeo. damnatum enim illum immaturo interitu res Romanæ Latineque literæ fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præstare uoluisset: quàm ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententiis, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfecta non plane. legendus inquam est hic orator Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuire, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Seruilius illius eloquentissimi uiri filius, P. Crassi eloquentis & iuris periti gener. laudabant hunc patres nostri, fanebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romanam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in Consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed et Latine loquendo cuius erat par, et omnes sale facetiisque superabat. eius collega L. Bestia, bonis initiis orsus Tribunatus, (nam P. Popillium, uel C. Gracchi expulsus, sua rogatione restituit) uir et acer et non indifertus, tristes exitus habuit Consulatus: nam inuidiosa lege Manilia quaestione C. Galbam sacerdotem, & quatuor consula-

BRVTVS.

res, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, cuiemq; præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in Tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerva non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi atque uita bonus auctor in senatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sestius Caluianus fuit: qui etsi, cum remisserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. itaque consilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocini, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit Brute dedecus generi uestro; qui cum tanto nomine esset, patremq; optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens & molestus; ut facile cerneret naturalem quoddam stirpis bonum degenerauisse uitio deprauatæ uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit: quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquilia de iniuria

BRVTVS. 158

petiuisset. non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus aut criminosus diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albutius, uel potius pene Græcus. loquor, ut opinor, sed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. iamq; Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multæ literæ: summa non uitæ solum atque naturæ, sed orationis etiam comitas: incorrupta quædam Latini sermonis integritas; quæ perspicitur cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de Consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Favianum poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est: nunquam enim in manus inciderunt. nunc autem & a te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam: quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis,

B R V T V S.

ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed polite: Latine uero in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi: itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum, uitiosa & inuiti lege, uectigali leuauit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed et in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, & relaturum. est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit ascensio,

B R V T V S. 159

& quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione uersamur; cum tamen spisse, atque uix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumq; peruenimus. nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem; eaq; suo quæque loco, ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab Imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. erat memoria summa: nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit; (neque tamen est admodum inquinata locutus) sed illa, quæ proprie laus oratoris est in uerbis: nam ipsum Latine loqui est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quàm quod est à plerisque neglectum: non enim tam præclarum est scire Latine, quàm turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uideatur: sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis causa, quàm ponderis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil

non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. ἤματι enim quæ uocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententijs. sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis. quæ si partienda est ingestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera, supplisio pedis, status, incessus, omnisq; motus cum uerbis sententijsq; consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uirtutum huic uni in bonum conuertebatur: habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit: talesq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. erat summa grauitas; erat cum grauitate

iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in differendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de equo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cum sepe alias, tum apud Centumuiros in M. Curiij causa cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum pro equo & bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumq; copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uerque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in æquo uerum aut esset, aut non esset; tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. quare sit nobis orator in hoc interpretandi explanandiq; & differendi genere mirabilis, sic, ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. uerum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scaeuolam ex iis rebus, quas audiebam sepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem

Scauola nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, noli, inquam, Brute existimare his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate praestantius. nam ut paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scauola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scauola multa in seueritate non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi uideantur haec, ut dicantur a me, quodam modo. res se tamen sic habet. cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, et Scauolam cognouisse: tum de te, et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi et tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratori; et seruius eloquentiae tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile posset tueri: aetatesq; uestrae, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem et tu probe dicis

dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam et in iisdem exercitationibus ineunte aetate fuimus: et postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, et doctior: et inde ut redijt, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. atque haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus, Ain' tu, inquit? etiam'ne Q. Scauola seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud scauolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, et quae quibus propositis essent, quaeq; non essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. sed adiunxit etiam & literarum scientiam, et loquendi elegantiam: quae ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur potest. cumq; dicendi causa duobus peritis

simis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo: Galli, hominis acuti et exercitati, promptam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq; superauit: Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis consiciendisq; rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit: & expleuit, quod utriusque defuit. itaque ut Crassus mihi uideatur sapientius fecisse, quam scaeuola: (hic enim causas studiose recipiebat; in quibus a Crasso superabatur: ille se consuli uolebat; ne qua in re inferior esset, quam scaeuola) sic Seruius sapientissime. cum enim duae ciuiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiae: perfecit, ut altera praestare omnibus; ex altera tantum assumeret, quantum esset et ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus; Ita prorsus, inquit, & antea putabam: audiui enim nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo, ius nostrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere: & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio et iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas uestra, & pares honorum gradus, & artium studiorumq; quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione, et inuidia, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicuo, tali illum in te uoluntate iudicioq; cognoui. itaque doleo & illius consilio, et tua uoce populum R.

carere tandiu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de rep. ut sileremus: itaq; faciamus: nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo quaerendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus: expectabatur: audiebatur a principio statim; quod erat apud eum semper accuratum: expectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra suppositio pedis, uehemens & interdum irata et plena iusti doloris oratio; multae, & cum grauitate facetiae; quodq; difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni fere genere causarum. mature in locum principum oratorum uenit. accusauit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. defendit postea Liciniam uirginem, cum annos xxvii. natus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisq; eius scriptas quasdam partes reliquit. uoluit adolescens in colonia Narbonensi causa popularis aliquid attingere, eamq; coloniam, ut fecit, ipse deducere. extat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. multae deinde causae, sed ita tacitus Tribunatus, ut, nisi in eo magistratu coenauisset

apud præconem Granium, idq; nobis narrauisset Lucilius, Tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quidquam audiuisse uideo; & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus; sed Tribunus anno post fuit, eoque in Rostris sedente suasit seruiliam legem Crassus. nam Censuram sine Scæuola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scæularum petiuit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemq; annis mihi atate præstabat. ijs enim Consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Coepione Consule natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua atate extitisset, posset notari; & intelligeretur iam ad summum pene esse perductam; ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. sed est etiam L. Crassi in Censura pro Q. Coepione, defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema Censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. in his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quaedam, quæ κῶλα Græci uocant, differtiebatur ora-

tionem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Coepionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur; & inuidia concitatur in iudicum, et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione grauius, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paulo plenius: nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius iudicium, quam concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Cælio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasq; uirtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati

satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in Consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius: qui meo iudicio eò peruenisse uideatur, quò potuit fere Latinus orator sine Graecis literis, & sine multo usu peruenire. huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico stylo scriptae esse uideantur. easdem argutias in tragœdias satis ille quidem acute, sed parum tragice transtulit. quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et uehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis literis, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij pers familiaris: cuius praefatus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani pater. Atque etiam apud socios et Latinos oratores habitus sunt Q. Veftius Veftianus è Marsis, quem ipse cognouit, prudens uir, et in dicendo breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Graecis literis

& Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus, et natura uolubilis: omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae, illa Romae contra Coepionem, nobilis sane: cui orationi Coepionis ore respondit Aelius; qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere aetate. eius autem oratio est pro Fregellanis colonisq; Latinis habitae in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quadam non trita Romae: sed haec mutari, dedisciq; possunt: illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, et resonat urbanus. nec haec in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare. Eon, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur; cum percontaretur ex anicula

quadam, quanti aliquid uenderet; et respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum etatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum readeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferet, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, et maledicto factus. Horum ætati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, et utilem præbuit: atque ita diu uixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersare=

tur. iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui Consul cum Mamerco fuit, homo et Græcis doctus literis, et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cneusq; Pompeius Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sextus frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilibis, et ad perfectam geometriam, et rerum Stoicarum scientiam. Item in iure, et ante hos M. Brutus, et paulo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, prope simili ratione summus euaserat: qui Consul factus esset, nisi in Marianos Consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante Consulatum ignorata, in Consulatu multis concionibus est uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non sedulos uelle conquirere. Festiuitate igitur, et facetijs, inquam, C. Iulius L. F. et superioribus et equalibus suis omnibus præstitit, oratorq; fuit minime ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragædijs, lenitas eius sine neruis perspicitur. Eius æqualis P. Cethegus: cui de rep. satis suppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq; cognorat: itaque in senatu consularium auctoritatem assequabatur, sed in causis publicis nihil, priuatis satis ueterator uidebatur. Erat in priuatis causis Q. Lucretius uersipillo et acutus, et iuris peritus. nam Offella aptior cons

cionibus, quàm iudicis. prudens etiam T. Annius Velina, et in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pene frigidus, sed & callidus, et in capiendo aduersario uersutus, et præterea nec indoctus, et magna cum iuris civilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbilius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq; & bonus uir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus pl. L. Syllæ Imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue tabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, et acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, et uitæ splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L. F. tribunicius: quo accusante, P. Sestius, Prætor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infima atque etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteririq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est su-

terioris ætatis, quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipsorum? de ijs autem, quos ipsi uidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. nolo enim sciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. iisdem fere temporibus, ætate inferiores paulo quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius: nec ulla ætate uerior oratorum foetus fuit. ex his Cotta & Sulpicius, cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper ne in oratore probando aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit: an alii probantur à multitudine, alii autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probatus es? Plane, inquam, Attice disputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo; si modo is sum, qui id possim, aut sciam

iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicen-
do efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut qui-
dem ego sentio, quae sint efficienda dicendo; ut doceat-
tur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur
uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum
quidque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non
assequatur haec, aut etiam in his labatur et cadat, ar-
tífex aliquis iudicabit. efficiatur autem ab oratore,
nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut ora-
tor uelit; uulgi assensu, et populari approbatione iu-
dicari solet. itaque nunquam de bono oratore, aut
non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit.
an censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non
eosdem gradus oratorum uulgi iudicio et doctorum
fuisse? de populo si quem ita rogauisses, Quis est in
hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio & Crasso
aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret.
nemo ne Philippum, tam suauem oratorem, tam
grauem, tam facetum, his anteferet, quem nos-
met ipsi, qui haec arte aliqua uolumus expendere,
proximum illis fuisse diximus? nemo profecto. id
enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem
populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit
discipulo sane frigenti ad populum, Mihi cane, &
musis: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multi-
tudinem, Mihi cane, et populo mi Brute, dixerim:
ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id
efficiatur, intelligam. Credit ijs, quae dicuntur,
qui audit oratorem; uera putat; assentitur; pro-
bat; fidem facit oratio. tu artifex quid quaeris am-

plius? delectatur audiens multitudo, & ducitur
oratione, et quasi uoluptate quadam perfunditur.
quid habes, quod disputes? gaudet, dolet: ridet,
plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad miseri-
cordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum:
irascitur, miratur: sperat, timet: haec perinde ac-
cidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, &
sententijs, et actione tractantur. quid est, quod ex-
pectetur docti alicuius sententia? quod enim probat
multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique
hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam
fuit populo cum doctis intelligentibus dissensio. cum
multi essent oratores in uario genere dicendi, quis
unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio,
qui non idem a doctis probaretur? quando autem
dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui pa-
troni daretur optio, quin aut Antonium optaret,
aut Crassum? aderant multi alii: tamen, utrum
de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, ne-
mo. quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta &
Hortensius, num quis, cui quidem eligendi pote-
stas esset, quenquam his anteponebat? Tum Bru-
tus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso non
ne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret,
uidebamus? qui cum partiretur tecum causas, (se-
pe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum
pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille
quidem, inquam, & mihi beneuolentia credo du-
ctus tribuebat omnia. sed ego, quae de me populi
sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui uulgi

opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachus Clarium poetam ferunt. qui cum, conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum; & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent; Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus instar est omnium. Hæc illum. et recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, ad sensum uulgi debet moueri. at si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes; cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. quid tu Brute posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, * agitandi finis faciendus est. hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecunque est, probat. tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo & ornatus orationis ualet.

quare quis ex populo, cum Q. Scaeuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? cum is hoc probare uellet, M. Curium, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato heredem esse non posse; quid ille non dixit de testamento iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur? quam captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opinione quæri uoluntates; et interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conseruando iure civili? quæ quidem omnia cum perite, & scienter, tum & breuiter, & presse, & satis ornate, et pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delictato, qui in litore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter Scaeuolam ex una scalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensif-

BRVTVS.

se, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. hac & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq; tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligenter uoluntates; quantam sibi potentiam scæuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hac cum grauiter, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq; commouit, dixisset, ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens scæuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. ab utroque autem causa perorata, si quaeretur uter præstaret orator; nunquam profecto sapientis iudicium a iudicio uulgi discreparet. qui præstat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: si quidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, amittatur ne dicendo illud quidquid est, quod aut efficiendo oportet, aut amitti non oportet. præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit.

BRVTVS. 169

intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. ut enim ex neruorum sono in fidibus, quam scienter impulsus sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpe iudicat. uidet oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circumstantem, mittentem ad horas, Quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicium admouere orationem, tanquam fidibus manum. idem si præteriens aspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq; etiam uultu probare uideantur; aut, ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri; aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si præteriens, ut dixi, aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelligit. Cum hac differuissem, uterque assensus est, et ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, et illius ætatis dixissem probatos; reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuate pressaq; alterum sublate ampleq; dicentium: etsi

id melius est, quod splendidius & magnificentius; tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur. sed cauenda est pressio illi oratori inopia & ieiunitas, amplo autem inflatum & corruptum orationis genus. inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute; & ut ad infirmitatem laterum perscipienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum atque sanum: illudq; maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos iudicium uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum suavis & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur: incitata & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: si quidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maxime altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio; & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. quare hoc doctõris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quenque; & ea

duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpicij orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. ipsius Sulpicij nulla oratio est: sæpeq; ex eo audiui, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honestus; idemq; eruditissimus & Græcis literis, & Latinis, antiquitatisq; nostræ & in inuentis rebus, & in actis, scriptorumq; ueterum literate peritus. quam scientiam Varro noster, acceptam ab illo, auctamq; per sese, uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit, orator autem nec studeuit unquam, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Ruso: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumq; audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimeq; ineptum; Aelianas leues oratiunculas uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præ-

ter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Casarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs sex patronis cause illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra etate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cause singula defenderentur a pluribus: quo nihil est uitiosius. respondemus ijs, quos non audiimus: in quo primum sepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret; maxime autem, quemadmodum quaeque res audiatur. sed nihil uitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quasi membra suo quaeque loco locata, suam et uim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? sed quia & labor multo maior est, totam causam, quam partem, dicere; & quia plures inueniuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus: iccirco hanc consuetudinem lubenter asciimus. erant tamen, quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur; & quia Latine non pessime

loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, pedagogi, matres etiam loquantur. legimus epistolas Corneliae matris Gracchorum: apparet filios non tam in gre-mio educatos, quam in sermone matris. auditus est nobis Laeliae Caij filiae saepe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & colubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. & uero hic Scipio collega meus mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso; & de tribus proauis; Q. Metello, cuius quatuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scenola Augure, qui peritissimus iuris, idemq; patronus est habitus. iam duorum abauorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lelij? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arbo-

BRVTVS.

rem plura genera, sic in istam domum multorum in-
sitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur
suspitor, (ut conferamus parua magnis) Curio-
nis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto
puro sermone assuefactam domum: & eo magis
hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo
in numero fuerunt, cognoui in omni genere hone-
starum artium tam indoctum, tam rudem. nul-
lum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem;
nullam memoriam antiquitatis collegerat; non pu-
blicum ius, non priuatum, & civile cognouerat:
quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & ma-
gnis quidem oratoribus, quos parum his instructos
artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed
ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elabo-
ratum: idq; cum constaret ex quinque notissimis
partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil
poterat: in quacunque enim una plane claudica-
ret, orator esse non posset. sed tamen alius in alia
excebat magis. reperiebat, quid dici opus esset,
& quo modo preparari, & quo loco locari, me-
moriamq; ea comprehendebat Antonius: excellebat
autem actione: erantq; ei quedam ex his parua
cum Crasso, quedam etiam superiora. at Crassi
magis enitebat oratio. nec uero Sulpicio, neque
Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori
rem ullam ex illis quinque partibus plane atque om-
nino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudi-
cari potest, nulla re una magis oratorem commen-
dari, quam uerborum splendore & copia. nam cum

BRVTVS. 172

tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus
fuit. reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in
utroque cachinnos irradientium commouebat. mo-
tus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum nota-
uit, cum ex eo in utranque partem toto corpore
uacillante quasiuit, quis loqueretur e' lintre: &
Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum rida-
culus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam;
is cum Tribunus pl. Curionem & Octauium Con-
sules produxisset; Curioq; multa dixisset sedente Cn.
Octauiio collega, qui deuinctus erat fascijs, et mul-
tis medicamentis propter dolorem artuum delibutus;
nunquam, inquit, Octauii collega tuo gratiam re-
feres; qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic
musca comedissent. Memoria autem ita fuit nul-
la, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quar-
tum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio
priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ per-
orauissem, ille contra me pro Ser. Næuio diceret,
subito totam causam oblitus est; idq; ueneficij &
canticionibus Titiniæ factum esse dicebat. magna hæc
immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quam
quod etiam in scriptis obliuisceretur quid paulo an-
te posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e' sena-
tu, & cum Pansa nostro, et cum Curione filio collo-
quentem facit, cum senatum Cæsar Consul habuis-
set, omnisq; ille sermo ductus e' percunctatione fi-
lij, quid in senatu esset actum. in quo multis uer-
bis cum inueheretur in Cæsarem Curio; disputatioq;
esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum: cum

sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar Consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit quantum flagitij commississet? Quid autem, inquam, Brute stultius, quam, si ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterissent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se Cæsare Consule non accedere, sed id dicat ipso Consule exiens e' senatu. iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpauca ad eum causæ deferebantur: orator autem inuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodam modo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores, ueruntamen possunt augere & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis

acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus; fortis uero actor & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab ijs aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentia fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucillum etiam acutum; patremq; tuum Brute; iuris quoque & publici & priuati sane peritum M. Lucillum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq; ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est à iudicijs, & in præsidjs reip. cui facile satisfacere possint, colloceamus. Eodem Q. Coepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior etiam Pafricanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentissimus

B R V T V S.

uisus est: magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisq; ridiculus. is ex summis & fortunæ et uitæ sordibus in Prætura Consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. nam & plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. is Prætor eodem die, quo Saturninus Tribunus pl. Mario & Flacco Consulibus publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdia notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. ita cauendum est, ne quid in agendo dicendo uel facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuerti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis: qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in Tribunatu primum contra C. Iulij illam Consulatus petitionem extraordinariam, ueram causam agens est probatus, et eo magis, quod, eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. itaque post Tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat dili-

B R V T V S. 174

genter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio. & erat eius quidam tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptiis claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter professionem reditumq; L. Syllæ sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat: Cotta aberat, et Curio: uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium; quorum utrunque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenæna, doctus uir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine facetiis, sed neque laboris multi, nec satis uersatus in causis; interiectusq; inter duas ætates, Hortensij & Sulpicij, nec maiorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cum facile omnes uincat superiores, tum indicat tamen quantum absit à summo, quamq; genus hoc scriptiois nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidie signum, simul aspectum et probatum est. is L. Crasso Q. Scauola Consulibus primum in foro dixit; & apud hos ipsos quidem Consules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum Consulium, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. unde uiginti annos natus erat eo tempore. est autem L. Paulo C. Marcello

BRVTVS.

Consulibus mortuus: ex quo uidemus eum in patrum numero annos quatuor & x l fuisse. hoc de oratore paulo post plura dicemus: hoc autem loco uolumus etatem in disparem oratorum includere. quanquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut et cum multo maioribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Accius isdem Aedilibus ait se et Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed & mea cum etate, & cum tua Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat; et magis iam etiam uigebat Antonio; & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicij etate posui, numerum facile peruenerat; & suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum suram longe praestitit; & me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit; et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. uides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum tuumque; initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui, neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus,

BRVTVS.

175

Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos praeterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam: non me existimaui in hoc sermone usque ad hanc etatem esse uenturum: sed ita traxit ordo etatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uideatur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo uero, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui uolent. Minime uero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quam quod gradus tuos, certe mihi notissima sunt, quam quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Gereatur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii predicatorem esse uis, sed laboris mei. uerum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensij exordiar. is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo Latinus erat, uerba non abiecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; ani-

mi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius equalis & inimicus C. Fimbria non ita diu id stare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uerborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quanquam & ex facie, & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, (etsi fallebat in eo ipso) sic interuallis, exclamationibus, uoce suauis & canora, admirando iridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. ita, tanquam Curio copia non nulla uerborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis et suauitatis & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctis eruditus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum & solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam factum. is laborem quasi cursum forensem

diutius non tulit; quod & corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenio liberoque fastidio. is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum, literarum & studiosus, & non imperitus, multæ industriæ, et magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expeditè, non inuenustus actor, sed iners & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. itaque ei pauca centuriæ ad Consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper equit, sed fuit patronus prope modum diligentissimus. huius, si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, gestus, & omnis actio sine lepore, at in inueniendis componendisque rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiorum maioremque cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quam oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illi striorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius,

Et sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando; ueruntamen uultu et simulatione multo etiam acutior, quam erat, uidebatur. Nam eius aequalem M. Glabronem, bene institutum aui Scaenolae diligentia, socors ipsius natura, negligensque tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplius: rem prudenter uidebat: actio uero eius habebat et in uoce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, uiricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quam nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, et cum M. Pisone cum amicitia, tum studijs exercitationibusque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copia, in illa autem leporis parum. Erat eius aequalis P. Antronius, uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus: qui cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus; qui se ipse adoptauerat, et de Staleno Aelium fecerat; feruido quodam, et petulanti, et furioso

furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, et probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus et iudicio dedisset. Eodem tempore C. et L. Capasii fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines et repemini, Quaeitores celeriter facti sunt, oppidano quodam, et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem praeteriisse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acuminis, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, praebat populo cum multa concursatione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius; qui fuit M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque uel honori, uel periculo seruire. his enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles in exercitatu, etiam si pugnos et plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sepe ferre non possunt: sic ille, cum, omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, idque iandudum; sed tacebam: hoc uero non putabam, te usque ad stalenos et Antronios esse uenturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam et aequalem necessario

incurro. uolo autem hoc perfici; omnibus conquestis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermone institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & a natura ad dicendum satis solutus atque expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu Consul factus esset; plus facultatis habuit ad dicendum, quam uoluntatis: itaque studio huic non satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas causas actitauit, celeriter sane uerba uoluens, nec hebes in causis, uel dicam plus etiam quam non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho saepe, iracundiaque uehementius; ut non cum aduersario solum, sed etiam, quod mirabile esset, cum indice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multae operae, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer & Nepos, nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indifertus, & in Consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius, perfectus

literis, sed Graecis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, uerbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae. Hoc loco Brutus, Quam uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet; & si de alijs minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quam audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt aequae noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Caesar autem parum. illum enim saepe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, absuit. Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Na ego, inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita est, inquit, et uehementer placet: nec uero sine causa: nam & didicit, & ommissis caeteris studijs id egit unum, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit: itaque & lectis uitur uerbis, & frequentibus; & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullam desse uirtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc

* tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo consoletur se cum conscientia optime mentis, tum etiam usurpatione & renouatione doctrine. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum: itaque cum eum antea

tui similem in dicendo uiderim; tum uero nunc, à doctissimo uiro, tibiq; , ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq; amicissimi laudibus lubenter audio: tamen in-curro in memoriam communium miseriarum; quarum obliuionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. sed de Caesare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Praeclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres: nae tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. quare siue hanc turbam effugere uoluisti; siue ueritus, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum queri possit; de Caesare tamen potuisti dicere; praesertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Caesare & ipse ita iudico, et de hoc, huius generis acerrimo aestimatore, saepissime me audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum & Muciorum familijs au-diebamus, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem reconditis & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoq; in libro dixerit, uer-

borum delectum originem esse eloquentiae; tribue-ritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus: Ac si cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio & usu elaborauerunt: cuius te pene principem copiae, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine & dignitate: quo enim uno uidebatur à uicta Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq; Caesaris, tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum an-tepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudicij, non beneuolentiae testimonium: plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphis. uerum quidem si audire uolumus, omisis illis diuinis consilijs, quibus saepe constituta est Imperatorum sapientia salus ciuitatis aut belli, aut domi; multo magnus orator praestat minutis Imperatoribus. At prodest plus Imperator. Quis negat? sed tamen non metuo,

ne mihi acclametis. (est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curij. Credo. sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Mineruæ signum ex ebo-
re pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quam uel optimum fabrum tignarium. quare, non quantum quisque profit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut banili deesse non possint. Sed perge Pomponi de Casare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. mitto C. Lelium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentia, sic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium male locutos uidemus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infusauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deterriorem uetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim et Athenas, & in hanc urbem multi inquinatæ loquentes ex diuersis locis: quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusæ ratio, quæ mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. I. Flaminium, qui

cum Q. Metello Consul fuit, pueri uidimus. existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum; sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis literis à similitudine Græca locutionis abstraxerat, sonabatq; contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeq; subrusticum, alia quadam quasi inculta & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat. itaque cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quæ, etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui

BRVTVS.

debeat cedere. splendidam quandam, minimeq; uerteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodam modo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur: complures autem legi. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta: sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines a scribendo deterruit: nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius. sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Siciuius igitur Q. Pompeij illius, qui Censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Hermagorae disciplina. ea dat rationes certas, & praecipua dicendi: quae si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborum non egens, ipsa illa compauratione disciplinaq; dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus; qui fuit cum Siciuius etate coniunctus. is cum post curulem Aeditatam iudex quaestionis esset, est mortuus. in quo fateor uulgi iudicium a iudicio meo dissenfisse. nam

BRVTVS.

181

populo non erat satis uendibilis: praecipua quaedam, & cum iccirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate caecata oratio: sed neque uerbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententijs crebriorem. praeterea perfectus in literis; iurisq; ciuilibus iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quam, ut Graeci dicunt, πολικρόν. erant in eo plurimae literae, nec eae uulgares, sed interiores quaedam et reconditae, diuina memoria, summa uerborum & grauitas & elegantia: atque haec omnia uita decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa etate plena literata senectutis oratio. quanta seueritas in uultu, quantum pondus in uerbis, quam nihil non consideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati & Triarij mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Na ego, inquit, (ut omittam caetera, quae sunt innumerabilia) de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace ualuisse: nam nec istos excellentes uiros, nec multos alios praestantes ciues resse perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis, ne augeamus dolorem: nam & praetitorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. itaque omittamus lugere; & tantum, quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quaerimus, praedicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus; qui et scriptitauit accurate, cum pra-

sertim non esset orator; et egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, et familiaris meus, hic iam & satis studiosus, et ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares; quorum Publius ille nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit è disciplina. instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere, eaq; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida sane; ut plena esset animi, & terroris oratio. quæres in iudicijs fortasse melius: in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo, de rep. uero non minus uehemens orator, quàm bellator fuit, effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si, ut dixisti, ij, quos iandiu colligis, uiuerent. omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruilius præterisse uideare. Non, inquam, ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse, qui uerbum nunquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quàm isti oratores,

quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere; deinde, ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Pisauensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & satis composito, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen ut hastæ uelutibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. studio autem neminem, nec industria maiore cognoui: quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi ditione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur: eratq; uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinna acutæq; sententiæ, gestusq; natura ita uenustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo, dicere. quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere

uirtutis quenquam eiusdem¹ etatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Coelium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit; qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis Tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq; dementia à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaq; omnes ex reip. contentione susceptæ. defensiones, etsi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contemnendæ tamen, sanæq; tolerabiles. hic cum summa uoluntate bonorum Aedilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit à sese, ceciditq; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid; qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasq; sententias mollis & pellucens uestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur; ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret. nullum nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres; nec uero illum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraque

translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec uero hæc soluta, nec diffuentia, sed astricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed uarie dissimulantq; conclusis. erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quæ uocant Græci $\chi\epsilon\mu\alpha\tau\alpha$, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidum & sanum genus. quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, deuinceret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis atque contentio: siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, et bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consuesset: siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, absuit; si opus erat, defuit. quin etiam meminî, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq; à se esse deprehensum; seseq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret;

BRVTVS.
deq; eo crimine accurate & exquisite disputauisset; me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic aeres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenii elicere uoces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis, quod minimum est, nulla supplexio. itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen nisi sumus. Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus. quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi uideretur, duorum adolescentium: qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Caluum arbi-

BRVTVS. 184
tror dicere. Recte, inquam, arbitraris. quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile soluteq; uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. atque hic a magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire uoluisset, ut coeperat; honores, quamopes, consequi maluisset. Quidnam est inquit, istuc & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos sit praemium uirtutis, iudicio studioq; ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, et honoratus uideretur. qui autem occasione aliqua etiam inuitis suis ciuibus nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quae si ille audire uoluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. quae quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam reuerentissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeq; eruditus: ineratq; & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: praetereaq; sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus. sed hunc quoque absorbit estus quidam insolitae adolescentibus gloriae: qui

BRVTVS.

quia nauarat miles operam Imperatori, Imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum atatem certam, sortem incertam reliquit. ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Crassi, & multorum Crasſorum inuentus eſt diſſimiliſſimus. ſed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur: qui orator fuiſſet cum literis eruditior, quàm Curio; tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitiuſſe afferebat genus: quod quanquam ſcienter eleganterq; tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuensq; ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem deperdebat. itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illuſtris; à multitudine autem et à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem uolebat: inde erat iſta exilitas, quam ille de industria conſequebatur. Dicebat, inquam, ita: ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat. nam ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice putat dicere, is recte niſi Atticum probat neminem: inſuſſitatem enim et inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit, ſanitatē autem & integritatem quaſi religionem, et uerecundiam oratoris probat. hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. ſin autem ieiunitatem, et ſiccitatem, et inopiam, dum modo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte duntaxat:

ſed

BRVTVS. 185

ſed quia ſunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & diſſimilitudines, & uim, et uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim eſt unum genus. nam quid eſt tam diſſimile, quàm Demoſthenes et Lyſias? quàm idem & Hyperides? quàm omnium horum Aechines? quem igitur imitaris? ſi aliquem, cæteri ergo Attice non dicebant: ſi omnes, qui poteſ, cum ſint ipſe diſſimiliſſimi inter ſe? in quo illud etiam quero, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipſe Athenæ uidentur. at eſt floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lyſias: natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. & quidem duo fuerunt per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed Attici tamen: quorum Charifiſius multas orationes, quas ſcribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lyſiam; Demochares autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot, & earum rerum hiftoriam, quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiftorico, quàm oratorio genere perſcripſit. At Charifiſij uult Hegeſias eſſe ſimilis, iſq; ſe ita putat Atticum, ut ueros illos præ ſe pene agreſteſ putet. At quid eſt tam fractum, tam minutum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimiles eſſe uolumus. Optime. ſunt ne igitur ij Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos imitamur. Quo modo? qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, ſi hiftoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thucydides enim

BB

rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. orationes autem quas interposuit, (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim: ut si quis Falerno uino delectetur, sed eo nec ita no-uo, ut proximis Consulibus natum uelit; nec rursus ita uetere, ut Opimium aut Anicium Consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ: credo: sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. sic ego istis censuerim, et nouam istam quasi de mûsto ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterem tanquam Anicianam notam persequendam: ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, et mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memorie proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus audiendi causa ex tota Græcia fierent. at cum isti Attici dicunt, non modo à corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. quare si, anguste & exiliter dicere, est Atticorum; sint sane Attici, sed in Comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia gran-

diorem & pleniorẽ uocem desiderant. uolo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, stetus: ut, qui hæc procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Peride audiimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem auctum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc primum esse Atticorum uolunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice; ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit perineunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc, quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam opinor, quod sentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam & elegantem puto. est

enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit & rudem. decet hoc nescio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, uide quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam, cum Attico Lysie Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, uel potius summum & singularem uirum, nemo dicit secus; sed oratorem, sed etiam Lysie similem, quo nihil potest esse piētius, bella ironia, si iocaremur; sin asseueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum denique cum prudentia & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, Bruto ne id censebas, an

mibi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem quale esset coepiose & ornate dicere? Galbam laudas: si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo quæso orationes, (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paulum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut anti-quas: quod item de Africana, de Lelio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius, addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capis summi uiri, uiteq; elegantissimæ uerissimis laudibus. remoue hæc: næ ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspiciere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, cum nihil est melius, id laudari, qualecunque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui, sine controuersia magnos oratores, Crassum et Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polyleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. omitto igitur, quæ de his ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Coelio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem et quales, tu uideris. Nam illud minus curo,

BRVTVS.

quod congeſſiſti operarios omnes: ut mihi uideantur mori uoluiſſe non nulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixiſſet, Longi ſermonis initium detuliſti, inquam, Attice, remq; commouiſti noua diſputatione dignam; quam in aliud tempus differamus. uoluenſi enim ſunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, ſorem & colorem deſuiſſe. Nam de Crassi oratione ſic exiſtimo, ipſum fortasſe melius poſuiſſe ſcribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris eſſe, quod eam orationem mihi magiſtram fuiſſe dixerim. nam eſi tu melius exiſtimare uideris de ea, ſi quam nunc habemus, facultate: tamen adoleſcentes, quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati ſunt, eò pertinuit, ut paulo ante dixi, quod intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidiffimi eſſent, quam pauci digni nomine euaderent. quare εἰπω me, ne ſi Africanus quidem fuit, ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius, exiſtimari uelim. Ut uoles, inquit Atticus: ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute, ſed in Cumano, aut in Tuſculano aliquando, ſi modo licebit: quoniam utroque in loco uicini ſumus. Sed iam ad id, unde digreſſi ſumus, reuertamur. Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, cele-

BRVTVS. 188

riter ad maiores cauſas adhiberi ceptus eſt: quam incidere in Cotta et ſulpicii etatem, qui annis decem maiores, eccellente tum Crasſo & Antonio, deinde Philippo, poſt Iulio, cum iſis ipſis dicendi gloria comparabatur. primum memoria tanta, quantam in nullo cognouiſſe me arbitror, ut, quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto uerbis eadem redderet, quibus cogitauiffet. hoc adiumento ille tanto ſic utebatur, ut ſua & commentata et ſcripta, & nullo referente, omnia aduerſariorum dicta meminiffet. ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo unquam flagrantius ſtudium uiderim. nullum enim patiebatur eſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum: ſepiffime autem eodem die utrunque faciebat: attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & collectiones, memor & quæ eſſent dicta contra, quæq; ipſe dixiſſet: erat in uerborum ſplendore elegans, compositione aptus, facultate copioſus: eaq; erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis conſecutus. rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad reſellendum: uox canora, et ſuauiſ: motus & geſtus etiam plus artiſ habebat, quam erat oratori ſatis. hoc igitur floſcente Crasſus eſt mortuus, Cotta pulſus, iudicia intermiſſa bello, nos in forum uenimus. erat Hortenſius in bello primo anno miles, altero Tribunus militum: ſul-

picus Legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, (quantum pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, et copiam reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; fere à nobis in concionibus audiebantur. erat enim Tribunus pl. tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius Aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat. sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar; quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratoris tamen exercitationibus contentus non eram. iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris civilis studio multum operæ dabam Q. Scæuole P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. atque huic anno proximus Sylla Consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodemq; tempore cum princeps Acade-

miae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq; uenisset; totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius; etsi rerum ipsarum uarietas et magnitudo summa me delectatione retinebat; sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. occiderat Sulpicius illo anno; tresq; proximo trium etatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. hæc etsi uidentur esse à proposita ratione diuersa, tamen iccirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, (nam Attico hæc nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis: sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus et Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis magisq; quotidie probabatur. Antistius, Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. at uero ego hoc tempore omnino non feres et dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar. eram cum stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, mecumq; uixisset, nuper est domi mee mortuus. à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ quasi contracta et astricta eloquentia putanda est: sine qua, etiam tu Bru-

B R V T V S.

te iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatam esse putant, consequi non posse. huic ego doctori, et eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Piſone, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: uel quòd Græca oratio plura ornamenta supereditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: uel quòd à Græcis summis doctõribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. tumultus interim pro recuperanda republica, et crudelibus interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis, Antistij: reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges et iudicia constituta, recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Muræna sublati. tum primum nos ad causas et priuatas et publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissimus, docti in forum ueniremus. eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla Legatus ad senatum de Rhodiorum præijs uenerat. itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio uideretur. deinceps inde multe; quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni

B R V T V S. 190

uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. eòq; magis hoc eos, quibus eram charus, commouebat, quòd omnia sine remissione, sine uarietate, uel summa uocis, et totius corporis contentione dicebam. itaque cum me et amici, et medici hortarentur, ut causas agere desisterem; quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putauit. sed cum censerem, remissione et moderatione uocis, et commutato genere dicendi me et periculum uitare posse, et temperatius dicere; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. itaque cum essem biennium uersatus in causis, et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. cum uenisssem Athenas, sex menses cum Antiocho, ueteris Academiæ nobilissimo et prudentissimo philosopho, fui; studiumq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore et doctore renouaui. eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, ueterem et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus

Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramytenus Xenocles. hi tum in Asia rectorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romae audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptorem praestantem, tum in notandis animaduertendisq; uitiiis, & instituendo docendoq; prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. ita recepi me biennio post, non modo exercitator, sed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi deferuerat oratio, lateribusq; uires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & proprijs uerbis comprehendens solute & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum & actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse; quod & dicendi ardore eram propior, & atate coniunctior. etenim uideram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhi-

bitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & agentem, et canorum concursus hominum, foriq; strepitus desiderat. unum igitur annum, cum redissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum Quaesturam nos, Consulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortensius. interim me Quaestorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex Consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. cum autem anno post e Sicilia me recepissem, iam uidebatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideo de me, ipse praesertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus Aedilis cum designato Consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam praeccepta quadam desiderat: quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post Consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui Consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatus, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, et se-

cundus annus, et tertius tantum quasi de picturae ueteris colore detraxerat, quantum non quiuisset unus ex populo, sed existimator doctus, et intelligens posset cognoscere. longius autem procedens, et in ceteris eloquentiae partibus, tum maxime in celeritate et continuatione uerborum adhaerescens, sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. atque ut multa omittam in hoc spatio, et in his post Aedilitatem annis, et Praetor primus, et incredibili populari uoluntate sum factus. nam cum propter assiduitatem in causis et industriam, tum propter exquisitius, et minime uulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteam. nihil de me dicam: dicam de ceteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, quam uulgus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectae eloquentiae continetur; nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum; nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, et ad oratoris prudentiam maxime necessariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab infertis locupletissimos testes excitaret; nemo, qui, breuiter arguteque; incluso aduersario, laxaret iudicum animos, atque a seueritate paulisper ad hilaritatem, risumque; traduceret; nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem questionem uniuersi generis ora-

tionem traducere; nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a causa; nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adducere; nemo, qui animum eius, quod unum est oratoris maxime proprium, quocumque res postularet, impelleret. itaque, cum iam pene euauisset Hortensius; et ego anno meo, sexto autem post illum Consul factus essem; reuocare se ad industriam coepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. sic duodecim post meum Consulatam annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, coniunctissime uersati sumus: Consulatusque meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxime uero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, quam perterritum armis hoc studium Brute nostrum conticuit subito, et obmutuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam Brute praesto fuisti, compluresque; et nobiscum, et solus egisti: ut, qui non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem causas agere coepit, quam tu es natus: idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt. sed si quaerimus, cur adolescens magis flo-

BRVTVS.

ruerit dicendo, quàm senior Hortensius: causas reperiemus uerissimas duas: primum, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: unum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus & seueris, quàm concinnis et uenustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneclæ frater eius fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. aliud autem genus est, non tam sententijs frequentatum, quàm uerbis uolucris atque incitatum, quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et facto genere uerborum: in quo fuit Aeschylus Gnidius, et meus aequalis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. hæc autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem non habent. itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum uenustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis uenustæ dulcesque sententiæ, quàm aut necessaria, aut interdum utiles: & erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata & polita. non probantur hæc senibus. sepe uidebam cum iridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescenter, multitudo mouebatur. erat excellens iudicio
uulgi,

BRVTVS. 193

uulgi, & facile primas tenebat adolescens. etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati uidebatur: & certe, quòd et ingenii quadam forma lucebat, & exercitatione perfectæ erat, uerborumque astricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. sed cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea uelitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & ista, quæ dicis, uideo qualia sint; & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisisti. sic ferunt, inquam: idque declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta uerbis oratio. ergo ille à Crasso Consule & Scæuola usque ad Paulum & Marcellum Consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sylla Dictatore ad eosdem fere Consules. sic Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare, inquit Brutus. sit sane ut uis, inquam; & id non tam mea causa, quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quæ prouidit futura. sepe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli civilis causas in

priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseris, quæ consecutæ sunt, morte uindicasse. Nos autem Brute, quoniam post Hortensij clarissimi oratoris mortem orbe eloquentiæ quasi tutores relictî sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultam uirginem caste, et ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. equidem, etsi doleo me in uiam paulo serius tanquam in uiam ingressum, prius, quam consectum iter sit, in hanc reip. noxam incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerentur, mortuoq; uiuerent; quæ, si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis uehentem, transversa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, et hunc mecum, socium eiusdem & amoris, et iudicii. tibi fauimus: te tua frui uirtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atque augere possis. tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisset exercitatione dicendi, sed et ip-

sam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse rep. careas, & illa te. tu tamen, etsi cursum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, continue te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod iam propemodum, uel plane potius effecerat, ut te eripias ex ea, quam ego congeffi in hunc sermonem, turba patronorum. nec enim decet, te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrina, numerari in uulgo patronorum. nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentissimus Græciæ, quid illa uetus Academia, atque eius hæres Aristus, hospes, & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non ne cernimus, uix singulis ætatibus binos oratores laudabiles constituisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. TVLLII CICERONIS AD
MARCVM BRVTVM
O R A T O R .

TRVM difficilius aut maius esset, ne-
gare tibi sapius idem roganti, an effi-
cere id quod rogares, diu multumq; Bru-
re dubitavi. nam & negare ei, quem unice dilige-
rem, cuiq; me charissimum esse sentirem, præser-
tim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum
admodum mihi uidebatur: et suscipere tantam rem,
quantam non modo facultate consequi difficile es-
set, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar
esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum
atque prudentium. quid enim est maius, quam,
cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iu-
dicare quæ sit optima species, & quasi figura dicen-
di? quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar,
non tam perficiundi spe, quam experiundi uolun-
tate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, de-
siderari à te prudentiam meam, quam, si id non
fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq; iam
sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, et
quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod
ego summum & perfectissimum iudicem. In quo
uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq; orato-
rem, quem quæris, expressero, tardem studia mul-
torum; qui desperatione debilitati, experiri id no-
lent, quod se assequi posse diffidant. sed par est

omnis omnia experiri, qui res magnas & magno-
pere expetendas concupiuerunt. quod si quem aut
natura sua, aut illa præstantis ingenii uis forte defi-
ciet, aut minus instructus erit magnarum artium
disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem pote-
rit. prima enim sequentem, honestum est in secun-
dis tertiusq; consistere. Nam in poetis non Homero
soli locus est, (ut de Græcis loquar) aut Archilochi,
aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis,
uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in
philosophia deterruit à scribendo amplitudo Plato-
nis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia
& copia caterorum studia restinxit. Nec solum ab
optimis studiis excellentes uiri deterriti non sunt, sed
ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui
aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt,
aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari: nec simu-
lacro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti
reliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quò
progredi possent: quorum tanta multitudo fuit,
tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa
miraremur, inferiora tamen probaremus. In ora-
toribus uero Græcis quiddam admirabile est, quan-
tum inter omnes unus excellat. attamen, cum esset
Demosthenes, multi oratores magni & clari fue-
runt, & antea fuerant, nec postea defecerunt.
quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ
dederunt, spes infringatur, aut languescat indu-
stria. nam neque illud ipsum, quod est optimum,
desperandum est: & in præstantibus rebus magna

O R A T O R .

sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. non enim quero quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi non sepe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat ali- quando, idem apud alios densius, apud alios for- tasse rarius. sed ego sic statuo, nihil esse in ullo gene- re tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sen- su percipi potest, cogitatione tantum et mente com- plectimur. itaque & Phidiae simulacris; quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his pi- eturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente in- sidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem ar- tem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt: sic perfecte eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quæri- mus. Hærerum formas appellat Ideas ille non in- telligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus au- ctor & magister Plato: easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri; cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse

O R A T O R . 196.

se uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemq; redigendum. Ac uideo hanc primam ingressionem meam non ex oratoris di- sputationibus ductam, sed è media philosophia re- petitam, & eam quidem cum antiquam, tum sub- obscuram aut reprehensionis aliquid, aut certe ad- mirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus; quibus sa- tisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repe- tita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sepe noua uideri dicere intelligo, cum perue- ra dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me o- ratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis extitisse. illa enim sunt curricula multiplicium ua- riorumq; sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt uestigia: sed & huius & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxi- me orator est, & adiutus. omnis enim ubertas, et quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dica- re solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic e- loquentia hæc forensis, spreta à philosophis & repu- diata, multis quidem illa adiumentis magnisq; ca- ruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententiis ia- ctationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquen- tia popularis, & disertis elegans doctrina defuit.

O R A T O R .

Positum sit igitur in primis, quod post magis intel-
ligetur; sine philosophia non posse effici quem quæ-
rimus eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint,
sed ut sic adiunget, ut palæstra histriorem: parua
enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec
latius, nec copiosius de magnis uarijsq; rebus sine
philosophia potest quisquam dicere. si quidem etiam
in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris
dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physi-
ci fuerit auditor: à quo censet eum, cum alia præ-
clara quedam & magnifica didicisset, uberem &
fecundum fuisse, gnarumq; quod est eloquentiæ
maximum, quibus orationis modis quæque animo-
rum partes pellerentur. quod idem de Demosthene
existimari potest; cuius ex epistolis intelligi licet,
quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero
sine philosophorum disciplina genus & speciem cu-
iusque rei cernere, neque eam definiendo explicare,
nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quæ
uera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia,
repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid
dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam
orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de
uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum re-
rum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has
tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innu-
merabilia; quæ sola tum quidem tradebantur ab
ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit,
ut ueram illam & absolutam eloquentiam nemo
consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi

O R A T O R . 197

disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum
doctrina queritur. itaque M. Antonius, cui uel
primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat æ-
tas, uir natura peracutus & prudens, in eo libro,
quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos,
eloquentem omnino neminem. Inuidebat uidelicet in
eius mente species eloquentiæ, quam cernebat ani-
mo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo inge-
nio, (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs de-
siderans, neminem plane, qui recte appellari elo-
quens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L.
Crassum eloquentem putauit, habuit profecto com-
prehensam animo quandam formam eloquentiæ:
cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut
plura deerant, in eam formam non poterat inclu-
dere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus,
quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino
nullus unquam fuit: quem si imitari atque expri-
mere non possumus, quod idem ille uix deo conces-
sum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus
fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi,
quibus in singulis quidam floruerunt; peræque au-
tem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam
& grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla
& sententiarum grauitate, & maiestate uerbo-
rum, uehementes, uarii, copiosi, graues, ad per-
mouendos & conuertendos animos instructi et pa-
rati; quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratio-
ne, neque perfecta, neque conclusa; alii leui, &
instructa, & terminata: & contra tenues, acuti,

O R A T O R.

omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. In eodemq; genere alii callidi, sed impoliti, et consulto rudium similes, & imperitorum: alii in eadem ieiunitate concinniores, id est faceti, florentes etiam, et leuiter ornati. Est autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quaerimus, potius expers: isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facilitatem et aequabilitatem; aut addit aliquos ut in corona toros, omnemq; orationem ornamentis modicis uerborum sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum quicumque uim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt: sed quaerendum est, satis ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac grauiter, iudem uersute & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus: esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec tempera-

O R A T O R. 198

tior. Itaque nobis monendi sunt ij, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quone Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant; eloquentiamq; ipsius uiribus, non imbecillitate sua metiantur. nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos, docere quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq; & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt & accommodant. itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime polita, minimeq; elegantes sunt, ascuerunt aptum suis auribus optimum quoddam, & tanquam adipatae dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodii nunquam probauerunt, Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorum semper fuit prudens sincerumq; iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire & elegans. eorum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. itaque hic, quem praestitisse diximus caeteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressius; post, sensim incedens, iudices ut uidit arduos, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen

O R A T O R .

in hoc ipso diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quaedam, et exagitat; illudensq; dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam querit ab ipso, cum quidem eum beluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare, idq; restinctis iam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes; negat in eo positas esse fortunas Graeciae, in hoc in eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq; uoce, more Asiatico, canere coepisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi Attice dicere. quorum genera plura sunt: hi, unum modo quale sit, suspicantur. putant enim, qui horride inculteq; dicat, modo id eleganter enucleateq; faciat, eum solum Attice dicere. Errant, quod solum: quod Attice, non falluntur. istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Attice; cui primae sine controuersia deferebantur. Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset. Dicat igitur Attice uenustissimus ille scriptor ac politissimus Lysias; (quis enim id possit negare?) dum intelligamus, hoc

O R A T O R . 199

esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate uero, et grauiiter, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne ue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, cauidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit praclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat et prelia, grauiiter sane et probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensium usum et publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasq; sententias, uix ut intelligantur; quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. itaque nunquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripisset, nomen eius extaret, cum praesertim fuisset honoratus et nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quae uel sine magistro facere po-

O R A T O R.

tuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Natus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNUM opus omnino & arduum Brute conamur; sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quæ specie dispares, prudentia coniunguntur. quid enim tam distans, quam à seueritate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quam in plurimorum controuersijs diiudicandis ab omnibus diligere? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosq; dimittas. itaque efficis, ut, cum gratia causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italia luce cognosceris, uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum? itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum

O R A T O R. 200

nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam, quod $\chi\rho\rho\alpha\kappa\tau\eta\rho$ Græce dicitur, exponere optimi: quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum, scriptionum, & historiarum, et talium suasionum, qualem Isoocrates fecit Panegyricum, multiq; alij, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumq; rerum formam, quæ

O R A T O R.

absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis quod Græce ἀνδρῶν πρὸς ἄλλους nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum; & arguti, certiq; & circumscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaq; non ex insidijs, sed aperte ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturq; contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo sonum: quæ in ueritate causarum & rarius multo facimus, & certe occultius. in Panathenæico autem Isocrates ea studiose consecratum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, sed ad uoluptatem aurium scripserrat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq; alios, quos ἁγῶν δεινῶν appellat in Phædro Socrates: quorum sententia arguta multa, sed ut modo primumq; nascentia, minuta, et uersiculorum similia quadam, nimiumq; depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominauit, incidisset, longissime tamen ipsi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abstulerunt. alter enim

O R A T O R. 201

enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitator fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisq; ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut aude-ret uberius, quàm superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates: qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam Brute leuiter & erudite repugnante te: sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. nam cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse; Thucydides autem præfractior, nec satis, ut ita dicam, rotundus; primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. in quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habitæ eloquentiæ est. itaque ut ego, cum à nostro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris facile patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis loquens Socrates: Adolescens etiam nunc o Phædre Isocrates est: sed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse, quàm ut cum orationibus Lysiæ comparetur: præterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnia

nibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis; & quidem exagitor omnium rethorum hunc miratur unum. me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate & cum Platone errare patientur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasijs & palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, et roborat; non alienum fuit, de oratoris quasi incunabulis dicere. uerum hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidentur oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, et tamen cum multis pene communia. nam et inuenire, et iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore, sed pro-

pria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: quæ tamen causa est uacua prudentia? nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam quidquid est, quod in controuersia aut in contentione uersetur, in eo aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sit ne? signis: quid sit? definitionibus: quale sit? rethi prauiq; partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, à proprijs personis et temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis et temporibus ad uniuersi generis orationem traducta appellatur Thesis. in hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam rethorum in utranque partem, ut ornatijs et uberius dici possit, exercuit. Ademq; locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnibus, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam quæ communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solum quid dicat,

sed etiam expendet. nihil enim est feracius ingenij, ijs præsertim, quæ disciplinis exulta sunt. sed ut segetes fecundæ & uberes, non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonam modo ille in bonis hærebit & habitabit suis? aut molliet dura; aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit; aut abducat animos; aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstabit? iam uero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustres: cumq; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit excludetq; contraria, de firmis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitq; leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breuiterq; descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus, etsi graues atque magnæ sunt, minus & artis est & laboris. Cum autem, quid et quo loco dicat, inuenerit; illud est longe maximum, uidere quonam modo. Scitum est enim quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas; ubi res spectatur, non uerba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego brute ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo & in collocando summum esse oratorem uellem: sed id mihi querere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum & naturæ uariæ & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alij uerborum, uolubilitasq; cordi est; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationesq; delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. Ecce alij duritatem & seueritatem quandam uerbis, et orationis quasi moestitiam sequuntur: quodq; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam coeptam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim, tantum de orationis genere querenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, et collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum; quæ communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. est enim

O R A T O R.

actio quasi corporis quaedam eloquentia, cum constet e uoce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iandudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum uideri, & animum audientis moueri uolet, ita certum uocis ad mouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipuendi tempus esset, aut si tu hoc quaereris. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. quibus omnibus, dici uix potest, quantum intersit quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actio nis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: et disertis, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia tanta est; certe plurimum in dicendo potest.

Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. mira est enim quaedam natura uocis, cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic e Phrygia et Caria, rhetorum epilogis pene canticum, sed ille, quem significat Demosthenes & Aeschines, cum alter alteri obiecit uocis flexiones. dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe dicit uoce dulci & clara fuisse. in quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium perfe-

B R V T V S. 204

quenda suauitatis in uocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec a postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, et mutabit; omnes sonorum tum intendens, tum remittens persequatur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus et celsus, rarus incessus, nec ita longus, excursio moderata caque rara, nulla mollitia ceruicium, nulla argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et uirili laterum flexione, brachij projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quantum affert tum dignitatem, tum uenustatem? in quo cum effeceris ne quid ineptum aut uultuosum sit, tum oculorum est quaedam magna moderatio. nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi: quorum et hilaritatis et uicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, et summae eloquentiae species exprimenda est; quem hoc uno excellere, id est oratione, caetera in eo latere, indicat nomen ipsum. non enim inuentor, aut compositor, aut actor haec complexus est omnia; sed et Graece ab eloquendo ἐὶ τὸς, et Latine eloquens dictus est. caeterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque uendicat:

O R A T O R .

dicendi autem, id est eloquendi maxima uis soli huic conceditur. Quamquam enim et philosophi quidam ornate locuti sunt: (si quidem et Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: et Aristoteles Isocratem ipsum lacesiuit: et Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt: et longe omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, extitit et grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. loquuntur cum doctis; quorum sedare animos malunt, quam incitare. sed de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur: ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis; nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum: casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodam modo: itaque sermo potius, quam oratio dicitur. quamquam enim omnis locutio oratio est; tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur; qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis; persequi. sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius; nec tam persuadere, quam delectare;

O R A T O R . 205

& apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re sepe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eaq; ita disponunt ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt, aduersa contrarijs, sapissimeq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est: in qua & narratur ornate; & regio sepe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones & hortationes: sed in his tracta quaedam, & fluens expetit, non haec contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis, haec eloquentia, quam quaerimus, seuocanda est. nam etiam poetae questionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea & uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest a uersu, (nam id quidem orationis est uitium) numerus uocatur, qui Graece $\rho\upsilon\delta\mu\theta\varsigma$ dicitur. itaque uideo uisum esse nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etsi abest a uersu, tamen, quod incitatius feratur, & clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quam comicorum poetarum: apud quos, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetae maximum: etsi est eo laudabilior, quod uirtutes oratoris persequitur, cum uersu sit astrictior: ego autem, etiam si quorundam grandis & ornata uox est poetarum, tamen in ea

cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum iungendorumque uerborum; tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quam rebus inseruiunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium electioque uerborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet questionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quarimus) is, qui in foro causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, et quasi temperator huius triperitæ uarietatis. nam et indicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientiæ. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quam, quid deceat, uidere. $\eta\epsilon\acute{\iota}\ \nu\omicron\upsilon\upsilon$ appellant hoc Græci, nos dicamus sane decorum. de quo præclare et multa præcipiuntur, et res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo

in uita, sed sæpissime et in poematis et in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut uita, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis, et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe et late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. quam enim indecorum est, de stiliicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, et locis uti communibus, de maiestate populi R. summissè et subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicium, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe uerbo: et si sine re nulla uis uerbi est; tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusque rebus uidendum est, quatenus: etsi enim suus cuique modus est; tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Apelles pictores quocunque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus est locus hic Brute, quod te non fugit, et magnum uoluntatem aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod sem-

O R A T O R .

per usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in aliis; ponatur, aliudque totum sit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectiorem declarat officii; quo & semper utendum est, et omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque; temporis & personae: quod cum in factis sapissime, tum in dictis ualet, in uultu denique, et gestu, & incessu; contraque item dedecere. Quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stulto ue sapientis; si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, maerentior Ulysses, maereret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator uiderit; illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur & formula, magnum opus & arduum, ut saepe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocumque feremur, danda nimium uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est & humilis, consuetudinem imitans, ab indifertis re plus, quam opinione differens. itaque

O R A T O R . 207

eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Est enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum alicuique oportet; ut, etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam e uinculis numerorum eximamus. sunt enim quidam, ut scis, oratorum numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi: solutum quiddam sit, nec uagum tamen; ut ingredilibere, non ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quam de uerbis laborantis. sed erit uidendum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque uerborum. Illa enim ipsa contracta et minuta non neglexerit tractanda sunt, sed quaedam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur. elegantia modo et munditia remanebit. sermo purus erit et Latinus: dilucide planeque dicitur: 5

O R A T O R .

6 quid deceat, circumspicietur. Vnum aderit, quod quar-
tum numerat Theophrastus in orationis laudibus,
7 ornatum illud suauē, & affluens: acutæ crebræq;
8 sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito eru-
ta: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus
9 erit usus oratorie quasi supelletilis. supellex est
enim quodam modo nostra, quæ est in ornamentis,
alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uer-
borum duplex, unus simplicium, alter collocato-
rum. simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis,
quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat.
In alienis, aut translatum, aut factum aliunde,
ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut
10 priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata ac
prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Col-
locata autem uerba habent ornatum, si aliquid
concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non
maneat manente sententiâ. Nam sententiarum or-
namenta, quæ permanent etiam si uerba mutaue-
ris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant;
11 pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans,
12 nec in faciendis uerbis erit audax, & in transfe-
rendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq;
13 ornamentis & uerborum & sententiarum demis-
14 sior; translatione fortasse crebrior, qua frequentis-
sime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed
etiam rusticorum: siquidem est eorum gemmare uir-
tes, sitire agros, latus esse segetes, luxuriosa fru-
menta. nihil horum parum audacter: sed aut si-
mile est illi, unde transferas; aut, si res suum nul-

O R A T O R . 208

lum habet nomen, docendi causa sumptum, non
ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo,
quàm cæteris, utetur hic summissus; nec tam li-
center tamen, quàm si genere dicendi uteretur am-
plissimo. itaque illud indecorum, quod quale sit,
ex decore debet intelligi, hic quoque apparet, cum
uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione
humili ponitur, quod idem in alta deceret. illam
autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem
illuminat ijs luminibus, quæ Græci quasi aliquos ge-
stus orationis *ὀμματα* appellant, quod idem uer-
bum ab his etiam in sententiarum ornamenta trans-
fertur, adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi
15 quod solum, cætero quin recte quidam uocant At-
ticum, sed paulo parcius. Nam si, ut in epula-
16 rum apparatu, a magnificentia recedens, non se
parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet;
eliget quibus utatur. sunt enim pleræque aptæ hu-
ius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonie. Nam
illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt,
paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemq;
17 pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæ-
sita uenustates; ne elaborata concinnitas, & quoda-
dam aucupium delectationis manifesto deprehen-
sum appareat. Itemq; si quæ uerborum iterationes
contentionem aliquam, & clamorem requirent,
erunt ab hac summissione orationis alienæ, cæteris
promiscue poterit uti, continuatione uerborum,
modo relaxet, et diuidat, utaturq; uerbis quamuis
18 tatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam
20

O R A T O R.

illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt uehementer illustra. Non faciet remp. loquentem; nec ab inferis mortuos excitabit; nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda: erit enim ut uoce, sic etiam oratione superfluous. sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue quo sensu quidque pronuncient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales; qui in dicendo mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iactando mittendoque; ridiculo: cuius genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne micum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut indicum, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæ sita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerunque sunt frigida. parcet et amicis, et dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias: tantummodo aduersarios

O R A T O R. 209

uersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo: quibus exceptis, sic utetur sale et facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime Atticum. hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen et germani Attici: quoniam, quidquid est falsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. e quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis et Hyperides, Demades præter ceteros fertur, Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius est aliud aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo iam dicitur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. est enim plenius, quam hoc enucleatum; quam autem illud ornatum, copiosumque; summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumque est in hac orationis forma suauitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalaris Demetrius meo iudicio præstitit ceteris: cuius oratio cum sedate placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi stelle quedam, translata uerba, atque immutata. Translata ea dico, ut sepe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis, aut inopie causa transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subiicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod

O R A T O R.

quanquam transferendo fit, tamen alio modo translulit, cum dixit Ennius arcem & urbem orbis; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis; Metonymian grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusorem, quam ὀρθῶς καὶ ἁπλοῦς uocant: ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Græci appellant ἀπὸ ὀρθῶς καὶ ἁπλοῦς, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. hæc frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: lata eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. quid multa? è philosophorum scholis tales fere euadunt: & nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum à subtilibus, repul-

O R A T O R. 210

sum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit. Tertius est, ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hic est enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passæ sunt, sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. hæc modo perfringit, modo irrepit in sensus: inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elaborauit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit anticipes dicendi incertosque casus: etiam si quando minus succedet, ut sepe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod acute & ueteratorie dicit, sapiens iam, mediis, suauis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil

potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uideatur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, sed animo. nam manu si prehensisset, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset ut se dimitterem. sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, differam pluribus. is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauius, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquit, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non quid uiderim, disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauius dicere. Tota mihi causa pro Cæcina de uerbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecutus sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij cau-

sa continebatur: ergo in omni genere amplificatio- nis exarsimus. At hæc interdum temperanda & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere qui quærerent. nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. non assequimur: at, quid deceat, uidemus. nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest ut nostra miremur, ut usque eò difficiles ac morosi simus, ut nobis non satisficiat ipse Demosthenes: qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidæ & capaces, & semper aliquid immensum infinitumq; desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pamme, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti; neque eum dimittis e manibus; & tamen nostra etiam letitas: uides profecto illum multa perficere, nos multa conari; illum posse, nos uelle, quocumque modo causa postulet, dicere. sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales. nos nimis magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui; si Antonio Crassus eloquens uisus non est, aut sibi ipse: nunquam Cotta uisus esset,

nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauius Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, et Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusa orationis aureus ciuitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum: quæ nequaquam satis deseruisse post aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm
» spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus,
» litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere
» animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut
» eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus,
» ut nunquam alluantur: ita postremo eijciuntur,
» ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.
» & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re & maturitate, quàm spe & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa maturæ.
» Vxor generi, nouerca filij, filie pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresque alie, (nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra) eaque hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, &

maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius; qui non solum in dissimilimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur, sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere uidimus: ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit. tu aut eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in istis dem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, actorum, (quod eum credo amares) cum ad te in Tusculanum uenisset, imaginem ex ære uidi, nihil Lysia subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graues, ut quædam Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium, quoties uult, arripit, & a grauiissimo discedens, eo potissimum delabitur. clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non

ORATOR.

de homine quarimus) rei potius, id est eloquentiæ uim & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminimus, nihil nos præcipiendi causa esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, non magistrum. in quo tamen longius progredimur; quod uidemus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora; sed hunc librum, etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria, fuse lateq; dicendi, sed etiam uicinam eius, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quanquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrunque in differendo est. disputandi ratio & eloquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quæ quidem res, quod

ORATOR. 213

te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi: et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse eorum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hæc Chryssippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatorum, deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, uerum falsum ne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quid cui consequens sit, quidq; contrarium: cumq; ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanariq; oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & uia, primum constituendum est quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte differi, nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaquere, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id de quo agitur, ostendit quam breuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est quæ sint eius generis siue formæ, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse & anguste, quam

O R A T O R .

in illis eruditissimis disputationibus fieri solet; sed cum explanatus, tum etiam uberius, et ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodatus. Idemque etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos et tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi et erroribus, quæ sepe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici et explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi: uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior sit, et quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physiorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se à cœlestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque et dicet et sentiet. cumque illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius civile teneat; quo egent cause forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum et ciuiliū controuersiarum

O R A T O R . 214

patrocinia suscipere, cum sis legum et ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, et memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis, sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriā uno libro colligauit. nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quis enim est ætas hominis, nisi cum memoriâ rerum ueterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque; prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res, aut de uero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis; genus est quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt, traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsi, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipse quidem res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi or-

O R A T O R .

dtri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere: eaq; efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens ijs, quæ sumentur ad quaque rem confirmandam? post omnia per orationem inflammantem, restinguentem uel concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictum est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem nō, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, uidebit. hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumq; moderator. nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec saturam ieiune, nec grandia minute, nec item contra; sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiana sermone explicatæ dilucide. Dein si tennes cause, tum etiam argumentanditenne filum & in docendo, et in refellendo: idq; ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum ue-

O R A T O R . 215

ro causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit exprimi; tum se latius fundet orator; tum reget, et flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est ut causa natura & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, excidat: tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam, ut supra dixi, Græci appellant *ἰσχυρὴ*: alteram in augendis amplificandisq; rebus, quæ ab eisdem *ἀνεπίφοιτος* est nominata: quæ etsi æqualiter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: quæ communes appellati, quod uidentur multarum iidem esse causarum, sed proprij singularum esse debent. Ac uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersie, quod Græce *ὑπὸ πύλων* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quæri coniectura solet. Dicitur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur; ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios asperere. Augendis uero rebus, & contra abiiciendis nihil est quod non perficere possit ora-

O R A T O R.

tio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & pene infinite in perorando. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt. Quorum alterum est, quod Græci ἠδῆκὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod ἰδὲμ πᾶσι τῶν ἄνθρωπων nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cum cœpisset Curius pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. quæ qualiacunque in me sunt, (me enim ipsum non pœnitentem quanta sint) sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quam cum leguntur, uideri so-

O R A T O R. 216

lent. Nec uero miseratione solum mens iudicium per-mouenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligit, cupiat, satiitate afficiatur, speret, metuat, letetur, doleat: qua in uarietate, duriorum accusatio suppedabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicaret, nec in ueritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenii, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam: nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem; uel Græcis, si deceret. sed Crassi per pauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii: dicebat melius quam scripsit Hortensius. Verum hæc uis, quam quærimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in reip. aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest,

ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & $\chi\epsilon\gamma\alpha\tau\tau\iota\sigma$ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omniq; genere frequentissime translationes erunt; quod ea propter similitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitat per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt oratum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicantur, iteranturq; uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur sapius oratio, aut in idem coniungitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim sursum uersus reditur: aut cum demptis coniunctionibus dissoluite plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis uel questionis: aut cum eiusdem nominis casus

casus sapius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent iccirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quidquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturq; sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat: ut declinet a proposito, desleatq; sententiam, ut proponat quid dicturus sit: ut, cum transegerit iam aliquid, desinat: ut se ipse reuocet, ut, quod dixit, iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando uergeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondet, ut contra ac dicat accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid potius aut quo modo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat: ut sæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones morisq; describat: ut muta quedam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, auertat animos: ut sepe in hilaritatem risum uel conuertat: ut ante occupet quod uideat opponi: ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alii tribuens differtiat,

ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denunciaret quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurgat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut exerceatur, ut fiat ijs, apud quos dicit, familiaris: atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur; breuitatem, si respicit. Sæpe etiam rem dicendo subiicit oculis: sæpe supra feret, quam fieri possit: significatio sæpe erit maior, quam oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc, nisi collocata, & quasi structa et nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi non mouebant iam me illa, quæ supra dixeram; tamen ijs, quæ sequuntur, perturbabar magis. occurrebat enim, posse reperiri non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam meorum laudum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse; iusta esset excusatio; cum & amicissimo, & præstantissimo uiro, & recta & honesta petenti satisfacere uoluisssem. sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi præcepta, & quasi uias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum aestimator repre-

henderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præsidij plurimum esset; in altera persecutionum cautionumq; præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones finesq; defenderet. Cur igitur ius civile docere semper pulchrum fuit; hominumq; clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e ciuitate eloquentia: sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam rep. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat; ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discipientibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisq; causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituenti, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quam doctrina: itaque illi dicere melius quam præcipere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. certe, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si coma-

municando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis, meliores facere cur nolis. An, quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendiq; possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant; propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri rectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? cum & abuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ; cumq; uulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? qui probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino uerum, sed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices stirpesq; non item: sed esse illa

sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat, Artem pudere proloqui, quam faciles, dissimulare non sinit quin delecter; siue tuum suaduum hoc à me uolumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemq; præberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum, aut mæstitiæ, cui resisto, potius, quam literis dederem? quæ quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba aut ut inter se quamaptissime cohereant extrema cum primis, eaq; sint quamsuauissimis uocibus; aut ut forma ipsa concinnitasq; uerborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale sit, quod uel maxime desiderat diligentiam: (est enim quasi structura quædam) nec id tamen fiet operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio scauola, Quam lepide lexis compositæ, ut tesserule, omnes Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas: quamuis enim suaves, graues uel sententiæ, tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendunt aures, quarum est iudicium superbissimum. quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tantopere fugerit: et si id magister eius Isoocrates, at non Thucydides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato: nec solum in ijs sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sunt in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex parte ut uitiiosam fugit Demosthenes. sed Græci uiderint: nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poætæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Nauius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuuium atque Algidam.

Et ibidem,

Quam nunquam nobis Græij atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte. =

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesie in uada ponti.

hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego uocales? sine uocalibus sæpe breuitatis causa contraherent, ut ita dicerent, multi modis, uas' argenteis, palm' & crinibus, tecli' fractis. Quid uero licentius, quam quod hominum etiam nomina contraherent, quo essent aptiora. nam ut duellum bellum, & diuis bis: sic Duellium eum, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellii. Quin etiam uerba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quo modo enim noister Axilla Ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut sodes, pro si audes; sis, pro si uis. Iam in uno, capsis, tria uerba sunt: ain', pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam sæpe & exin, pro deinde & pro exinde diximus. Quid illud, non olet unde sit, quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia, si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi, autem, interposuisssem, concurrissent. Ex eo est mecum & tecum; non, cum me, & cum te: ut esset simile illis nobiscum atque nobiscum. Atque etiam à quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam, proh deum atque hominum fidem,

deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant; an dabat hanc licentiam consuetudo? itaque idem poeta, qui inusitatus contraxerat,
= Patris mei meum factum pudet, pro, meorum factorum; & , Textitur exitium examen rapit, pro, exitiorum; non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos liberum, aut, in liberum loco, dicimus; sed ut isti uolunt,
Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,
Nanque Aesculapij liberorum. =
At ille alter in Chryse non solum,
Ciues antiqui amici maiorum meum,
quod erat usitatum; sed durius etiam,
Consilium socij, augurium, atque extum interpretes.
Idemq; pergit,
Postquam prodigium horrifera portentum pauos: quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. nec enim dixerim tam libenter armum iudicium, etsi est apud eundem,
Nihil ne ad te de iudicio armum accidit?
quàm centuriam, ut Censoriæ tabulæ loquuntur. fabrum & procorum audeo dicere, non fabrorum & procorum. planeq; Duorum uirorum iudicium, aut Trium uirorum capitalium, aut Decem uirorum libitibus indicandis dico nunquam.
Atqui dixit Accius;
Video sepulcra dua duorum corporum. Idemq;,
= Mulier una duum uirum.
Quid uerum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut

concessum est, ut hoc uel Proh deum dico, uel Proh deorum: alias ut necesse est, cum Triumuirum, non uirorum; cum sestertium nummum, non nummorum: quod in his consuetudo uaria non est. Quid, quod sic loqui, nosse, iudicasse, uetant; nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uero nesciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. itaque utrunque Terentius.
Eho tu cognatum tuum non noras? = Post idem,
= Stilphonem, inquam, noueras.
Siet, plenum est: sit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem,
Quàm cara sintq;, post carendo intelligunt,
Quamq; attinendi magni dominatus sient.
Nec uero reprehenderim, scripsere alij rem.
& , scripserunt, esse uerius sentio; sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.
Idem campus habet, = inquit Ennius: & ,
in templis isdem, = probauit: at eisdem erat uerius: nec tamen eisdem opimius: male sonabat isdem. impetratum est a consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret. & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim, & mehercule quàm mehercules. Non scire, quidem barbarum iam uidetur; nescire, dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat insuauius. Vna præpositio est AB, eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo sermone mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, et abstulit: ut iam nescias, ab ne uerum sit,

an abs. Quid si etiam, abfugit? turpe uisum est: et abfer noluerunt, aufer maluerunt: quæ præpositio præter hæc duo uerba nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, et nauî, et nari: quibus cum IN præponi oporteret; dulcius uisum est, ignoti, ignauî, ignari, dicere, quàm ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. quòd in altero uocalis excipiebatur, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite insipientem, non insipientem? iniuquum, non inæquum? tricripitem, non tricapitem? concisum, non concessum? ex quo quidam pertisum etiam uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non sit natura, sed quodam instituto? inelytus dicimus breui prima littera, insanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eæ primæ litteræ sunt, quæ in sapiente atque felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter. itemq; composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in uocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cætegos, triumphos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq; sero, conuitio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scien-

tiam mihi referuauî. Orciuos tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nunquam Pyrrhum. Vi patescerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri: nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græce loqui: tamen & Phryges, et Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eadem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in optimum, postremam litteram detrahebant, nisi uocalis insequeretur. ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. ita enim loquebamur, Qui est omnibus princeps: non, omnibus princeps. et Vita illa dignus locoq;: non, dignus. quòd si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari potamus? Hæc dixi breuius, quàm si hæc de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura, usuq; uerborum) longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum uerborumq; iudicium prudentiæ est, uocum autem, & numerorum aures sunt iudices; & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uoleba-

O R A T O R.

mus, aut ars eius concilianda reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Quæ pontus Helles, = superat modum. at,
Auratus aries Colchorum, =
splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima litera finitus,
Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quam splendore Græcorum: nisi forte sic loqui pœnitet,

Qua tempestate Paris Helenam, =
& quæ sequuntur. immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam. = Idemq;,
Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus: quo de genere illa nostra sunt in

» Miloniana: Est enim iudices hæc non scripta, sed na =

O R A T O R. 223

» ta lex: quam non didicimus, accepimus, legimus,
» uerum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum.

Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam uersus efficitur,

Eam, quam nihil accusas, damnas.
condemnas, diceret, qui uersum effugere uellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mererit.

Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest. uersum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest.

Semper hæc, quæ Græci *αἰτίαι* nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, et cum sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias; cuius in oratione plerunque efficit numerum ipsa concinnitas. nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis,

» Conferte hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris
» aduentum cum illius Imperatoris uictoria, huius
» cohortem impuram cum illius exercitu inuicta, huius
» libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit,
» conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo et hi numeri sint cogniti. Genus illud tertium explicetur quale sit, numerosæ et aptæ

ORATOR.

orationis . quod qui non sentiunt ; quas aures habeant , aut quid in his hominis simile sit , nescio . meæ quidem & perfecto completorq; uerborum ambitu gaudent , & curta sentiunt , nec amant redundantia . quid dico meas ? conciones sæpe exclamare uidi , cum apte uerba cecidissent : id enim expectant aures , ut uerbis colligentur sententiæ . Non erat hoc apud antiquos . & quidem nihil aliud fere non erat . nam et uerba eligebant : et sententias graues , et suauers reperiebant , sed eas haud uinciebant , haud explebant . Parum hoc me ipsum delectat , inquit . Quid ? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis , quam hæc iam perfecta , delectet ; illa nobis sit , credo , repetenda , hæc scilicet repudianda . Nominibus ueterum gloriantur . habet autem ut in ætatis auctoritatem senectus , sic in exemplis antiquitas : quæ quidem apud me ipsum ualet plurimum : nec ego id , quod deest antiquitati , flagito potius , quam laudo quod est : præsertim cum ea maiora iudicem , quæ sunt , quam illa , quæ desunt : plus est enim in uerbis , et in sententijs boni , quibus illi excellunt , quam in conclusione sententiarum , quam non habent . Post inuenta conclusio est : qua credo usuros ueteres illos fuisse , si iam nota atque usurpata res esset : qua inuenta omnes usos magnos oratores uidemus : sed habet nomen inuidiam , cum in oratione iudiciali & forensi numerus Latine , Græce $\rho\upsilon\theta\mu\gamma\varsigma$ inesse dicitur . nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur , si etiam in dicendo numeri ab oratore quaruntur . hoc freti isti , & ipsi infracta

ORATOR. 224

& amputata loquuntur ; & eos uituperant , quæ apta & finita pronunciant . si inanibus uerbis , leuibusq; sententijs , iure : sin probæ res , lecta uerba , quid est cur claudicare , aut insistere orationem malint , quam cum sententia pariter excurrere ? hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud , nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia : quod fietiam ab antiquis , sed plerunque casu , sæpe natura : & quæ ualde laudantur apud illos , ea fere , quia sunt conclusa , laudantur . & apud Græcos quidem iam anni prope CCCC sunt , cum hoc probatur : nos nuper agnouimus . ergo Ennio licuit uetera contemnti dicere ,

Verfibu' quos olim Fauni , uatesq; canebant :
mihi de antiquis eodem modo non licebit ? præsertim cum dicturus non sim ,

Ante hunc , = ut ille : nec quæ sequuntur ,
Nos ausi referare . = legi enim , audiriq; nonnullos , quorum propemodum absolute concluderetur oratio . quod qui non possunt , non est eis satis non contemni , laudari etiam uolunt . ego autem illos ipsos laudo , idq; merito , quorum se isti imitatores esse dicunt ; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime , qui nihil illorum nisi uitium sequuntur , cum à bonis absint longissime . Quod si aures tam inhumanas , tamq; agrestes habent ; ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas ? omitto Isocratem , discipulosq; eius Ephorum & Naucratem : quam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletissimi , summi ipsi oratores , esse debeant : sed quis

omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus insensius? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auctor Theodectes, in primis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem sensit, et praecipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab his praecipia nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid, ipsi suis sensibus non mouentur? nihil ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum, et breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumque uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui haec, et alia nobis tradiderunt; an ijs contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, uelis ne; cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae atque numerosae. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. cum enim

uideret

uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut uarietas occurreret satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur. nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Trasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numerosae. nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemque contrarijs relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerumque numerosae, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. est enim ut in transferendis, faciendisque uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem audior est generis eius, et his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quam solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes auctoresque, quos dicimus,

GG

Et origo inuenta est; causa queratur. quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sepe aliquid conclusæ apteq; dicerent: quod cum animos hominum, aureusq; pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet uocum omnium mentionem. itaque et longiora, et breuiora iudicat; et perfecta, ac moderata semper expectat: mutila sentit quædam, et quasi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur. productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia: quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit uehementius, quam id, quod uidetur parum. Ut igitur poetica, et uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intima. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo, et si unus ne sit, an duo, an plures, quaq; ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi uia;

quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa questio, sit ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur: quia nihil insit in ea certi; ut in uersibus; et quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, et è poeticis ne numeris, an ex alio genere quodam: et si è poeticis, quis eorum sit, aut qui: nanque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes idem uidentur: deinde, quicumque sunt, siue unus, siue plures, communes ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispare numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispare, quid intersit, et cur non eque in oratione atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus in teruallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædam forma et lumen orationis appareat, sitq; omnium fons compositio, ex eaq; et numerus efficiatur, et ea quæ dicuntur orationis quasi formæ et lumina, quæ, ut dixi, Græci uocant *ἁρμονία*. At non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere uerborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ

tota seruit granitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus: in quo ini- quum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. neque enim ipse uer- sus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit quid acciderit: ita nota- tio naturæ & animaduersio peperit artem. sed in uersibus res est apertior. quanquam etiam à modis quibusdam cantu remoto soluta esse uideatur ora- tio, maximeq; id in optimo quoque eorum poeta- rum, qui ἀνεμοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda pene remanet oratio. Quo- rum similia sunt quædam etiam apud nostros: ue- lut ille in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.
& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum sena- rij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abie- cti, ut nonnunquam uix in his numerus & uersus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem, uerborum, nume- rorumq; incunditas. In uerbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio. sed ut cæte- ris in rebus, necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut mul- tis seculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animo- rum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio

numerorum causa delectationis aurium excogitata. itaque & Herodotus, & eadem superiorq; ætas nu- mero caruit, nisi quando temere ac fortuito: et scri- ptores perueteres de numero nihil omnino, de ora- tione præcepta multa nobis reliquerunt. nam quod & facilius est, et magis necessarium, id semper an- te cognoscitur. itaque translata, aut facta, aut iun- cta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone. numerus au- tem non domo depromebatur, neque habebat ali- quam necessitudinem, aut cognationem cum oratio- ne: itaque serius aliquanto notatus & cognitus, quasi quandam palestram, & extrema lineamenta orationi attulit. quod si & angusta quædam atque concisa, & alia est collatata & diffusa oratio: ne- cesse est id non literarum accidere natura, sed in- ternallorum longorum & breuium uarietate: qui- bus implicata, atque permixta oratio quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi na- turam numeris contineri: Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus, incitator numero ipso fertur, et labitur, quoad perueniat ad finem, et insistat. Per- spicuum est igitur, numeris astrictam orationem es- se debere, carere uersibus: sed, hi numeri poetici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum. Nullus est igitur numerus extra poeticos: propterea quod definita sunt genera numerorum: nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibe- tur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit par- tem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero

O R A T O R .

tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit equalis dactylus, duplex iambs, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere uero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus sepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer est uitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos. Senarios uero, & hyponæcteos effugere uix possumus. magnam enim partem ex iambs nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatissimi. inculcamus autem per imprudentiam sepe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi pronusione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapesticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta in primo uerbo sententiae, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapestus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector in eo ipso loco, quo reprehendit, ut à me animaduersum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam uerbis inesse numeros, eosdemque esse oratoris, qui sint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam

O R A T O R . 228

numeri, uidendum sit. sunt enim, qui iambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum et trocheum. quod enim pæon habeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate & celeritate syllabarum labi putat uerba procliuus: contraque; accidere in spondeo & trocheo, quod alter è longis constaret, alter è breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam qui pæona prætereunt, non uident mollissimum à sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. quod longe Aristoteli uideatur secus; qui iudicat heroum numerum graviorem, quam desideret soluta oratio; iambs autem nimis è uulgari esse sermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trocheum autem, qui est eodem spatio quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita pæona probat; eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur; esse autem tertium, ac medium inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquipleus,

O R A T O R.

aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim & dactylus in uersum cadunt maxime. itaque ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam est oratio; nec quidquam inimicius, quam illa uersibus. Pæon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat: quod idem facit in trochæo; qui temporibus & interuallis est par iambo; sed eo uitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgus est, debet oratio. alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut peruagatum ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut supra dixi, permixta & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oportet,

O R A T O R. 229

nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso atque humili sermone dicuntur: pæon autem in amplioribus, in utroque dactylus: ita in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & uerborum & sententiarum ponderibus utemur. nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias: edq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico, (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter constanterq; ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilium est oratione uti, quam uersibus: quod in illis certa quedam et definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est; quod uoluptate aurium indicatur. Solet autem quæri, toto ne in ambi-

O R A T O R .

tu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus atque in extremis. plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. quare cum aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et, quæcunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba spectare debent ad ultimum. interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut iam à principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. est enim in utroque & materia, & tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem sunt utriusque partes uerborum, translatum, nouum, priscum: nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, compositio,

O R A T O R . 230

concinntas, numerus: sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poetæ. nam et transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius; & priscis libentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neque ullo modo coniuncta intelligi licet. ita fit, ut non item in oratione, ut in uersu, numerus extet; idq;, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate, aut constructione uerborum. Ita si numerus orationis queritur qui sit: omnis est; sed alius alio melior atque aptior. si locus: in omni parte uerborum. si, unde ortus sit: ex aurium uoluptate. si componendorum ratio: dicitur alio loco; quia pertinet ad uersum, quæ pars quarta et extrema nobis in diuidendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem si, quando: semper. si, quo loco: in tota continuatione uerborum. si, quæ res efficiat uoluptatem: eadem quæ in uersibus; quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in toto ne circuitu illo orationis, quem Græci περιόδοϋ, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus; an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit. Tum autem, in omnibus ne numeris

O R A T O R .

æquabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq; quando, aut cur, quibusq; partibus, pluribus ne an singulis, imparibus an æqualibus, et quando aut istis aut illis sit utendum; quæq; inter se aptissime collocentur, & quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumq; , quantos circuitus facere deceat. deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus differendum est: quærendumq; utrum una species & longitudo sit earum, an ne plures; & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est: quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in causis foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo quod appellamus *ἱστορικόν*, placet omnia dici Isocrateo; Theopompeoq; more, illa circumscriptione, ambituq; , ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insit in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. itaque posteaquam est nata hæc uel circumscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; à iudicijs,

O R A T O R . 231

forensiq; certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumq; sententias. nam cum is est auditor, qui non uereatur ne compositæ orationis insidijs sua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. si enim semper utare; cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam est; primum uidendum est, quo loco; deinde, quàm diu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Sicilia laude diximus, aut in senatu de Consulatu meo: aut exponenda narratio; quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sepe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numero, & uolubiliter oratio. id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sepius sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atque animo contendisse declarant. id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. non enim id agit, ut insidietur, & obseruet; sed iam fauet, processumq; uult; dicendiq; uim admirans, non inquit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu

O R A T O R .

est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis ijs locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci ἑμμέτρα et κώλα nominent, nos non recte incisa & membra dicamus. neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise membratim uel dici, iam uidebimus. nunc, quod modis mutantur comprehensiones conclusionesq; dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est è singulis longis & breuibus. explanandum est enim, quod ab alijs ijsdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum, quam si semper est idem. cadit autem per se ille præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. me stante C. Carbo C. F. Tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O Marce» Druse, patrem appello. hæc quidem duo binis pedibus incisum: dein membratim: Tu dicere solebas,

O R A T O R . 232

» sacram esse temp. hæc item membra ternis: post am-
» bitus: Quicumque eam uiolauissent, ab omnibus es-
» se ei pœnas persolutas. dichoreus: nihil enim ad-
» rem, extrema illa longa sit, an breuis. deinde: Pa-
» tris dictum sapiens, temeritas filii comprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filii temeritas: iam nihil erit: etsi, temeritas, ex tribus breuibus et longa est: quem Aristoteles ut optimum probat; à quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoscitur, deinde satiatur, postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausule plures, quæ numerose & incunde cadant. nam & creticus, qui est è longa & breui & longa, & eius equalis pœon, qui spatio par est, syllaba longior, quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut è longa et tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus & longa, in quem optime cadere censent ueteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus: etsi, quod est è longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen stabilem quandam et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus uero multo magis, et in membris: paucitatem enim pedum grauitatis suæ tarditate compensat, sed hos cum in clausulis pedes nota

ORATOR.

mino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sepe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est e breui & longa; aut par choreus, qui habet tres breues, sed spatio par non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa & duabus breuibus, si est proximus a postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus aut spondeus. nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia, postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pœona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quam longa sit. Iam pœon, quod plures habeat syllabas quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. est quidem, ut inter omnes, constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi uel orienti, uel medie: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem e quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut est hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamq; uariis si utemur; nec deprehendetur manifesto quid a nobis de industria fiat, & occurratur satiæ. Et quia non numero solum
numerosa

ORATOR.

233

numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere, quod ante dictum est, concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud
» Crassum: Nam ubi libido dominatur, innocentia leue praesidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. itaque si quæ ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq; eam ætatem) apte numeroseq; dixerunt, ea non numero quaesito, sed uerborum collocatione ceciderunt. formæ uero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerunque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus: ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen hæc ita sunt arcta et astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitiū est: alterum nisi fit, dissipata, et inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris causis, aut forensibus circumscripse numeroseq; dicendum est: sequi uideatur, ut uideamus quæ sint illa, quæ supra dixi, incisa, quæ membra. hæc enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ

HH

O R A T O R .

membra dicimus, ut & aures impleat, et ne breuior sit quàm satis sit, neque longior. quanquam utrunque nonnunquam, uel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, ne uel longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uersu; & est liberior aliquanto oratio. Equatur igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus: idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos et saepe diiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minime apparet, et ualet plurimum. Ex hoc genere illud est

» Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant

» ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ νομιματᾶ Græci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium: καλον illi, nos membrum. sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit. et Crassius quidem sic plerumque dicebat; idq; ipse genus dicendi maxime probo. Sed quæ incisim aut membratim efferruntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud

» me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Hæc incise dicta sunt quatuor: at

O R A T O R . 234

» membratim quæ sequuntur duo: Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustententur. Depressam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te & quàm fortunas tuas, æstimaasti. dichoreo finitur. at dispondeo proximum illud. nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. saepe enim singulis utendum est, plerumque binis: et utrisque addi pedis pars potest: non fere ternis amplius. Incisim autem et membratim tractata oratio in ueris causis plurimum ualet, maximeq; his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda: O' callidos homines, o' rem excogitatam, o' ingenia metuenda.

» Membratim adhuc, deinde cæsim diximus. rursus membratim: Testes dare uolumus. Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior: Quem quæso nostrum fefellit, ita uos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis aut ternis ferire uerbis, nonnunquam singulis, paulo alias pluribus: inter quas uariis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam peruerse fugiens Hegesias, dum ille quæque imitari Lysiam uult, alterum pene Demosthenem saltat, incidens particulas. et is quidem non minus sententiis peccat, quàm uerbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui uellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, iudicaret. Et quoniam plura de numerosa

O R A T O R .

oratione diximus, quàm quisquam ante nos: nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis, uerbisq; lectissimis dicere. et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec uerborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illustrat; numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, uerum etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimilimus: non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poetarum, uerum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciat, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, et adhibere necesse est, si ornate uelis dicere; non solum, quod ait Aristoteles, et Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palestram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta; nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid

O R A T O R . 235

deceat, intelligit. itaque qualis eorum motus, quos ἀπαιδείωσις Græci uocant, talis horum mihi uideatur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq; abest, ut, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. quod se L. Cælius Antipater in proæmio belli Punici nisi necessario facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui seruiendum necessitati putet. sed hic omnino rudis: nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit; et utitur ea traiectione uerborum; et nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. apud alios autem, et Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quædam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisq; numeris in quoddam genus abiectum incidunt Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes Hierocles et Menecles, minime mea sententia contemnendi. etsi enim a forma ueritatis, et ab Atticorum re-

gula absunt : tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia : sed apud ros uarietas non erat ; quod omnia fere concludebantur uno modo. quæ uitiâ qui fugerit, ut neque uerbum ita traiciat, ut id de industria factum intelligatur ; neque inferciens uerba quasi rimas expleat ; nec minutos numeros sequens concidat, delumbetq; sententias ; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum ; is omnia fere uitiâ uitauerit. nam de laudibus multa diximus : quibus sunt alia perspicue uitiâ contraria. Quantum autem sit, apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum : corumpatur enim tota res : ut hæc nostra in Corneliana, » & deinceps omnia : Neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos et Lælios multi uenaliitij, mercatoresq; superarunt. Immuta paulum, ut sit, multi superarunt mercatores, uenaliitijq; ; perierit tota res. » Et quæ sequuntur : Neque uestis, aut calatum aurum, et argentum, quo nostros ueteres Marcellos, » Maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi » è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium : Neque ornamenta ista uillarum, quibus L. Paulum, & L. Mumium, qui rebus his urbem Italiamq; omnem refererunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco : uides ne, ut, ordine uerborum paulum commutato, iisdem uerbis stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis disso-

luta ? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamq; ordine uerborum paulum commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffuens ac solutum ? Age, » sume de Gracchi apud Censores illud, Absesse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui » improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, ne moq; potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt : ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes. cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidie clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem : ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in prouerbio est, (etsi humiliter dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempnisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur : tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse : aut reperiam ipse, eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quam dissipa-

O R A T O R .

ta connectere. Res autem se sic habet : (ut breuissime dicam, quod sentio) compositae, & apte, sine sententijs dicere, insania est : sententiose autem, sine uerborum et ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes : quo qui est contentus, utatur. Eloquentis uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore Brute iudicium : quod aut sequere, si probaueris ; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum ; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro assueueram, unquam affirmabo esse uerius, quam tuum. potest enim non solum aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quae ad uulgi assensum spectat, et ad aurium uoluptatem, quae duo sunt ad iudicandum leuissima ; sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmiter quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quam simillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TULLII CICERONIS
DE OPTIMO GENERE
O R A T O R V M .

R A T O R V M genera esse dicuntur tanquam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum cuiusque est diuersum à reliquis. itaque et in tragœdia comicum uitiosum est, & in comoedia turpe tragicum : et in cæteris suus est cuiusque certus sonus, et quaedam intelligentibus nota uox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandis aut graues aut copiosos, alios tenuis aut subtileis aut breues, alios eis interiectos et tanquam medios putet ; de hominibus dicit aliquid, de re parum. in re enim, quod optimum sit, quaeritur : in homine dicitur, quod est. itaque licet dicere et Ennium summum epicum poetam, si cui ita uidetur, et Pacuuium tragicum, et Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido : perfectum enim quaero. Vnum est autem genus perfecti : à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permouet. Docere, debitum est ; delectare, honorarium ; permouere, necessarium. hæc ut alius melius quam alius, concedendum est : uerum id fit non genere, sed gradu. optimum quidem unum est, et proximum quod ei simillimum : ex quo perspicuum est,

DE OPT. GEN. ORAT.

quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. nam quoniam eloquentia constat ex uerbis et sententijs; perficiendum est ut pure et emendate loquentes, quod est Latine, uerborum præterea et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur; in proprijs, ut aptissima eligamus; in translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acutæ; delectandi, quasi argutæ; commouendi, graues. Sed et uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, et lenitatem: et sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut edificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocrius; in quo minima, deterrimus. et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Mæander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut, etiam si est, ut alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se quam ornatiorem uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo: si quidem, quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id quale sit, quaerimus. est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum

DE OPT. GEN. ORAT. 238

ipsa uis ignota est, nota gloria. nam alterum multum uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententijs, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinfulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abietum, si non aptum, si durum, si longe petatum. Hæc uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice: sed, quatenus uoluerunt, sani efficiuntaxat habeantur, sed ita, ut palæstrice spatari in xysto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualitudine, sed uires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui in corrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, et eius quidem tenuitatem potissimum. est enim multis in locis grandior: sed quia et priuatas ille plerasque, et eas ipsas alii, et paruorum rerum causas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consilio ad minutarum generum causarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sane orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. ita fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere, elate Lysias fortasse non possit. sed si eodem modo putant, exercitu in foro, et in omnibus templis, quæ circum

DE OPT. GEN. ORAT.

forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentie sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensque iudicium, tanquam ad pieturam probandam adhibentur etiam insci facienda cum aliqua solertia iudicandi. In autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam et politum uelle, graue ornatumque; contemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere, id est quasi sicce, et integre. at ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quaerimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imiteatur, tum et Attice dicturum, et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere. sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus;

DE OPT. GEN. ORAT. 239

putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis Demosthenisque: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimque seruauit: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. sed exoritur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud est enim, explicare res gestas narrando; aliud, arguendo criminari, crimen uel dissoluere; aliud, narratione tenere auditorem, aliud, concitare. At locuitur pulchre. num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur; is abhorreat etiam a suspitione eius, quae uersatur in re ciuili et forensi: qui Thucydidem laudabit, ascribat suae nostrae sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato suum fere aequalem admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti

DE OPT. GEN. ORAT.

summum oratorem esse dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius, Non spurcus homo, sed doctus, & acer; Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci à quo quaeratur, cequid possit ipse melius Latine; alterum, Quid istas potius legam, quam Graecis iudem Andriam & Synephebos, nec minus Terentium & Caecilium, quam Manandrum legunt: nec Andromacham aut Antiopam aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Ennium & Pacuuium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem, legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Graeco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus; si prius exposuerimus, quae causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset; & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq; donatio fieret in thea

DE OPT. GEN. ORAT. 240

tro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitime; atque ita praedicaretur, eum donari uirtutis ergo beneuolentiaeq; quam erga populum Atheniensem haberet. hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostrae, sed est magna: habet enim et legum interpretationem satis accuratam in utranque partem, & meritorum in reprobationem sane grauem. itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem eumentitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis fama; Demosthenis. non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus ut optimus laudatus esset. Hanc multam Aeschines à Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur è tota Graecia factus esse. quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus, id est sententijs, et earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens exactus, ut ea non abhorreant à more nostro: (quae si

DE OPT. GEN. ORAT.

Græcis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere. sed de nobis satis. aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

REGISTRVM

ABCDEFGHIJKLMNO PQRSTVXYZ
AA BB CC DDEE FF GG HH.

Omnes sunt quaterniones.

VENETIIS, APVD PAVLVM
MANVTIVM, ALDI FILIVM,
M. D. LIIII.

